

JLECON

JOURNAL OF LIFE
ECONOMICS

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

ratingacademy.com.tr/ojs

Volume / Cilt : 6

Year / Yıl : 2019

Issue / Sayı : 1

E-ISSN : 2148-4139

DOI : 10.15637

JLECON

JOURNAL OF LIFE
ECONOMICS

E-ISSN: 2148-4139

International Peer-Reviewed and Open Access Electronic Journal
Uluslararası Hakemli ve Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume/Cilt: 6
Issue/Sayı: 1
January/Ocak 2019

Web: <http://www.jlecon.com>

E-mail: info@jlecon.com

Address : Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Merkez-Çanakkale / TÜRKİYE

ABSTRACTING & INDEXING DİZİN & İNDEKS

ProQuest

CEEOL (Central and Eastern European Online Library)

Index Copernicus (ICV: 72.31)

Microsoft Academic Search

EduIndex (0,58)

Applied Science & Technology Source (EBSCO Host)

Applied Science & Technology Source Ultimate (EBSCO Host)

Business Source Complete (EBSCO Host)

Business Source Corporate Plus (EBSCO Host)

Business Source Elite (EBSCO Host)

Business Source Premier (EBSCO Host)

Business Source Ultimate (EBSCO Host)

The European Reference Index (ERIHPLUS)

EconBiz

Directory of Open Access Journal (DOAJ)

J-Gate

Ulrichsweb: Global Serials Directory

Infobase Index (IBI Factor 2015= 3,56)

Euroasian Scientific Journal Index (ESJI)

MIAR : Information Matrix for the Analysis of Journals (ICDS= 5.3)

Index of Turkish Education

Bielefeld Academic Search Engine: BASE

Genamics Journal Seek
Asos Index
Arastirmax
Open Academic Journals Index (OAJI)
Impact Factor Services for International Journals (IFSIJ)
Advanced Science Index
Scientific Indexing Services (SIS)
The Directory of Research Journal Indexing (DRJI)
Directory of Indexing and Impact Factor (DIIF)
The Cite Factor
Google Scholar
Open Educational Resources Commons (OER Commons)
Open Access Library
Quality Factor (QF Code: QF-2016-29; QF Score 2016: 1,20)
The International Services For Impact Factor and Indexing (ISIFI)
WorldWideScience
Cosmos Impact Factor
Jour Informatics
Akademik Dizin
Journal Index.net
Index Islamicus
Polish Scholarly Bibliography (PBN)
SherpaRomeo
The Prerna Society of Technical Education and Research(Impact Factor: 3,8)
JournalGuide

Research Bible
Electronic Journals Library
Research Impact Factor
TÜBİTAK Ulusal Toplu Katalog(TO-KAT)
Scientific Journal Impact Factor : SJIF, (4,007)
CORE – Collective Goods Research & Explore
International Impact Factor Service (IIFS)
The Directory of Open Access scholarly Resources (ROAD)
SafetyLit
German Journal Database (ZDB): Zeitschriftendatenbank
WorldCat
Scholarsteer
Open Science Directory
JournalTOCs
Scientific World Index
SOBIAD
Pak Academic Search
Citeulike
Open Access Library (OAL)
AcademicKeys
The Romanian Editorial Platform (SCIPIO)
Turkish Journal Park Academic
WILBERT
Open Library
uni>ersia: Biblioteca de Recursos

Scientific Social Community (Romania)

Gaudeamus

GVK-GBV Union Catalogue

World Catalogue of Scientific Journals (WCOSC)

Scilit

HKUL Electronic Resources

ZHdK Medien- und Informationszentr

Western Theological Seminary

Academia

International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF)

SPARC Impact Factor (SIF)

Efita (International Directory of Agriculture, Food and the Environment)

Journal Factor

v

ABOUT THE JOURNAL / DERGİ HAKKINDA

Owner/ Sahibi

RATING ACADEMY
Ar-Ge Yazılım Yayıncılık Eğitim Danışmanlık ve Organizasyon Ticaret
Limited Şirketi

Editors/Editörler

Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University
(Chief Editor)

Turgay BERKSOY, Marmara University
(Co-Editor)

vi

Managing Editor/Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cumali YAŞAR, Çanakkale Onsekiz Mart University

Contact / İletişim Bilgileri

Adress : Sarıcaeli Köyü ÇOMÜ Sarıcaeli Yerleşkesi No: 276 D-I, Merkez-
Çanakkale / TÜRKİYE
Tel: +90 555 477 00 66
Web : <http://www.jlecon.com>
E-mail : info@jlecon.com

EDITORIAL BOARD / EDİTORYAL KURUL

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, TURKEY, akesik@ybu.edu.tr

Ali AKDEMİR, Arel University, TURKEY, aliakdemiral@gmail.com

Amer Al ROUBAIE, Ahlia University, BAHREYN, aalroubaie@ahlia.edu.bh

Amran Awang, Univesiti Teknologi Mara, MALAYSIA, amranawang@yahoo.com

Christian RUGGIERO, Sapienza University in Rome, ITALY,
christian.ruggiero@uniroma1.it

Elizabeta MITREVA, Goce Delcev University, MACEDONIA, elizabeta.mitreva@gmail.com

Elizabeth STINCELLI, University of Phoenix, USA, lstincelli@msn.com

Erhan GÜMÜŞ, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY, erhang@comu.edu.tr

Faruk BALLI, Massey University, NEW ZELLAND, f.balli@massey.ac.nz

Goran ILIK, University of St. Clement of Ohrid – Bitola, MACEDONIA, ilic_rm@yahoo.com

Goran PERIC, Business School of Applied Studies in Blace, SERBIA,
goran.peric@vpskp.edu.rs

Himanshu AGARWAL, DN College, INDIA, dr_hagarwal@yahoo.com

Igor PUSTYLNICK, Swiss Management Center, SWITZERLAND,
i.pustylnick@swissmc.ch

İrfan KALAYCI, İnönü University, TURKEY, irfan.kalayci@inonu.edu.tr

Jolita DUDAITE, Mykolas Romeris University, LITHUANIA, jolitad@mruni.eu

Jollie ALSON, University of Perpetual Help System DALTA, PHILIPPINES,
jnalseduc@yahoo.com.ph

Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, POLAND,
malgorzata.hybka@ue.poznan.pl

Marian BUGIULESCU, Valahia University, ROMANIA, m_bugiulescu@yahoo.com

Mehmet ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY,
mehmetsahin@comu.edu.tr

Mine KARATAŞ ÖZKAN, University of Southampton, UK, mine.karatasozkan@gmail.com

Mitat ÇELİKPALA, Kadir Has University, TURKEY, mitat@khas.edu.tr

Nihat FALAY, Istanbul University, TURKEY, nfalay@istanbul.edu.tr

Olena YERMOSHKINA, the National Mining University, UKRAINE,
yermoshkinaO@nmu.org.ua

Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY, ozge@comu.edu.tr

Panagiotis KYRIAZOPOULOS, Graduate Technological Education Institute of Piraeus,
GREECE, psyriaz@yahoo.gr

Renalde HUYSAMEN, Free State University, SOUTH AFRICAN REPUBLIC,
huysamenca@ufs.ac.za

Sergii BURLUTSKI, Odessa National Economic University, UKRAINE,
magistrdr@gmail.com

Slobodan CEROVIC, Singidunum University, SERBIA, scerovic@singidunum.ac.rs

Snezana KAKURINOVA, Consulting & Training Center KEY, MACEDONIA,
snezana.kakurinoва@key.com.mk

Snezana UROSEVIC, Technical Faculty in Bor, SERBIA, surosevic@tf.bor.ec.rs

Trellany THOMAS-EVANS, FacMET Inc., USA, ttevans@facmet.com

Turgay BERKSOY, Marmara University, TURKEY, tberksoy@marmara.edu.tr

REFeree BOARD / HAKEM KURULU

Abdurrahman BENLİ, Sakarya University, TURKEY

Abdullah USLU, Akdeniz University, TURKEY

Ahmet Güngör KEŞCİ, Arel University, TURKEY

Ahmet Orkun GÖKTEPE, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Ahmet KAHİLOĞULLARI, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Ahmet KAYAN, Harran University, TURKEY

Ahmet KESİK, Yıldırım Beyazıt University, TURKEY

Ahmet Kamil TUNÇEL, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Akif ABBASOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Ali AKDEMİR, Arel University, TURKEY

Alper ALTINANAHTAR, Yeditepe University, TURKEY

Amer Al ROUBAIE, Ahlia University, BAHRAIN

Amran AWANG, Univesiti Teknologi MARA, MALAYSIA

Araz ASLANLI, Azərbaycan Devlet İktisat University (UNEC), AZERBAIJAN

Arzu EREN ŞENARAS, Uludağ University, TURKEY

Aslı KÖSE ÜNAL, Gümüşhane University, TURKEY

Aycan HEPSAĞ, İstanbul University, TURKEY

Ayşe GÜNER, Marmara University, TURKEY

Ayşe Nur BUYRUK AKBABA, Bitlis Eren University, TURKEY

Ayşegül MUTLU, Marmara University, TURKEY

Ayşen WOLF, Arel University, TURKEY

Barış ÖZDAL, Uludağ University, TURKEY

Başak ERGÜDER, İstanbul University, TURKEY

Christian RUGGERIO, Spanzia University, ITALY

Cumhur ARSLAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Cüneyt AKAR, Bandırma Onyedi Eylül University, TURKEY
Cüneyt KILIÇ, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Çağlar PEHLİVAN, Kocaeli University, TURKEY
Deniz Dilara DERELİ, İstanbul Kültür University, TURKEY
Derman KÜÇÜKALTAN, Arel University, TURKEY
Didem SAYGIN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Dursun AYDIN, Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY
Ebru KANYILMAZ POLAT, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Elçin Aykaç ALP, İstanbul Commerce University, TURKEY
Elizabeth STINCELLI, University of Phoenix, United States
Erhan İŞCAN, Çukurova University, TURKEY
Fatma Gül ALTIN, Mehmet Akif Ersoy Univesity, TURKEY
F. Fisun İstanbullu DİNÇER, İstanbul University, TURKEY
Faruk ATAAY, Akdeniz University, TURKEY
Faruk BALLI, Massey University, NEW ZELLAND
Ferah ÖZKÖK, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Feyza BALAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Gökhan ORHAN, Bandırma Onyedi Eylül University, TURKEY
Göksel KARAŞ, Dumlupınar University, TURKEY
Gülnur KEÇEK, Dumlupınar University, TURKEY
Güneş YILMAZ , Trakya University, TURKEY
Gürkan ÇALMAŞUR, Erzurum Technical University, TURKEY
Gürol ÖZCÜRE, Ordu University, TURKEY
Habip KOÇAK, Marmara University, TURKEY

Hakan ALTUNAY, Süleyman Demirel University, TURKEY
Halis KALMIŞ, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Hatice Özer BALLI, Massey University, NEW ZELLAND
Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU, Mersin University, TURKEY
Hüseyin ÇEKEN, Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY
Hüseyin ÖZGÜR, Pamukkale University, TURKEY
Igor PUSTYLNICK, Swiss Management Center, SWITZERLAND
İlkay YILMAZ , İstanbul University, TURKEY
İrem SAÇAKLI SAÇILDI, Marmara University, TURKEY
İrfan KALAYCI, İnönü University, TURKEY
İsmail Hakkı İŞCAN, Bilecik Şeyh Edebali University, TURKEY
İsmail KIZILIRMAK, İstanbul University, TURKEY
İsmail YILDIRIM, Hitit University, TURKEY
Jollie ALSON, University of Perpetual Help System DALTA, PHILIPPINES
Kemal SEZEN, Uludağ University, TURKEY
Levent ERDAŞ, Akdeniz University, TURKEY
Mehmet ŞİŞMAN, Marmara University, TURKEY
M. Fatih İLGÜN, Erciyes University, TURKEY
M. Mustafa ERDOĞDU , Marmara University, TURKEY
M. Oğuz ARSLAN, Anadolu University, TURKEY
Malgorzata Magdalena HYBKA, Poznan University of Economics, POLAND
Mehlika Özlem ULTAN, Kocaeli University, TURKEY
Meral FIRAT, Istanbul Aydın University, TURKEY
Merve ERTOK ONURLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY
Mete Kaan NAMAL, Akdeniz University, TURKEY

Metin SABAN, Bartın University, TURKEY

Mitat ÇELİKPALA, Kadir Has University, TURKEY

Mohammad AL-SHBOUL, University of Sharjah, UAE

Mualla AKÇADAĞ, Cumhuriyet University, TURKEY

Murat ŞEKER, İstanbul University, TURKEY

Mustafa KOÇANCI, Akdeniz University, TURKEY

Muzaffer AKDOĞAN, Sağlık Bilimler University, TURKEY

Naci Birol MUTER, Celal Bayar University, TURKEY

Nadir EROĞLU, Marmara University, TURKEY

Nebile KORUCU GÜMÜŞOĞLU, İstanbul Kültür University, TURKEY

Nihal EMİNOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Nihat FALAY, İstanbul University, TURKEY

Nilay KÖLEOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Nilsun SARIYAR, Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY

Nur DİLBAZ ALACAĞAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Octavio REYES, Universidad Virtual del Estado de Guanajuato, MEXICO

Oğuz KARA, Düzce University, TURKEY

Olena YERMOSHKINA, the National Mining University, UKRAINE

Osman KÜÇÜKAHMETOĞLU, Marmara University, TURKEY

Özge UYSAL ŞAHİN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Özlem ALBAYRAK, Ankara University, TURKEY

Özlem ÖZKIVRAK, Trakya University, TURKEY

Panagiotis KYRIAZOPOULOS, Graduate Technological Education Institute of Piraeus, GREECE

Rüya ATAĞLI YAVUZ, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

S. Rıdvan KARLUK, Anadolu University, TURKEY

Sabiha SEVİNÇ ALTAŞ, Sakarya University, TURKEY

Sabri Sami TAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Sami TABAN, Eskişehir Osmangazi University, TURKEY

Seçil ÖZTÜRK, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Selami SEZGİN, Eskişehir Osmangazi University, TURKEY

Selay GİRAY, Marmara University, TURKEY

Sergii BURLUTSKI, Odessa National Economic University, UKRAINE

Serpil BARDAKÇI TOSUN, Alanya Alaaddin Keykubat University, TURKEY

Sevda AKAR, Bandırma Onyedi Eylül University, TURKEY

Sinan ALÇIN, İstanbul Kültür University, TURKEY

Snezana KAKURINOVA, Consulting & Training Center KEY, MACEDONIA

Şefik Okan MERCAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Şennur SEZGİN, Eskişehir Osmangazi University, TURKEY

Şule AYDIN TÜKELTÜRK, Batman University, TURKEY

Trellany Thomas-Evans, FacMET Inc., USA

Ufuk SELEN, Uludağ University, TURKEY

Ümran ŞENGÜL, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Yakup AKGÜL, Alanya Alaaddin Keykubat University, TURKEY

Yakup ARI, Alanya Alaaddin Keykubat University, TURKEY

Yavuz Tansoy YILDIRIM, Bandırma Onyedi Eylül University, TURKEY

Yusuf YİĞİT, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Zahide AYYILDIZ ONARAN, İstanbul University, TURKEY

Zeliha GÖKER, Akdeniz University, TURKEY

Ziya Salih KUTLU, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

REFEREES IN THIS ISSUE / BU SAYININ HAKEMLERİ

Ahmet KAYAN, Harran University, TURKEY

Arzu EREN ŞENARAS, Uludağ University, TURKEY

Cüneyt KILIÇ, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Ebru KANYILMAZ POLAT, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Erhan İŞCAN, Çukurova University, TURKEY

Feyza BALAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Gürol ÖZCÜRE, Ordu University, TURKEY

Habip KOÇAK, Marmara University, TURKEY

Nilsun SARIYAR, Muğla Sıtkı Koçman University, TURKEY

Rüya ATAKLI YAVUZ, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Selay GİRAY, Marmara University, TURKEY

Sergii BURLUTSKI, Odessa National Economic University, UKRAINE

xiv

Şefik Okan MERCAN, Çanakkale Onsekiz Mart University, TURKEY

Şennur SEZGİN, Eskişehir Osmangazi University, TURKEY

Ufuk SELEN, Uludağ University, TURKEY

Yavuz Tansoy YILDIRIM, Bandırma Onyedli Eylül University, TURKEY

WRITING AND PUBLISHING POLICIES

Journal of Life Economics is an **international peer-reviewed journal** which started to be published in 2014 ([E-ISSN:2148-4139](#)). It aims to create a forum on economic bases of life. In this perspective, high quality articles are published. Opinions and studies of the academicians and researchers, especially about economics are published. The articles in the journal are published 4 times a year; **WINTER (January), SPRING (April), Summer (July), AUTUMN (October)**. *Journal of Life Economics* is an **electronic and open access** journal. The journal's articles have "free availability on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of these articles, crawl them for indexing, pass them as data to software, or use them for any other lawful purpose, without financial, legal, or technical barriers other than those inseparable from gaining access to the internet itself." The [DOI number](#) is assigned to all the articles published in the journal.

Manuscripts submitted to *Journal of Life Economics* should be in line with **the following publication policies and writing rules**. The evaluation process is not started for articles that are not prepared in accordance with the publication principles and the writing rules.

PUBLICATION POLICIES

1. *Journal of Life Economics* has begun its publishing life in July 2014. It is an internationally peer-reviewed and periodical journal published regularly in four issues per year in **January, April, July and October**, in the fields of **Economics, Business and Marketing, Finance, Accounting, Banking, Statistics, Econometrics, Management, Human Resources, Sociology, Social Welfare, Cultural Aspects of Development, Tourism Management, Public Administration, International Relations, Labor Economics, Political Science, Health Economics and Politics, Education Economics, and so on**. All articles submitted for publication are evaluated by the editors in chief, editorial board and referees.
2. The journal accepts the studies written in **Turkish** and **English**. Original research papers, technical notes, letters to the editor, discussions, case reports and compilations are published in the journal.
3. Only the original scientific researches are included. It is essential that the information created in scientific study needs to be new, suggest new method or give a new dimension to an existing information
4. *Journal of Life Economics* is an **open access electronic journal**. All articles published in the journal are assigned the **DOI number**. Researchers worldwide will have full access to all the articles published online and can download them with zero subscription fees.
5. The editors-in-chief and the relevant editors have the authority not to publish the articles, to make regulations based on the format or to give back to the author for correction that do not comply with the conditions of publication within the knowledge of the editorial board. All studies submitted to *Journal of Life Economics* are sent to at least **two referees** after the initial review of the editors

in chief, and editors related to the study issue with respect to formatting and content. After having positive feedbacks from both of the referees, the manuscripts are published. In case of having one positive and one negative feedback from the referees, the manuscript is sent to a **third referee**. Identities of authors are kept in the posts to be sent to the referees (Double-blind peer review). In addition, the authors are not informed about the referee

6. The referee process is carried out by the **editors in chief**. A study that the editors in chief does not find suitable or does not accept is not included in the journal, even though the referee process is positive. In this regard, authors can not create a liability for the journal and other boards of the journal.
7. The editors in chief have **7 days** for the appointment of the referees after the arrival of the manuscript. While they appoints the referees, they take the views of the other editors related to the study issue. The studies sent to the referees for evaluation are expected to be answered within **30 days**. In case this is overcome, the editor makes a new referee appointment and withdraws the request from the former referee.
8. Required changes must be made by the author within **15 days** after the decision of "Correction required" given in article acceptance decision.
9. The studies submitted for publication in the journal must have **not been published elsewhere** or have **not been sent another journal to be published**. The studies or their **summaries which were presented in a conference or published can be accepted** if it is indicated in the study. In addition, if **the work is supported by an institution or is produced from a dissertation**, this should be indicated by a footnote to the title of the work. Those who want to withdraw their publications for publication for some reason must apply to the journal management with a letter. The editorial board assumes that the article owners agree to abide by these terms.
10. All responsibility of the studies belong to the authors. Studies should be prepared in accordance with international scientific ethics rules also mentioned in the journal. Where necessary, a copy of the ethics committee report must be added.
11. The articles submitted to the *Journal of Life Economics* are sent to the referees after they have been checked with the "iThenticate" plagiarism scanning program to see if they are partially or completely copied (plagiarism) from another study. Regulation is demanded from the author for the articles which are high in the plagiarism result (**60% and over**). If the required regulation is not made within **60 days**, the study is rejected.
12. Copyright of all published studies belongs to the *Journal of Life Economics*.
13. **No copyright payment** is made.
14. No study has differentiation or superiority from another study. Each author and study has the same rights and equality. No privileges are recognized.
15. Studies submitted for publication in our journal must be prepared according to the rules of spelling of journal. Spelling and template are included in are included in the "Author Guidelines" heading
16. Articles submitted for evaluation must not exceed 25 pages after they are prepared according to the specified template. Article summary should not exceed 300 words and minimum 3 and maximum 7 keywords should be written.

STYLE REQUIRMENTS

1. The text must be written **single spaced** by using standard Microsoft Office Word format. Margins should be 2,5 cm for all sides of the page.
2. The total length of any manuscript submitted must not exceed **25 pages** (A4).
3. The manuscript, which does not show the names of the authors, must include the followings: Title, Abstract, Keywords near the abstract, **JEL (Journal of Economics Literature) codes**, introduction, main text, conclusion, references and appendix.
4. No footer, header or page numbers required.
5. The manuscript language can be **Turkish** or **English**
6. Each manuscript must include abstract, no more than **150 words**.
7. At most **5 key** words must be written below the abstract.
8. **Abstract**, key words and JEL codes must be written in Times New Roman 10 font size and single spaced. It also should be in italic letters.
9. **The main text** should be written in Times New Roman 12 font size and single spaced. The first line of the paragraph should be shifted by 1,25 cm from the left margin. Paragraph spacing after a single paragraph (6 nk) should be given.
10. All the headlines, set in the midst, should be written in bold, in Times New Roman 12 font size and 1,5 spaced.
11. Headings and subheadings must be numbered 2., 2.1., 2.1.1. as etc decimally with bold letters. All headings should be written in bold but only the first letters of the subtitles should be capital. Spacing before and after a heading (6 nk) should be given.
12. **All the tables, figures and graphs** must beheadlined and sequentially numbered. The titles of the tables and figures should be placed above the table or figures, and references belonging to table or figure should be under them. The headline must be written in Times New Roman 12 font and with bond letters. References for the tables (figure of graph) must be below the table (figure or graph) with a font size of 11 font.
13. Equations should be numbered consecutively and equation numbers should appear in parentheses at the right margin.
14. Citations in text must be done according to the HARWARD REFERANCE TECHNIQUE. In text citations, the author's last name and the year of publication (and page number of the publication if necessary) for the source must appear in the text
 - i. If the last name of the author is used , the publication date should be written in parenthesis.

Gürkaynak (2002) agree that chemical solutions ...
 - ii. If the last name of the author is not used, the last name of the author, the publication year and page number of the publication must appear .

The last studies (Pınar 2003: 12)...
 - iii. If there are two authors, last names of both of the authors should be written.

Cinicioglu and Keleşoğlu (1993) mention about the soft paddings...

iv. If there are more than two authors, cite only the surname of the first author followed by “et al.”

...asserted by Öztoprak et al.. (1999)

v. If an author has more than one publishment in the same year, different symbols (i.e. a,b,c..) must be used with the years.

...result of the studies made by Bozbey et al (2003a)

vi. If the resource is anonymous the word “anon” must be used.

...the realities spoken in recent times (Anon 1998: 53) ...

vii. if a newspaper article with an unknown writer is used, name of the newspaper, date of publication, page number should be written.

The floods occured in the region effect the structural features (Atlas, 1998: 6)

viii. The studies made use of thesis, alphabetically ordered according to the surnames of the writers. The name of the magazine, book or booklet , etc. should be in italic and bold letters.

xviii

ix. For Internet resources, the name of the writer should be shown as mentioned before. If no writers name, the name of the resources and the date must be given

Some knowledge takes place about the bazaar (İMKB, 23.06.2003)

x. For the internet resources with unknown writers URL-sequence number and year should be written as follow:

(URL-1, 2003), (URL-1 and URL-2, 2003), According to URL-1 (2003)

15. **References** must be prepared as below:

Books :

SURNAME, NAME, Publication Year, Name of Book, Publishing, Place of Publication, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, Private Viewdata in the UK, 2

Journals:

SURNAME, NAME , Publication Year, Name of Article, Name of Journal, Volume Number and Page Numbers.

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, Information Processing and Management, 7 (2), 147-168.

Conferences:

SURNAME, NAME , Publication Year , Name of Report, Name of Conference Bulletin, Date and Conference Place, Place of Publication : Publishing , Page Numbers

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, 9th International Online Information Meeting, 3-5 December 1990, London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Thesis :

SURNAME,NAME , Publication Year, Name of Thesis, Master's Degree/Doctorate, Name of Institute

AGUTTER, A.J., 1995, The Linguistic Significance of Current British Slang, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Maps:

SURNAME, NAME , Publication Year, Title, Scale, Place of Publication: Publishing.
MASON, James, 1832, Map of The Countries Lying Between Spain and India, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web Pages:

SURNAME, NAME, Year, Title [online], (Edition), Place of Publication , Web address: URL

HOLLAND, M., 2002, Guide to Citing Internet Sources [online], Poole, Bournemouth University,
http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide_to_citing_internet_sourc.html, [Date Accessed: 4 November 2002].

YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Journal of Life Economics, 2014'de yayın hayatına başlayan (E-ISSN:2148-4139) uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Dergi, yaşamın ekonomik temellerinin tartışıldığı bir forum oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, yüksek kalitede teorik ve uygulamalı makalelere yer verilmektedir. Başta ekonomi olmak üzere tüm sosyal bilim alanlarında çalışan akademisyenler, araştırmacılar ve profesyonellerin görüş ve çalışmalarını bir araya getirmektedir. Dergideki makaleler; **KIŞ (Ocak)**, **BAHAR (Nisan)**, **YAZ (Temmuz)** ve **GÜZ (Ekim)** dönemleri olmak üzere yılda dört kez yayımlanır. *Journal of Life Economics*, **ücretli-açık erişimli elektronik** bir dergidir. Dergide yayınlanan makaleler internet aracılığıyla; finansal, yasal ve teknik engeller olmaksızın, serbestçe erişilebilir, okunabilir, indirilebilir, kopyalanabilir, dağıtılabilir, basılabilir, taranabilir, tam metinlere bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir. Dergide yayımlanan tüm makalelere [DOI numarası](#) atanmaktadır.

Değiye gönderilecek yazılarda yazarların **yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uyması gerekmektedir**. Yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmayan yazılar için değerlendirme süreci başlatılmaz.

YAYIN İLKELERİ

1. *Journal of Life Economics*, Temmuz 2014'de yayın hayatına başlamıştır. Ekonomi, İşletme ve Pazarlama, Finans, Muhasebe, Bankacılık, İstatistik, Ekonometri, Yönetim, İnsan Kaynakları, Sosyoloji, Sosyal Refah, Kalkınmanın Kültürel Boyutları, Turizm, Kamu Yönetimi, Çalışma Ekonomisi, Uluslararası İlişkiler, Siyaset Bilimi, Hukuk, Sosyal Hizmetler, Sağlık Ekonomisi ve Politikaları, Eğitim Ekonomisi ... gibi alanlarda düzenli olarak, **Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim** aylarında yılda dört sayı halinde yayımlanan uluslararası hakemli ve süreli bir dergidir. Yayınlanmak üzere gönderilen bütün makaleler, baş editörler, editöryel kurul ve hakemlerce değerlendirilir.
2. Dergi dili **Türkçe** ve **İngilizce** olup, orijinal araştırma makalesi, teknik not, editöre mektup, tartışma, vaka takdimi ve derleme türünde bilimsel çalışmalar yayımlanır.
3. Yalnızca özgün niteliği olan bilimsel araştırma çalışmalarına yer verilir. Bilimsel çalışmada üretilen bilginin yeni olması, yeni bir yöntem öne sürmesi ya da daha önce var olan bilgiye yeni bir boyut kazandırmış olması gibi niteliklerin aranması esastır.
4. **Açık erişimli elektronik** bir dergi olan *Journal of Life Economics*'te yayınlanan tüm makalelere **DOI numarası** atanmaktadır. Dergide yayınlanan makalelere dünya çapında tüm araştırmacılar, tam erişime sahip olmakta ve herhangi bir abonelik ücretleri ödemediği takdirde indirebilmektedir.
5. Baş editörler ve ilgili editörlerin bilgisi dahilinde, yayın koşullarına uymayan yazıları yayımlanmamak, düzeltmek üzere yazarına geri vermek, biçimce düzenlemek yetkisine sahiptir. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, baş editörler ve konuyla ilgili olan editörlerin uygun gördüğü en az iki hakem tarafından değerlendirildikten sonra yayınlanması uygun görülürse dergide

basılır. Bir hakemin olumlu diğer hakemin olumsuz görüş verdiği makaleler üçüncü bir hakeme gönderilir. Hakemlere gönderilecek yazılarda yazarın kimliği saklı tutulur. Kör hakemlik uygulaması geçerlidir. Ayrıca, hakemler hakkında da yazarlara bilgi verilmez. Çalışmalar sıraya alınmak koşulu ile yayınlanır.

6. Hakem sürecine dair işleyiş baş editörlerin kontrolünde gerçekleştirilir. Hakem onayından geçse bile, baş editörlerin uygun bulmadığı ya da kabul etmediği bir yayın dergide sürece dahil edilmez. Bu konuda yazar ya da yazarlar dergi ile diğer organlar üzerinde bir yükümlülük oluşturamaz.
7. Baş Editörlere konuyla ilgili olan diğer editörlerin görüşünü alarak hakem ataması için verilen süre 7 gündür. Değerlendirilmek üzere hakemlere gönderilen makalelere 30 gün içinde hakem tarafından yanıt verilmesi beklenir. Bu sürenin aşılması durumunda editör yeni hakem ataması yaparak eski hakemden isteği geri çeker.
8. Makale kabul kararında verilen "Düzeltilme gerekli" kararından sonra 15 gün içinde gerekli değişiklikler yazar tarafından yapılmalıdır.
9. Dergide yayınlanmak üzere gönderilen yazıların daha önce **başka bir yerde yayınlanmamış olması veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması** gerekir. Daha önce **konferanslarda sunulmuş ve özeti yayınlanmış çalışmalar**, bu durum belirtilmek üzere kabul edilebilir. Ayrıca, çalışma **bir kurum tarafından destek görmüşse veya tezden üretilmişse** çalışmanın başlığına verilecek dipnotla bu durumun belirtilmesi gerekir. Yayın için gönderilmiş çalışmalarını herhangi bir nedenle dergiden çekmek isteyenlerin bir yazı ile dergi yönetimine başvurmaları gerekir. Yayın kurulu, gönderilmiş yazılarda makale sahiplerinin bu koşullara uymayı kabul ettiklerini varsayar.
10. Eserlerin tüm sorumluluğu ilgili yazarlarına aittir. Eserler dergimizde belirtilen uluslararası kabul görmüş bilim etik kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Gerekli hallerde, Etik Kurul Raporu'nun bir kopyası eklenmelidir.
11. *Journal of Life Economics*'e sunulan makaleler, başka bir çalışmadan kısmen ya da tamamen kopyalanmamış (plagiarizm) olup olmadıkları "iThenticate" intihal yazılım tarama programı ile kontrol edildikten sonra hakemlere yollanır. Plagiarizm sonucu yüksek çıkan makaleler (**%60 ve üzeri**) için yazardan düzenleme talep edilir. Gerekli düzenlemenin **60 gün** içerisinde yapılmaması durumunda makale reddedilir.
12. Yayınlanan her türlü çalışmanın yayın hakkı dergiye aittir.
13. Dergiye gönderilen yazılara **teelif hakkı ödenmez**.
14. Hiçbir çalışmanın bir başka çalışmadan farklılığı veya üstünlüğü yoktur. Her bir yazar ve çalışma aynı hak ve eşitliğe sahiptir. Her hangi bir ayrıcalık tanınmaz.
15. Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen eserler dergi yazım kurallarına göre hazırlanmalıdır. Yazım kuralları ve ilgili şablon "Yazım Kuralları" başlığı içerisinde yer almaktadır.
16. Değerlendirilmek üzere gönderilen makaleler belirlenen şablona göre hazırlandıktan sonra 25 sayfayı geçmemelidir. Makale özeti 300 kelimeyi aşmamalı ve en az 3 en fazla 7 olmak üzere anahtar kelime yazılmalıdır.

YAZIM KURALLARI

1. Makalelerin, A4 kâğıt boyutunda ve standart Word formatında, kenar boşlukları; üst:2,5 alt: 2,5 sol: 2,5 ve alt: 2,5 cm **tek satır** aralıklı ve **iki yana yaslı** şeklinde yazılması gerekir.
2. Makalelerde sayfa sınırlaması olmamakla birlikte, üst limit olarak **25 sayfanın** aşılmaması beklenmektedir.
3. Yazar bilgilerinin yer almadığı makale dosyası; Türkçe başlık, Türkçe özet, İngilizce başlık, İngilizce özet, özetlerin yanında anahtar kelimeler, JEL kodları ve devamında giriş, ana metin, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmalıdır.
4. Üstbilgi, altbilgi ya da sayfa numarası eklenmemelidir.
5. Makaleler, **Türkçe ya da İngilizce** olarak hazırlanabilir.
6. Yazının başına **150 sözcüğü geçmeyen özet** (abstract) eklenmelidir. Yazı dili Türkçe ise, mutlaka İngilizce özet ve İngilizce Başlık eklenmelidir.
7. Özetten sonra makalenin içeriğini belirten **en fazla 5 anahtar kelime** (Türkçe ve İngilizce) ve 3'ü geçmeyecek şekilde **Journal of Economic Literature (JEL) Kodu** belirtilmelidir.
8. Özetler, anahtar kelimeler ve JEL Kodları Times New Roman 10 Punto, italik, tek satır aralığında ve iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır.
9. Ana Metin, Times New Roman, 12 Punto, tek satır aralığında, iki yana yaslı şekilde hazırlanmalıdır. Her bir paragraf aralığı (sonra 6 nk) boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların ilk satırları 1,25 cm içeriden başlamalıdır.
10. Türkçe ve İngilizce başlıklar, Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle, ortalanarak, 1,5 satır aralıklı, Times New Roman, 12 punto ve kalın (bold) olarak yazılmalıdır. Makalenin ana başlık ve alt başlıkları ise 2., 2.1., 2.1.1. gibi ondalıklı şekilde, giriş başlığından başlayarak (Kaynakça hariç) numaralandırılmalı ve kalın (bold) yazılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle yazılmalı, alt başlıkların ise yalnızca ilk harfi büyük olmalıdır. Başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.
11. **Tüm şekil, tablo ve grafiklere** bir başlık verilmeli ve başlıklar ardışık olarak numaralandırılmalıdır. Başlık tablo, şekil veya grafiğin üstünde sayfaya ortalı Times New Roman, 12 punto, kalın (bold) olarak yer almalıdır. Tablo, şekil veya grafik yazısı no'su ile birlikte verildikten sonra tek nokta konularak tablo, şekil veya grafik ismi yazılmalıdır. Kaynak bildirimleri tablo, şekil veya grafiklerin altında 11 punto olarak verilmelidir.
12. Dipnotlar (açıklama içeren) metin içinde numaralanmalı, ayrı bir sayfada numara sırasına göre "Notlar" başlığı altında Times New Roman 11 punto ile yazılmalı ve metnin arkasına konmalıdır.
13. Makalede matematiksel denklem ve formüller numara verilerek sıralanmalıdır. Numaralandırma satırın en sağında parantez içinde yapılmalıdır.
14. Metin içinde atıfları belirtmek için **Harvard referans tekniği** kullanılmalıdır. Bu tekniğe göre metin içinde geçen atıflar, yazar soyadı ve parantez içinde yer alan yayın yılı ile belirtilir. Konuyla ilgili örnekler aşağıda sırasıyla verilmiştir.

- i. Yazar adı cümlelerin doğal bir parçası olarak kullanılmışsa yayın yılı parantez içinde;

Gürkaynak (2002) kimyasal çözeltiler üzerinde yapmış olduğu ...

ii. Yazar adı cümlenin doğal bir parçası olarak kullanılmamışsa yazar adı, basım yılı ve sayfa sayısı şeklinde olmalıdır;

En son çalışmalar (Pınar, 2003: 12) uygulamanın ...

iii. İki yazarın bulunması durumunda, her iki yazarın soyadı da kullanılır.

Cinicioglu ve Keleşoğlu (1993) yumuşak dolgular üzerinde ...

iv. İki'den fazla yazar olması durumunda ilk yazarın soyadını "ve diğ." ifadesi takip eder.

Öztoprak ve diğ. (1999) tarafından öne sürülen ...

v. Eğer aynı yazarın aynı yılda basılmış birden fazla yayını kullanılmışsa basım yıllarının sonuna alfabetik bir karakter ilave edilir.

Bozbey ve diğ. (2003a) tarafından yapılan çalışmalar bu sonucu ...

vi. Eğer anonim bir kaynak kullanılmışsa "anon" ifadesi kullanılır.

Son zamanlarda konuşulan gerçekler (Anon 1998: 53) ...

vii. Eğer yazarı belirsiz bir gazete yazısı kullanılacaksa gazete adı, basım yılı ve sayfa no;

Bölgede görülen sel baskınları yapısal özellikleri etkilemektedir (Atlas, 1998: 6)

viii. Tez çalışmasında faydalanılan yayınlar yazar soyadlarına göre alfabetik sırayla sıralanır. Yayının basıldığı derginin, kongre kitapçığının, kitabın vb. adı eğik (italik) olarak gösterilir

ix. İnternette alınan kaynaklara atıf yapılırken, yazar adı varsa daha önce belirtildiği şekilde gösterilir. Yazar adı yoksa kaynağı sunan kurumun adı ve tarih kullanımı aşağıdaki şekilde gösterilir.

Pazar hakkında bilgiler yer almaktadır (İMKB, 23.06.2003) veya

Yazarı belli olmayan internet kaynaklarına atıf yapılırken, büyük harflerle URL-sıra numarası, yıl şeklinde yazılmalıdır. Örneğin:

(URL-1, 2003), (URL-1 ve URL-2, 2003

URL-1'e (2003) göre ...

15. **Kaynakça** *Times New Roman*, 12 punto şeklinde yazarların soyadları göz önüne alınarak alfabetik sırayla ve asılı biçimde çalışmanın sonunda bulunmalıdır. Her kaynak arasındaki paragraf aralığı (sonra 6 nk) olmalıdır. Eğer yazarın/ların aynı yıl içerisinde birden fazla çalışmasına atıf yapılmışsa ise bu çalışmaların yayın yılı sonuna (a,b,c,..) gibi semboller verilerek sıralanmalıdır. Makale ve bildirilerde dergi ve sempozyum/Kongre adı, kitap ve tezlerde ise kitap ve tez adı italik olarak yazılmalıdır. Kaynakça aşağıda gösterildiği şekilde düzenlenmelidir.

Kitap referansı için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Kitap adı*, Yayınevi, Basım Yeri, ISBN.

MERCER, P.A. and SMITH, G., 1993, *Private Viewdata in the UK*, 2

Dergilerdeki makaleler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Makalenin adı, *Derginin Adı*, Cilt no ve (bölüm)

EVANS, W.A., 1994, Approaches to Intelligent Information Retrieval, *Information Processing and Management*, 7 (2), 147-168.

Konferans bildirileri için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, Bildiri Adı, *Konferans Kitapçığının Adı*, Tarih ve Kongre Yeri, Basım Yeri: Yayınevi, sayfa numaraları

xxiv

SILVER, K., 1991, Electronic Mail: The New Way to Communicate, *9th International Online Information Meeting*, 3-5 December 1990 London, Oxford: Learned Information, 323-330.

Tezler için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yayın yılı, *Tezin Adı*, Yüksek Lisans/Doktora, Enstitü Adı

AGUTTER, A.J., 1995, *The Linguistic Significance of Current British Slang*, Thesis (PhD), Edinburgh University.

Haritalar için gösterim

SOYADI, ADI., Yayın Yılı, *Başlık*, Ölçek, Basım Yeri:Yayınevi.

MASON, James, 1832, *Map of The Countries Lying Between Spain and India*, 1:8.000.000, London: Ordnance Survey.

Web sayfaları için gösterim

Yazarın SOYADI, ADI., Yıl, Başlık [online], (Edition), Yayın Yeri, Web adresi:URL

HOLLAND, M., 2002, *Guide to Citing Internet Sources* [online], Poole, Bournemouth University, [http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide to citing internet sourc.html](http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/guide%20to%20citing%20internet%20sourc.html) [Erişim Tarihi: 4 Kasım 2002].

ETHICAL GUIDELINES

Journal of Life Economics is committed to meeting and upholding standards of ethical behaviour at all stages of the publication process. It strictly follows the general ethical guidelines provided by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) and Cambridge Journals Ethical Standards and Procedures. Depending on these principles and general publication requirements, editors, peer reviewers, and authors must take the following responsibilities in accordance to professional ethic and norms. The proper and ethical process of publishing is dependent on fulfilling these responsibilities

The Responsibilities of Editor(s)

- The editor in chief and co-editor(s) should acknowledge receipt of submitted manuscripts to the authors within ten days. The editor in chief and co-editor(s) have responsibility in order to determine which of the submitted manuscripts could be published.
- Editors should adopt editorial policies that encourage maximum transparency, complete, impartial and honest reporting
- The submitted manuscripts will be controlled by the editor and the associate editor(s) in case of the plagiarism possibility. In this stage, the detected plagiarized manuscripts by the The editor in chief and relevant editor(s) will be rejected by the editor and associate editor(s). No way that the plagiarized manuscripts will be taken in the consideration process.
- The unpublished data and method in the submitted manuscripts should not be exploited/use by anyone in her/his study without the written permission of the author.
- The submitted manuscripts should be evaluated in accordance to the framework of solely intellectual norms in regardless of social, religious, cultural, economical background.
- The submitted manuscripts should not be disclosed no one other than the reviewer, the publisher, the editor assistants and the author(s) of such manuscripts by The editor in chief and relevant editor(s).
- When obtained interest struggle/conflict among the submitted manuscripts and other author(s) and/or institution, such submitted manuscripts should be recuse himself or herself from the review process.
- The final decision concerning the acceptance or rejection of the submitted manuscripts belongs to the editor in chief. This situation will be decided with reference to the originality and significance of the submitted manuscripts.
- The editor in chief should not oblige the authors to cite any articles or papers in the journal as the submitted manuscripts of the authors to be able to accept in the journal.

The Responsibilities of Reviewer(s)

- The reviewers have responsibility to the editor to inform the editor regarding the review process of the submitted manuscript in case the reviewers do not feel enough qualified in order to review the assigned manuscript of if they cannot complete the review process on time.

- The reviewers should complete her/his task in the respect to principle of secrecy. Reviewers should not share or discuss any data regarding the submitted study with no one except the editors.
- The reviewer should not disclose and share any data/content and opinions of the submitted manuscripts and should not use personal interest. Furthermore, the reviewers should not use any data of the unpublished paper.
- The criticism of the reviewers should be based on objective and scientific perspective and also the reviewers should avoid from personal criticism against the author(s). The reviewers are supposed to support her or his opinions by providing clear and tangible proofs.
- If the reviewers detect any similarities between the assigned manuscript and another published articles in the journal or in an another journal, they are supposed to notify the editor about this situation.
- The reviewers should not take any part in evaluation process of the submitted manuscripts with author(s) who have competition, cooperation or other kind of relations or links.
- Reviewers should conduct the work they agree to evaluate on time.

The Responsibilities of the Author(s)

- The author(s) should not send the same study manuscript to more than a/one journal simultaneously.
- The authors should gather the data relating the studies in the framework of principle of ethic. The publisher, the editor and the reviewer could demand the raw data from the author(s) which the study is based on.
- The studies which are sent to the journal should provide details and references/sources in an adequate level. Dishonesty and incorrect statements are unacceptable due to causing unethical principles.
- The submitted manuscripts should be original and the originality of the study should be ensured by the author(s). If others' papers and/or words are used in the context of the submitted manuscript, the reference should be provided in accordance to appropriate style. Also excerpts should be in an appropriate style in accordance to the writing rules of the journal and scientific ethics. The authorities are supposed to refer to other publishments which effect the essence of their submitted studies.
- The authors are supposed to notify a conflict of interest, financial sources and foundations if any of them are supported their studies.
- All the person(s) who contributed to the submitted manuscript in the respect of design, interpretation or implementation should be written on the submitted manuscript. All participations contributed in essence, should be listed respectively. Also apart these persons should be added to the part of "Acknowledgement".
- If the author detects any flaw or error(s) in the context of the submitted manuscript, the author is responsible to urgently notify this situation to the editor or the publisher in behalf of collaboration in order to correct such error(s) or flaw(s).

YAYIN ETİK KURALLARI

Journal of Life Economics, yayın sürecinin her aşamasında etik davranış standartlarını benimsemeyi ve bunları yerine getirmeyi taahhüt etmektedir. Yayın Etik Komitesi (Committee on Publication Ethics - COPE), Açık Erişim Akademik Yayıncılar Derneği (Open Access Scholarly Publishers Association - OASPA) ve Cambridge Journals Etik Standartları ve Prosedürleri tarafından sağlanan genel etik yönergelerine sıkı bir şekilde bağlıdır. Bu yönergelerde belirtilen ilkelere ve genel yayın şartlarına bağlı olarak, mesleki ve etik standartlara göre editörler, hakemler ve yazarlar aşağıdaki sorumlulukları almalıdır. Yayın sürecinin düzgün ve etiğe uygun şekilde işlemesi bu sorumlulukların yerine getirilmesine bağlıdır.

Editörlerin Görevleri

- Baş editor ve yardımcı editörler, dergiye yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların, 10 gün içinde, değerlendirmeye alınıp alınmadığını yazara bildirmelidir. Editör ve yardımcı editörler gönderilen çalışmaların hangilerinin yayınlanması gerektiğine karar vermekten sorumludur.
- Editörler dürüst, tarafsız, şeffaf ve bütünlük arz edici bir editorial politika izlemelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar Baş editör ve yardımcı editörler tarafından öncelikle intihal ihtimaline karşı kontrol edilmelidir. Bu aşamada intihal ihtimali olan çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından reddedilir.
- Dergiye gönderilen çalışmalarda yer alan yayınlanmamış yöntem ve bilgiler, yazarın açık yazılı izni olmaksızın hiçbir kimse tarafından kendi çalışması içinde kullanılmamalıdır.
- Dergiye gönderilen çalışmalar; yazarların sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri ile dini inançları göz önüne alınmaksızın, sadece entelektüel değerleri çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar, Baş editor ve ilgili editörler tarafından çalışmanın yazar(lar)ı, hakemleri, yardımcı/alan editörleri ve yayıncı dışında hiç kimseye ifşa edilmemelidir.
- Baş editor ve ilgili editörlerin dergiye gönderilen çalışmaların başka bir yazar ve/veya kurum ile çıkar çatışmasının olduğunu tespit etmesi halinde, çalışma yayın/değerlendirme sürecinden çekilmelidir.
- Dergiye gönderilen çalışmaların kabulü veya reddi ile ilgili son görüş baş editöre aittir. Editör çalışmanın özgünlüğü ve önemi gibi hususları dikkate alarak kararını vermelidir.
- Baş editör, dergiye gönderilen çalışmaların kabulü için yazarlara dergideki herhangi bir makaleye veya başka bir çalışmaya atıf yapması konusunda telkinde bulunmamalıdır.

Hakemlerin Görevleri

- Editör tarafından kendisine değerlendirme için gönderilen çalışmayı değerlendirme konusunda çalışma ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığını hisseden ya da ivedi bir değerlendirme yapamayacak durumda olan bir hakem, editörü bu durumdan haberdar ederek değerlendirme görevinden ayrılmalıdır.

- Hakemler, gizlilik ilkesine riayet ederek değerlendirmesini yapmalıdır. Editörler dışındaki kişilere çalışmalar gösterilmemeli ve başkalarıyla çalışma hakkında tartışma yapılmamalıdır.
- Hakemler, inceleme sürecinde elde etmiş olduğu ayrıcalıklı bilgi ve fikirleri gizli tutmalı ve kişisel çıkarı için kullanmamalıdır. Ayrıca hakemler, değerlendirmesini yaptığı ve henüz yayınlanmamış çalışmanın verilerinin herhangi bir parçasını kullanmamalıdır.
- Hakem eleştirileri nesnel olarak yapılmalıdır. Yazara karşı hiçbir kişisel eleştiri yöneltmemelidir. Hakemler, fikirlerini açık biçimde destekleyen argümanlarla ifade etmelidir.
- Hakemler değerlendirilen çalışmanın daha önce yayınlanmış başka bir çalışma ile arasında esaslı bir benzerlik veya örtüşmeyi tespit etmeleri halinde, durumu editöre iletmelidirler.
- Hakemler, yazarı ile aralarında rekabet, işbirliği veya başka türlü ilişki veya bağlantılar bulunduğunu tespit ettiği çalışmaları değerlendirmemelidir.
- Hakemler çalışmaları kendilerine verilen süre içinde, zamanında değerlendirmelidir.

Yazarların Görevleri

- Yazar(lar), aynı çalışma metnini aynı anda birden fazla dergiye göndermemelidir.
- Yazarlar çalışmalarına ilişkin verileri etik ilkeler çerçevesinde toplamalıdır. Yayımcı, editör ve hakem, çalışmanın dayanağını oluşturan ham verileri yazar(lar)dan talep edebilir.
- Dergiye gönderilen çalışmalar, yeterli düzeyde kaynak bilgisi ve ayrıntı içermelidir. Hileli ve bilinçli yanlış ifadeler etik olmayan durumlara yol açacağından kabul edilemez.
- Yazarlar tarafından dergiye gönderilen çalışmalar özgün olmalı ve çalışmanın özgün olduğu garanti edilmelidir. Eğer gönderilen çalışmalarda başkalarının çalışmalarını ve/veya kelimeleri kullanılıyorsa uygun bir şekilde atıf yapılmalıdır. Ayrıca yapılacak alıntı da bilimsel etik ve dergi yazım kurallarına uygun olmalıdır. Yazarlar gönderdikleri çalışmalarının esasını etkileyen önceki yayınlara atıf yapmak zorundadır.
- Yazarlar gönderdikleri çalışmaları destekleyen kuruluşları, finansal kaynakları veya çıkar çatışmasını beyan etmekte yükümlüdür.
- Dergiye gönderilen çalışmanın tasarımına, uygulanmasına veya yorumuna katkı sağlayan her kişi, çalışmada belirtilmelidir. Önemli katkıda bulunan tüm katılımcılar ilk yazarı takiben listelenmelidir. Bunun dışındaki kişiler ise çalışmanın “Teşekkür (Acknowledgement)” kısmına ilave edilmelidir.
- Yazar, dergide yayınlanmış çalışması içerisinde önemli bir yanlışlık veya kusur tespit ederse, bu durumu acil olarak dergi editörüne veya yayıncıya bildirmek ve mevcut yanlışlığın veya kusurun düzeltilmesi için editörle işbirliği yapmak yükümlülüğündedir.

JLECON

JOURNAL OF LIFE ECONOMICS

Volume/Cilt: 6
Issue/Sayı: 1
January/Ocak 2019

CONTENT / İÇİNDEKİLER

xxix

ASYMMETRIC PANEL CAUSALITY TEST WITH AN APPLICATION TO THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON FINANCIAL RISK

Ünzüle KURT & Feyza BALAN.....1-10

EVALUATING THE LABOR'S PRODUCTIVITY: DISCIPLINE, WORK PASSION AND WORK ACHIEVEMENT

Anak Agung Ngurah Gede Sadiartha & Sunday Ade Sitorus.....11-20

THE IMPACT OF CAPITAL FLOWS ON CURRENT ACCOUNT DEFICIT FOR TURKEY

Nebile KORUCU GÜMÜŞOĞLU & Sinan ALÇIN21-34

YEREL HALKIN KADIN TURİSTLERE YÖNELİK BAKIŞ AÇISININ TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ EŞİTLİĞİ VE YAŞAM DEĞERLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ

INVESTIGATING THE PERSPECTIVE OF LOCAL PEOPLE TOWARDS WOMEN TOURISTS IN THE CONTEXT OF GENDER ROLES EQUALITY AND LIFE VALUES: GOKCEADA CASE

Müesser KORKMAZ & Ferah ÖZKÖK & Şeref ULUOCAK.....35-60

OTOMOTİV ENDÜSTRİSİNDE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNE BİR ÖRNEK

AN EXAMPLE FOR LABOUR RELATIONS IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY

Özlen ÇETİN.....61-78

DÖVİZ KURU RİSKİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

EXCHANGE RATE RISK AND AN EVALUATION IN TERMS OF TURKEY ECONOMY

Yağmur AKARSU & Nur DİLBAZ ALACAĞAN79-90

İSLAMİ FİNANSAL ENSTRÜMANLARDAN BİRİSİ OLARAK SUKUK: HİBRİD SUKUK İÇERİSİNDE YER ALAN MURABAHA SÖZLEŞMELERİNİN İSLAMİ HÜKÜMLERE UYGUNLUK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

SUKUK AS ONE THE ISLAMIC FINANCIAL INSTRUMENTS: INVESTIGATION OF THE MURABAHAH CONTRACTS IN THE HYBRID SUKUK IN TERMS OF COMPLIANCE WITH THE ISLAMIC PROVISION

İsabet Ebru YAZICIOĞLU & Hasan KAZAK.....91-118

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 6, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 1-10

E - ISSN: 2148-4139

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: 10.15637/jlecon.6.001

Araştırma Makalesi/Research Article

ASYMMETRIC PANEL CAUSALITY TEST WITH AN APPLICATION TO THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON FINANCIAL RISK§

Ünzüle KURT* & Feyza BALAN**

*Assist. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Applied Sciences at Biga,
Department of Economics, TURKEY, E-mail: unzulekurt@comu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3406-1269>

**Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Banking and Finance, TURKEY, E-mail: fezatica@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5552-347X>

Received: 29 November 2018; Accepted: 21 January 2019

ABSTRACT

Climate change which caused to dramatic economic impact is a key issue for the world in the 21st century. Using data for Portugal, Ireland, Italy and Spain (PIIGS) countries over the years 1990-2009, this study investigates the causal relationship from climate change to financial risk/stability via Hatemi-J asymmetric causality test that separates positive and negative shocks in analysis. As a result of this study, both positive and negative shocks existed for Ireland, causality from climate change to financial risk emerged for Spain in only negative shocks. In addition, the results showed that a positive shock in climate change cause a negative shock in financial stability. In the cases of Greece and Portugal none of the causal relationships cannot be proved.

Keywords: asymmetric panel causality test, climate change, financial risk.

JEL Codes: C33, G32, Q54

1. INTRODUCTION

The physical climate system that is associated with the earth's atmosphere, land surfaces and oceans, along with the snow and ice is constantly changing. Not only do changes to each component of the system influence the risk of natural catastrophes, but the interactions between them bring about an inherent uncertainty surrounding how climate will evolve in the future (Dailey et al. 2009).

Together with this uncertainty, by the rapid development of technology and hence the increasing significance of energy consumption, the effect of environmental issues on financial institutions has become one of the most popular issues since the 1980s. Especially, financial

§ This article was presented in Advances in Business-Related Scientific Research Conference 2016 in Venice (ABSRC 2016 Venice) March 17-18, 2016, Venice, Italy.

regulators and policy makers have focused on the climate change and its financial impacts. The fact that climate change risk was also on the agenda of the G7 summit, was held in Schloss Elmau in June 2015 can be illustrated as an example to its popularity.

Climate change has caused to dramatic economic impact. It has altered the availability of and demand for resources, supply and demand for products and services, the performance of physical assets, and the need for innovation. Failure to consider climate change in investment strategies can undermine projected financial returns and affect the non-financial risk management of institutions, particularly on development, environmental, and social issues (Stenek et al. 2009).

This study has focused especially potential impacts of climate change on agriculture and forestry. For the insurance industry, offering financial protection against extreme events, climate change could increase cost of agriculture and forestry cover by increasing the severity of extreme weather events such as heathwaves, storms and floods (ABI 2005).

Within this overall framework, the aim of this study is to investigate the presence of the asymmetric causal relationships between financial risk and the climate change, is proxied by energy use in agriculture and forestry in Portugal, Ireland, Italy, Greece and Spain that are denoted as PIIGS and that were also unable to finance their government debt or to bail out over-indebted banks on their own during the debt crisis. Whereas no such analysis exists yet, the topic is now being raised as a topic on the agenda of macro prudential authorities.

In the rest of the paper, Section 2 outlines theoretical background of the relationship of financial risk-climate change. The data, the empirical methodology employed and the empirical findings are presented in Section 3. The final section provides concluding remarks.

2. THEORETICAL BACKGROUND

Financial risk is defined to encompass both individual financial institutions and a systemic financial crisis. Systemic financial risk is the risk that an event will trigger a loss of economic value or confidence in, and attendant increases in uncertainty about, a substantial portion of the financial system that is serious enough to quite probably have significant adverse effects on the real economy. The adverse real economic effects from systemic problems are generally seen as arising from disruptions to the payment system, to credit flows, and from the destruction of asset values (BIS 2001).

Climate change can be defined as the changes in climate (i.e. regional temperature, precipitation, extreme weather, etc.) triggered by increase in the greenhouse effect. Chenet et al. (2015) divides into two categories climate change related risks. These are physical climate risks and carbon risks. Physical changes in climate can lead to both gradual modifications of climate patterns and extreme weather events. These are likely to change the supply and demand dynamic of many industries and hence lead to physical damages to assets. So, these changes are expected to give rise to both adaptation costs and economic loss of value. This situation can be defined as physical climate risk. Alternatively, carbon risks are defined as the family of risks associated with the transition to a low-carbon economy. The transition to a low-carbon economy will alter the financial viability of a part of the capital stock and business models and will greatly impact investments and financial opportunity.

On the other hand, climate change resulting from human activities such as deforestation and the burning of fossil fuels for energy has been identified as a risk that existing reporting standards have yet to adequately measure and communicate to investors. In response to this concern, a climate change risk disclosure regime has emerged, defined by a range of voluntary, regulatory and accounting governance initiatives. Although the regime is a promising development involving a range of influential financial constituencies, it is highly fragmented

and lacks the coordination and enforcement necessary to adequately measure and communicate the impacts of climate change on financial markets (Thistlethwaite 2015).

Moreover, financial performance and conditions for both equity and debt may be weakened by a number of factors as a related climate change. These factors can be ranged as the following (Stenek et al. 2009):

- Both supply and demand in market conditions that can be sensitive to climate factors have important effects in determining of future prices. So, future climate-driven changes in prices may affect the competitiveness of investments. Alternatively, due to changes in the price, operating costs and maintenance costs may increase.
- Changing climate conditions also may negatively influence the efficiency and performance of assets and equipment.
- Changing climate conditions may increase asset depreciation rates. The rates currently used for accounting purposes generally reflect historical experience, but the effective depreciation rates of assets due to climate change may be considerably higher. So, financial models may overestimate value of physical assets. Faster capital depreciation could mean that assets need replacing more frequently, in turn, negatively affecting projected cash flows.
- Country risk may be aggravated by climate change impacts, particularly in economies where GDP is reliant on scarce water resources, or in smaller economies that are more vulnerable to catastrophic climate events. Especially, there have been studies which show that rising temperatures in some regions are associated with increased risk of armed conflicts.

The following section will elaborate on the methodology to be used in this study along with a description of the data. The methodology includes testing for homogeneity, cross-sectional independence, unit root, noncausality and a panel estimation approach to determine asymmetric causal relationships approach in our panel data.

3

3. EMPIRICAL ANALYSIS

In this paper, it was attempted to carry out an econometric model to illustrate the causal relationships between financial risk and climate change, is proxied by energy used in agriculture and forestry in Portugal, Ireland, Italy, Greece and Spain. Regarding the following methodology, it was used the asymmetric panel causality test suggested by Hatemi-J (2011) in order to draw empirical support if there is a specific direction from climate change to financial risk.

3.1. Data

Financial risk (FR). Financial risk data are from the International Country Risk Guide (ICRG) (2010). These data are available from 1984 onwards.

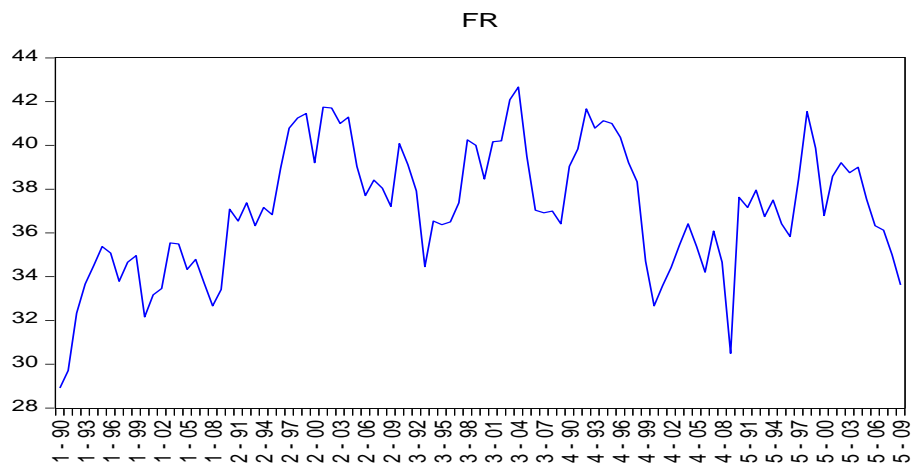
PRS Group (2005) has provided information on 5 financial risk indicators. Our main indicator of financial risk is the ICRG financial risk index. This index captures countries' overall financial risk. The index includes scores on foreign debt as a percentage of GDP; foreign debt service as a percentage of exports of goods and services; current account as a percentage of exports of goods and services, net international liquidity and exchange rate stability.

The financial risk index ranges from 0 to 50. If the points are in the 0.0%-24.5% range it is very high risk; in the 25.0%-29.9% range high risk; in the 30.0%-34.9% range moderate risk; in the 35.0%-39.9% range low Risk; and in the 40.0% or more range very low risk.

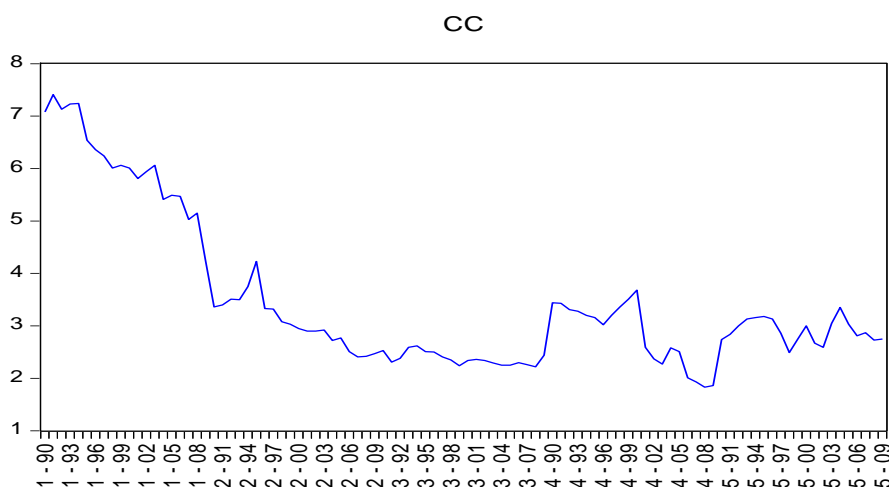
Climate Change (CC). Energy used in agriculture and forestry data is used as a proxy variable of Climate Change. **Agriculture consumes energy directly for crop and livestock production (machinery, etc) but also indirectly through fertilizers and pesticides. Agriculture also produces energy as biofuels and biomass production. As an energy user, Agriculture contributes to global warming (mainly through CO₂ emissions, but also CH₄ and N₂O emissions), air pollution (mainly through NO_x and SO₂ emissions) and to the depletion of fossil energy resources. Important energy users are glasshouse horticulture, floriculture and dairy production (FAO, 2014).** The data are from Food and Agriculture Organization of The United Nations (FAO), 2014.

Figure 1 shows the trend of financial risk and energy used in agriculture and forestry as a proxy variable of climate change for PIIGS countries for the period 1990 to 2009. Table 1 presents descriptive statistics of FR and CC, indicating financial risk and energy used in agriculture and forestry, respectively. According to dataset, Greece and Italy have the highest of energy used in agriculture and forestry and financial stability, respectively, while Greece and Portugal have the lowest financial stability and energy used in agriculture and forestry, respectively.

Figure 1. Financial risk and Energy used in agriculture and forestry of the PIIGS for 1990-2009

Source: ICRG, 2014

Source: FAO, 2014

Table 1. Descriptive statistics

	FR	CC
Mean	37,095	3,455
Median	37,062	2,975
Maximum	42,666	7,410
Minimum	28,916	1,830
Std. Dev.	2,911	1,442

Source: Authors' estimations

3.2. Method

After obtaining the descriptive statistics, we test the existence of cross-sectional dependence across the PIIGS countries. Pesaran (2006) showed that ignoring cross-section dependency leads to substantial bias and size distortions in estimation of the relationship between two variables. Hence, we used Breusch and Pagan (1980)'s Lagrange multiplier test statistic, LM_{BP} , in order to analyze whether the four countries are cross sectionally dependent.

In the analysis of panel data, the other issue to consider is the testing of slope homogeneity. The homogeneity of the estimated coefficients for each individual in the panel is investigated through Pesaran and Yamagata's (2008) homogeneity tests in this study.

Having found the presence of cross-sectional independence and the slope heterogeneity in the panel, we control whether there exists unit root in the series in order to get unbiased estimations. We used the approaches of Im et al. (2003, henceforth IPS), Maddala and Wu (1999, henceforth MW), Choi (2001) as the panel unit root tests. The IPS test allows for residual serial correlation and heterogeneity of the dynamics and error variances across units. IPS compute separate unit root tests for the N cross-section units. IPS defines their t-bar statistics as a simple average of the individual ADF statistics. The approaches of MW and Choi are based on a combination of the p-values of the test statistics for a unit root in each cross-sectional unit.

5

Finally, to show the causal relationships between financial risk and climate change we used the asymmetric panel causality test proposed by Hatemi-J (2011). Because, the Granger causality testing is based on the supposition that the causal impact of positive shocks is of the same absolute magnitude as the causal impact of negative ones. Thus, the Granger causality approach does neglect potential asymmetric causal impacts (Hatemi-J 2011). But, it is well-known that many markets are characterized by the asymmetric information property (Akerlof 1970, Spence 1973, Stiglitz 1974). Hence, it has become so important whether the asymmetric property in the causality testing is taken into account or not (Granger and Yoon 2002; Hatemi-J et al. 2014).

Hatemi-J (2012) suggests that tests for causality should be implemented by using cumulative sums of positive and negative components of the underlying variables in the causality testing for allowing asymmetry. In this approach, it is assumed that variables such as y_1 and y_2 are integrated of the first degree, with the corresponding solution obtained the recursive method as the following:

$$y_{1,t} = y_{1,t-1} + e_{1,t} = y_{1,0} + \sum_{j=1}^t e_{1,j}$$

$$y_{2,t} = y_{2,t-1} + e_{2,t} = y_{2,0} + \sum_{j=1}^t e_{2,j}$$

where $y_{1,0}$ and $y_{2,0}$ are representing the initial values and n is the number of cross-section within the panel system and e is the white noise error term.

The positive and negative shocks can be defined as the following:
 $e_{1j}^+ := \max(e_{1j}, 0)$, $e_{2j}^+ := \max(e_{2j}, 0)$, $e_{1j}^- := \min(e_{1j}, 0)$, $e_{2j}^- := \min(e_{2j}, 0)$.

By using these definitions, Hatemi-J (2011) constructed the cumulative sums of the shocks, which are denoted y_{1t}^+ , y_{2t}^+ , y_{1t}^- , y_{2t}^- , as the following:

$$y_{1t}^+ = y_{1,0}^+ + e_{1,j}^+ = y_{1,0}^+ + \sum_{j=1}^t e_{1,j}^+; y_{2t}^+ = y_{2,0}^+ + e_{2,j}^+ = y_{2,0}^+ + \sum_{j=1}^t e_{2,j}^+$$

$$y_{1t}^- = y_{1,0}^- + e_{1,j}^- = y_{1,0}^- + \sum_{j=1}^t e_{1,j}^-; y_{2t}^- = y_{2,0}^- + e_{2,j}^- = y_{2,0}^- + \sum_{j=1}^t e_{2,j}^-$$

Hatemi-J (2011)'s panel causality test is conducted within a vector autoregressive seemingly unrelated regression model of order k :

$$\begin{bmatrix} y_{1,t}^+ \\ y_{2,t}^+ \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_{10} \\ \gamma_{10} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \sum_{r=1}^k \beta_{1,r} & \sum_{r=1}^k \beta_{2,r} \\ \sum_{r=1}^k \gamma_{1,r} & \sum_{r=1}^k \gamma_{2,r} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} y_{1,t-r}^+ \\ y_{2,t-r}^+ \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1,j}^+ \\ \varepsilon_{2,j}^+ \end{bmatrix}$$

the error terms in the system are defined by ε_{1j}^+ and ε_{2j}^+ . k is the lag order minimizing a panel version of an information criterion. The null hypothesis of the test is as follows:

$H_0 : \beta_{2,r} = 0, \forall_r$ where $r=1, \dots, k$. This hypothesis suggests that y_{2t}^+ does not cause y_{1t}^+ for the cross-sectional unit j in the panel and this hypothesis is tested by using a Wald test according to Hatemi-J (2011). In addition, other combinations of (y_{1t}^-, y_{2t}^+) , (y_{1t}^+, y_{2t}^-) or (y_{1t}^-, y_{2t}^-) are constructed by a similar way.

3.3. The Empirical Findings

Firstly, Breusch and Pagan (1980)'s cross-section LM testing was employed since number of cross-section observation (5) is smaller than number of time series observation (20). Table 2 reports LM_{BP} test results confirming the presence of the cross sectional independence in the panel series at the 1% significance level.

Table 2. Results for Cross-sectional Dependence

Variable	LM _{BP} test	
	Test Statistic	P-value
FR	15,278	0,122
CC	15,023	0,131

Source: Authors' estimations

The results for the slope homogeneity tests are illustrated in Table 3. According to Table 3, the homogeneity tests can be rejected the equality hypothesis, which supports that the slope coefficients are homogeneous. Hence, homogeneity restriction on the variable of interest results should not be imposed when panel unit root testing and panel causality analysis are performed. Otherwise, it can be obtain misleading inferences.

Table 3. Results for Slope Homogeneity

Model	λ_0 test statistic	P. value	λ_{adj} test statistic	P. value
$FR_{it} = \partial_0 + \partial_i \cdot CC_{it} + e_{it}$	3,145***	0,001	3,397***	0,000

*** indicates significance at the 1% level.

Source: Authors' estimations

7

It is employed panel unit root tests since the cumulative sums for each cross-section require ensuring both the series are nonstationary in the Hatemi-J's causality approach. The results of unit root tests for the series are shown in Table 4. According to Table 4, the null hypothesis of a unit root cannot be rejected at the 1% significance level in their levels, while the null hypothesis of a unit root can be strongly rejected for the first-difference of both variables.

Table 4. Results for Unit root

Variable	IPS		MW		Choi	
	Stat.	P-value	Stat.	P-value	Stat.	P-value
FR	-0,232	0,408	11,354	0,330	12,013	0,284
CC	0,340	0,633	10,599	0,389	8,153	0,613
Δ FR	-5,331***	0,000	44,824***	0,000	40,621***	0,000
Δ CC	-7,845***	0,000	65,610***	0,000	64,000***	0,000

Δ is the first difference operator. The maximum lag lengths were set to 3 and Schwarz Bayesian Criterion was used to determine the optimal lag length. *** denotes the rejection of the null at the 1% significance level.

Finally, the nonasymmetric causality test results are reported in Table 5. According to the empirical results, the null hypothesis of positive/negative shocks not causing

positive/negative financial risk shocks can be strongly rejected for Ireland. In addition, the results showed that a positive shock in climate change cause a negative shock in financial stability for Italy. Moreover, when analyzed the asymmetric causal relationships between financial risk and climate change for Spain, the null hypothesis of negative shocks in climate change not causing any financial risk shocks can be rejected. In the cases of Greece and Portugal none of the hypothesis can be rejected. So, these results suggest that climate change is an important factor in maintaining of financial stability for the economies of Ireland, Italy and Spain.

Table 5. Results for Asymmetric Panel Causality Test

Countries	Null Hypothesis	M-Wald stat.	P-value
Greece	$CC^+ \Rightarrow FR^+$	0,016	0,899
	$CC^+ \Rightarrow FR^-$	0,011	0,915
	$CC^- \Rightarrow FR^-$	0,947	0,330
	$CC^- \Rightarrow FR^+$	0,534	0,465
Ireland	Null Hypothesis	M-Wald stat.	P-value
	$CC^+ \Rightarrow FR^+$	8,730***	0,003
	$CC^+ \Rightarrow FR^-$	0,671	0,413
	$CC^- \Rightarrow FR^-$	29,517***	0,000
Italy	Null Hypothesis	M-Wald stat.	P-value
	$CC^+ \Rightarrow FR^+$	0,811	0,368
	$CC^+ \Rightarrow FR^-$	3,510*	0,061
	$CC^- \Rightarrow FR^-$	0,012	0,913
Portugal	Null Hypothesis	M-Wald stat.	P-value
	$CC^+ \Rightarrow FR^+$	0,238	0,626
	$CC^+ \Rightarrow FR^-$	0,290	0,590
	$CC^- \Rightarrow FR^-$	0,440	0,507
Spain	Null Hypothesis	M-Wald stat.	P-value
	$CC^+ \Rightarrow FR^+$	0,001	0,976
	$CC^+ \Rightarrow FR^-$	0,813	0,367
	$CC^- \Rightarrow FR^-$	3,497*	0,061
	$CC^- \Rightarrow FR^+$	9,628***	0,002

The vector (CC^+, FR^+) signifies the cumulative positive shocks and (CC^-, FR^-) represents the cumulative negative shocks. ***, * indicate significance at the 1% and 10% levels, respectively.
Source: Authors' estimation

We also estimate the relationship among energy used in agriculture and forestry and financial risk using panel least squares estimator. The results of panel estimation are summarized in Table 6. According to Table 6, energy used in agriculture and forestry as a proxy variable of climate change has statistically significant and negative effect on financial stability in the PIIGS countries. So, we can say that greater energy used in agriculture and forestry decreases financial stability.

Table 6. Results for Panel Least Squares Method

Dependent Variable: D(FR)				
Method: Panel EGLS (Cross-section weights)				
White cross-section standard errors & covariance (d.f. corrected)				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CC)	-1.614596***	0.530311	-3.044622	0.0031
C	0.537322	0.348079	1.543677	0.1263
@trend	-0.075086**	0.029996	-2.503205	0.0142

D is first difference operator. ***,** indicate significance at the 1% and 5% levels, respectively.

Source: Authors' estimation

4. CONCLUSION

Climate change is an increasingly prominent issue on the agenda of institutional investors, policy makers. The underlying of this prominent issue is that there have been two reasons. The first one is that financial institutions appear to increasingly respond to the broader societal challenge to realize the transition to a low-carbon economy. The second is that there is increasing awareness of the potential related financial risks, especially those resulting from being high-carbon as the economy transitions to a low-carbon world.

This study focused on the relationship between financial risk and energy used in agriculture and forestry as a proxy variable of climate change. In order to perform this, using asymmetric panel causality test suggested by Hatemi-J (2011), the findings of the study showed that the null hypothesis of positive/negative shocks not causing positive/negative financial risk shocks can be strongly rejected for Ireland. In addition, the results showed that a positive shock in climate change cause a negative shock in financial stability for Italy. When analyzed the asymmetric causal relationships between financial risk and climate change for Spain, the null hypothesis of negative shocks in climate change not causing any financial risk shocks can be rejected. For Greece and Portugal none of the causal relationships cannot be proved. So, these results suggest that climate change is an important factor in maintaining of financial stability for the economies of Ireland, Italy and Spain.

So, climate change risk represents a threat to the stability of global financial markets. Especially, if changing climate conditions are not actively and effectively managed, investments and institutions may underperform. Hence, international financial regulators as well as governments have important roles in managing climate change risks. For instance, international financial regulators should standardize mandatory climate change risk disclosure. Moreover, the countries may seek political support for strengthening climate change regulations. In addition, international financial regulators should establish research on strategies reduce uncertainty in assessing the financial risks occurred by climate change (Thistlethwaite 2015).

REFERENCES

- ABI, the Association of British Insurers (2005). Financial Risks of Climate Change, June 2005, Summary Report, (15.12.2015)
https://www.cigionline.org/sites/default/files/policy_brief_no.62.pdf>
- BIS, Bank for International Settlements, (2001). Group of Ten-Consolidation in Financial Sector, (15.12.2015), <[://www.bis.org/publ/gten05ch3.pdf](http://www.bis.org/publ/gten05ch3.pdf) >
- BREUSCH, T. S. and PAGAN, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics, *The Review of Economic Studies*, Vol. 47, No. 1, Econometrics Issue, pp. 239-253.
- CHENET, Hugues., JAKOB Thomä, DIDIER Janci. (2015). Financial Risk and the Transition to a Low Carbon Economy Towards A Carbon Stress testing Framework, 2° Investing Initiative Working Paper July 2015.
- CHOI, I. (2001). Unit root tests for panel data. *Journal of International Money and Finance* 20: 249–272.
- DAILEY, Peter., Matt Huddleston, Simon Brown and Dennis Fasking (2009). The Financial Risks of Climate Change, ABI Research Paper No 19, 2009.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations, FAOSTAT, (2014).
- GRANGER, Clive W.J., Yoon, Gwon. (2002). "Hidden Cointegration," Royal Economic Society Annual Conference 2002 92, Royal Economic Society.
- HATEMI-J, A. (2011). Asymmetric Panel Causality Tests with an Application to the Impact of Fiscal Policy on Economic Performance in Scandinavia. *MPRA Paper No 55527*. Munich: University Library of Munich.
- HATEMI-J, A. (2012). Asymmetric Causality Tests with an Application. *Empirical Economics*, 43, 447–456. 10
- HATEMI-J, A., Rangan Gupta, Axel Kasongo, Thabo Mboweni, Ndivhuho Netshitenzhe. (2014). Are there Asymmetric Causal Relationships between Tourism and Economic Growth in a Panel of G-7 Countries?, *University of Pretoria, Department of Economics Working Paper Series*, Working Paper: 2014-76.
- IM, K.S., PESARAN, M. H. and SHIN, Y., (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115, pp.53-74.
- MADDALA, G. S. & WU, Shaowen. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, 0305–9049: 631–652.
- PESARAN, M.H. (2006), Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure”, *Econometrica*, 74(4), 967-1012.
- PESARAN MH, Yamagata T (2008). “Testing slope homogeneity in large panels”. *Journal of Econometrics* 142: 50–93.
- PRS Group (2005). About ICRG: The Political Risk Rating, <<http://www.icrgonline.com/page.aspx?page=icrgmethods>>.
- STENEK, Vladimir, Jean Christophe Amado, Richenda Connell. (2009). Climate Risk and Financial Institutions, Challenges and Opportunities, International Finance Corporation, World Bank.
- THISTLETHWAITE, J. (2015). The Challenges of Counting Climate Change Risks in Financial Markets. The Centre for International Governance Innovation Policy Brief, No. 62, June 2015.

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 6, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 11-20

E - ISSN: 2148-4139

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: 10.15637/jlecon.6.002

Araştırma Makalesi/Research Article

**EVALUATING THE LABOR'S PRODUCTIVITY: DISCIPLINE, WORK
PASSION AND WORK ACHIEVEMENT**

Anak Agung Ngurah Gede Sadiartha* & Sunday Ade Sitorus**

**Lecture of Economic Faculty, University of Hindu Indonesia (UNHI) Denpasar, INDONESIA,
E-mail: sadiartha.unhi@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1497-1735>*

***Lecturer at the Department of Management, STIE ITMI, Medan, INDONESIA,
E-mail: sundayadecom@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3107-5534>*

Received: 18 October 2018; Accepted: 12 January 2019

ABSTRACT

Duties and responsibilities must be accompanied with discipline, work passion and work achievement, where productivity at work is measurable and can potentially boost company's profitability in the future. The aim of this research is to investigate the influence of discipline, work passion and work achievement on labor's productivity in the City of Medan. The results of the research found that the variables of discipline and work passion failed to show an optimal result whereas the variables of work achievement and labor's productivity show an optimal result. The analysis on discipline partially does not provide positive and significant influence on labor's productivity at the company but causes loss for the company. The analysis on work passion partially does not provide positive and significant influence on work productivity at the company but causes loss for the company. An analysis on work achievement partially provides positive and significant influence on work productivity in the company and causes an advantage for company when workers show good work achievement, by which 45.7% of work achievement is very expected. The analysis on independent variables of discipline, work passion and work achievement discovered simultaneous influence on labor's productivity.

Keywords: Discipline, Work Passion, Work Achievement, Labor's Productivity.

JEL Codes: J01, J82

1. INTRODUCTION

Each company or organization has their own goals and objectives. In order to achieve these goals and objectives, the labors are required to show higher level of professionalism and responsibility for the work performed. The objectives of a work in an organization should be clearly and ideally defined and pose a challenge for workers so that they can solve the problems (Yunita, 2017). This means that the objectives of a work that must be achieved by an employee

should be accorded with labors' capability, thus the duties can be performed seriously and with discipline. When the duties imposed on labors are beyond their capability, the workers' seriousness and discipline become low, for example the duties for workers with high school diploma are assigned to the workers with bachelor's degree diploma. This will definitely cause the labors less disciplined in carrying out the duties. In order to carry out the duties, each of the labors must have work passion in fulfilling their own duties and responsibilities (Roziqin,2010). Work passion can be defined as a simple statement from varied psychological forces in relation to their work. Work passion can be interpreted as a work climate or workplace atmosphere in an organization that brings excitement in carrying out work and encourage them to work more and more productive (Darwaman, 2008). For 25 years, labor's productivity in Indonesia grew by 3.1% per year. Meanwhile, the Conference Board data in Total Economy Database recorded productivity per Indonesian workers in 2017 by US\$ 24.6 thousand (www.detikfinance.com). In an effort to take advantage of existing human resources in an effective and efficient manner, good personnel management is required since humans are social creatures who have different characteristics and behavior, needs different from other production factors. The efforts in improving employees' quality and behavior in general is aimed at the effort of enhancing employee's productivity with work passion. Beer, et al (Suhariadi, 2002) point out that all forms of increased productivity will not be able to provide maximum results when employees have no work passion in performing their tasks and the work more vigorously until the work is expected to be completed more quickly and better. In this case, work passion is a mental condition that reflects the feelings of a person in performing work individually and in group. The shall result in the increased and better human resources competence. In general, each company or organization expects its employees to work well and exhibit high labor productivity. This can be achieved only if each of its employees has the skills and high work productivity. With high labor productivity, the employees will always work well which in the end will achieve and accomplish the company's goals.

12

2. LITERATURE REVIEW

Discipline

According to Budiono (2006), discipline is an attitude or behavior that illustrates the compliance towards a regulation or provisions. Discipline also means a demand for the sustainability of similar, organized and orderly life, which are made as requirements for the continuation of a development and changes towards betterment. According to Slamet (2007: 215) discipline is derived from the word "disciple" which means to learn. Work discipline according to Robbins (in Slamet, 2004) can be defined as an attitude and behavior performed on a voluntary basis with full awareness and willingness to follow the rules that have been set by the organization or superiors, either in writing or oral.

Work Passion

According to Hasibuan, work passion is the desire and the seriousness of someone in performing his work effectively and with discipline in order to achieve maximum productivity. Hence, it can be concluded that work passion is employees' attitude who work with more optimal conditions that reflect the situation of where the company can achieve expected goals. With high work passion with other words can work with better results, then the spirit of the work had an effect on the activity of the company so that the company or organization wants employees who have high spirit (R.Y. Sangki., et al. 2014). Work passion is the desire and the seriousness of the person in performing duties effectively and with discipline in order to achieve maximum work results (Hasibuan, 2008).

Work Achievement

According to Mangkunegara (2008), work achievement is "the work results in quality and quantity achieved by an individual who carry out their tasks in accordance with the responsibility imposed on him.

Labor's Productivity

Hasibuan (2005) put forth that in a simpler manner, productivity is a comparison of quantity between the number produced and the amount of each source used during the production of progress. Simamora (2004) the factors used in the measurement of the workforce productivity includes work quantity, work quality and timeliness.

3. RESEARCH METHODOLOGY

This research uses a descriptive approach with quantitative research method survey, a research that take samples from a population and uses the questionnaires (Ghozali,2005) as data collection instrument. The data were collected using instrument distribution of questionnaires, which is for the requirement of data processing under linear regression which is statistical method that allows us to summarize and study relationships between two continuous (quantitative) variables. The data were collected from all of the population as the sample of respondents as many as 2074 questionnaires. Hence, the size of the sample in this research is taken from the population of 547.265 labors in the City of Medan, by taking the error level (d) of 5 % and using slovin formula, the samples of respondents are 2074.

4. ANALYSIS AND DISCUSSION

Table 1. Validity and Reliability Test Results

Variables	Conclusion	
Discipline	Valid	Reliable
Work Passion	Valid	Reliable
Work Achievement	Valid	Reliable
Labor Productivity	Valid	Reliable

Source: Processed Data, 2018

The *value of corrected item-total correlation* of all question items for the variables of discipline, work passion and work productivity is greater than 0,361. Thus, it can be concluded that the question item is valid. The value of Cronbach's Alpha from each of the research variables show value bigger than 0.60, this means that the questionnaire item from each of the variables is reliable.

Descriptive Statistics

Descriptive Statistics provides an overview of standard deviation data used in research. The following is a general statistical data from all data used in table 1 below:

Table 2. Descriptive Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
y	29.21	5,203	1370
x1	31.15	1,770	1370
x2	31.75	5,778	1370
x3	31.49	4,265	1370

Source: Processed Data, 2017

Table 1 shows that the average discipline is 31, 15 with standard deviation of 1,770. An average work passion is 31, 75 with standard deviation of 5,778 . It can be concluded that the data are varied enough and spread between the minimum and maximum values. The average work achievement is 31,49 with standard deviation 4,265. It can be concluded that the data are varied enough and spread between the minimum and maximum values.

Multiple Linear Regression Model

This research uses multiple linear regression equation. The following is a double linear regression coefficient Table:

Table 3. Regression Coefficient Test Results

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	25,391	2,655		9,564	.000
1 x1	-.056	.082	-.019	-.675	.500
x2	.021	.025	.023	.816	.415
x3	.156	.033	.127	4,750	.000

Source : Processed Data, 2018

Based on Table 2 above, multiple linear regression obtained the following equation:

$$Y = 23,391 - 0,056X_1 + 0,021X_2 + 0,156X_3$$

Description:

1. Constanta value (a) = 25.391. This constantan value shows that when the independent variables of discipline and work passion are considered constant, then the average labor's productivity at the company is 25,391 or 25.4 %
2. Discipline (X1) has a negative regression coefficient of 0,056. This shows that the value of labor's discipline is below the average, that when the discipline decreases by 1 point and it will decrease labor's productivity by 0.056 or 5.6%
3. Work Passion (X2) has a positive regression coefficient of 0,021. This shows that every increase of capital structure value by 1 (one) time, it will increase labor's productivity at the company by 2.1% or 0,021
4. Work achievement (X3), has a positive regression coefficient of 0,156. This shows that every increase of labor's productivity by 1 (one) time at the company is 15.6% or 0,156 and has a significant is 0,000

On the multiple linear regression equation above, the most dominant in labor's productivity in the company is work achievement due to the fact that it has a larger coefficient value compared with other variables.

Coefficient of Determination (R²)

The value of the influence of independent variables on dependent variables is determined using coefficient of Determination (R²) test as follows:

Table 4. Results of Coefficient of Determination

Model	R	R Square	It said the R Square	Std. Error of the Estimate
1	.130	.017	.015	5,165

Source: Processed Data, 2018

Based on table 3, it can be seen that the value of *Adjusted R²* is 0.015. This shows that 1.5 percent of variation of the variable of labor's productivity (Y) can be explained by the variation of the variable of discipline (X₁) and Work Passion (X₂), Work Achievement (X₃), whereas the remaining (100% - 1.5% = 99.5%) is a variation of another variable beyond explanation in the present study.

F Test (Simultaneous)

Table 5. Results of Simultaneous F Test

ANOVA^a

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	625,320	3	208,440	7,814	.000 ^b
1 A Residual	36439.807	1366	26,676		
Total	37065.127	1369			

15

a. Dependent Variable: y

b. Predictors: (Constant), x₃, x₂, x₁

Source : Processed Data, 2017

The results of F Test displayed in table 4 above shows that the value of F_{count} is 7,814 and using the Table F, it obtained the value of $F_{the\ table}$ of 2.61. Then the result is $F_{count} > F_{table}$ (7,814 > 2,61) with significant level of 0.00 (smaller than 0.05). This shows that the results of research hypothesis accepts H_a and rejects H_0 which thus means that the independent variables of discipline, work passion and work achievement have simultaneous influence on labor productivity.

T-test (Partial)

Table 6. T-Test

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	25,391	2,655		9,564	.000
1 x1	-.056	.082	-.019	-.675	.500
x2	.021	.025	.023	.816	.415
x3	.156	.033	.127	4,750	.000

Source : Processed Data, 2017

Based on the results of t statistics test on table 5, the following matters can be explained:

1. The influence of work discipline on labor's productivity

The variable of Work Discipline has t_{count} -0,675 and t_{table} of 1.96. Then the $t_{count} < t_{table}$ (-0,675 < 1.96) with significant value 0.5 > 0.05. This shows that H_a is rejected and H_0 is accepted which means that partially, discipline does not provide positive and significant influence on labor's productivity at the company but causes loss for the company.

2. The influence of work spirit on labor's productivity

The variables of work passion has t_{count} of 0,861 and t_{table} of 1.96. Therefrom, the $t_{count} < t_{table}$ (0,861 < 1.96) with significant value 0.415 > 0.05. This shows that H_a is rejected and H_0 is accepted which thus means that partially, work passion does not provide positive and significant influence on work productivity at the company, instead causes loss for the company.

3. The influence of work achievement on labor's productivity

The variable of work achievement has t_{count} 4,750 and t_{table} of 1.96. Then $t_{count} > t_{table}$ (4,750 > 1.96) with significant value 0.000 < 0.05. This shows that H_a is accepted and H_0 is rejected which means that partially, work achievement provides positive and significant influence on work productivity at the workplace but this brings an advantage to the company when workers have good work achievement, which is 45.7% as highly expected.

5. CONCLUSION

The above discussions lead to the following conclusions:

1. Based on the descriptive analysis, it was discovered that the variables of discipline and work passion have yet shown an optimal result, whereas the variables of work achievement and labor's productivity shows an optimal result.
2. The analysis on discipline partially does not provide positive and significant influence on labor's productivity at the company but causes loss for the company.
3. The analysis on work passion partially does not provide positive and significant influence on work productivity at the company but causes loss for the company.
4. Based on the analysis, work achievement partially has positive and significant influence on labor's productivity at the workplace and brings an advantage to the company when workers display good work achievement, which is 45.7% as expected.
5. Based on the analysis, the variable of discipline, work passion and work achievement have simultaneous influence on labor productivity.

6. Based on this research my scientific knowledge allows us to develop new roles of discipline, work passion and work achievement, solve practical problems, and make informed decisions — both individually and collectively. Because discipline, work passion and work achievement are so useful, the process of science is intertwined with those applications: in my New scientific knowledge may lead to new applications.
7. In this research paper we have examined different discipline, work passion and work achievement systems in Indonesia and the international. Variations exist in terms of financing, provider payment mechanisms, and the role of government, including the degree of centralization. The International stands out of as the country with the highest expenditures on discipline, work passion and work achievement. Many characterize the main gap in the Indonesia system as the problem of the uninsured. While this does not mean that they go entirely without care, the uninsured consume only half as much discipline, work passion and work achievement on average as the insured.

REFERENCES

- Alex S. *Nitisemito*, (2005). *Personnel management*, Graha Indonesia, Jakarta
- Arikunto, Suharsimi, (2006), *Management Teaching Humanely*, PT Rineka Copyright Notice
- Darmawan,.(2008). *Basic Human Needs*. Jakarta : Salemba Medika
- Dharma, Surya (2005.) *Labor's productivity Management*. Pustaka Pelajar, Jakarta
- Tachrir Fathoni, Abdurrahmat, (2006). *Human Resources Organization and Management*, Publisher Rineka Copyright, Jakarta.
- Ghozali, Imam, H. (2005). *Multivariat Analysis using SPSS Program*. Publisher Diponegoro University. Semarang
- Hadari Nawawi, et.al. (2006). *Effective leadership*. Yogyakarta : UGM Press
- Handoko, Hani (2010) *Personnel Management & Human Resources*, Second Edition,BPFE UGM Yogyakarta
- Haris Budiono and Amirullah, (2004). *Introduction to management*. Second print. Graha Ilmu, Yogyakarta
- Hasibuan, Malayu, SP., (2007), *Human Resources Management*, Revised edition, Earth characters, Jakarta
- Mangkunegara, Anwar Prabu, (2007), *Evaluation of the productivity of the work of Human Resources*, Third Print Publisher PT. Refika Aditama, Bandung
- Mangkunegara, Anwar Prabu, (2008) *Corporate Human Resources Management*, Publisher PT, Adolescents Rosdakarya, Bandung
- Moenir, (2008). *The management of public services in Indonesia*. The earth characters. Jakarta
- Nurhayati, Dina (2008), *The Influence of Leadership Style and Climate Change work Against Employee Productivity Handicraft Company AKP CRAFT Bantul*. The State University of Yogyakarta
- Prawirosentono, Suryadi. (2008). *Policy on Employee Productivity*. BPFE Yogyakarta.
- Roziqin, Muhammad Zainur. (2010). *Job satisfaction*. Malang: Averroes Press.
- Robbins, Stephen, P. (2008), *Organizational Behavior*. New Jersey :Prentice Hall International, Inc.
- Santoso, Slamet, (2004) *Group Dynamics*, the earth characters, Jakarta
- Schuler & Jackson, (2007). *Human Resources Management*. PT. Raja Grafindo Persada, Jakarta
- Siagian, Sondang. (2005). *Human Resources Management*. The Edition 1. Jakarta: Bumi Aksara.
- Simamora, Henry.(2006). *Human Resources Management*, STIE YKPN. Yogyakarta
- Soekidjo Notoatmodjo. (2009). *Human Resources Development*. Copyright Rineka, Jakarta
- Timple, A.Dale. (2005), *Leadership and Human Resources Management* : PT Elex Media Komputindo, Jakarta
- Tu'u, Tulus. (2004). *The role of Discipline in Students' Behavior and Performance*. Grasindo Jakarta

Wirawan.(2009) Evaluation of Human Resources Labor's productivity : Application Theory and Research. Jakarta: Salemba Empat

Yunita. (2017), in 25 Years, Indonesian's Worker Productivity Rose by 3.1%, derived from <https://finance.detik.com/berita-ekonomi-bisnis/d-3901770/dalam-25-tahun-produktivitas-pekerja-ri-naik-31>, on 12 October 2017

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 6, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 21-34

E - ISSN: 2148-4139

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: 10.15637/jlecon.6.003

Araştırma Makalesi/Research Article

THE IMPACT OF CAPITAL FLOWS ON CURRENT ACCOUNT DEFICIT FOR TURKEY

Nebile KORUCU GÜMÜŞOĞLU * & Sinan ALÇIN **

* Assist. Prof. Dr., İstanbul Kültür University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics, TURKEY, E-mail: nkorucu@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3308-4362>

** Prof. Dr., İstanbul Kültür University, Faculty of Economics and Administrative Sciences,
Department of Economics, TURKEY, E-mail: s.alcin@iku.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2330-0693>

Received: 12 October 2018; Accepted: 25 January 2019

ABSTRACT

The impact of capital flows on macroeconomic variables is widely studied in applied literature. In this context, this paper aims to analyze the impact of short-term capital flows and foreign direct investment on current account deficit for Turkey by using quarterly data for the time period 1998-2015. We find out a positive and significant relationship between capital flows and current account deficit and negative insignificant relationship between capital flows and foreign direct investment. We use vector autoregression (VAR) model and impulse responses to analyze dynamics between variables.

Keywords: Capital flows, Foreign direct investment, Current account deficit, Turkey.

JEL Codes: F32, H62.

1. INTRODUCTION

Short-term capital flows (CAP) and current account deficits (CAD) have been extremely important issues for the economies. The effect of current account deficit is positive for many developing countries. In this context, the problem is how to finance current account deficit. Because current account deficit is not sustainable for the country's foreign debt and increasing CAD may lead to turbulence in financial markets (Yaman, 2011). From this point of view, the effect of capital flows and foreign direct investments (FDI) will be matter on CAD. Therefore, we analyze the dynamics between CAP, CAD and FDI by employing VAR specification, variance decomposition, impulse responses and granger causality analyses in this paper.

Balance of payments (BOP) is a statistical report consisting of a total of four times including particularly current accounts, capital and financial accounts, net errors and omissions and reserve assets. If a country spends more than its earnings, current account deficit occurs; if

credits exceed debits, current account surplus occurs. The determinants of current account deficit have key role for the economies. One of them is GDP which increase the CAD by causing an appreciation in the real exchange rate so that an appreciation in imports. The higher import means higher CAD. Especially the studies in empirical literature include mostly the exchange rate, GDP, interest rate and the inflation rate to analyze current account deficit.

Therefore, one of the most important vulnerabilities of the Turkish economy is CAD besides external debt, this is similar especially for most of the developing countries that most of the studies try to explain the determinants of current account and how to manage it. Hence, the main motivation of this study is to explain current account, capital flows and foreign direct investment nexus and the gap in the applied literature for Turkey.

The purpose of this study is to investigate the dynamic link between current account deficit, short-term capital flows and foreign direct investment for Turkey from 1998 to 2015 using quarterly data. In order to capture the dynamics, impulse responses are gathered by using VAR model. This study proceeds as follows: Section 2 summarizes the theoretical framework and literature while Section 3 presents the data and methodology. In Section 4, the empirical results are discussed and lastly, Section 5 concludes.

2. THEORETICAL FRAMEWORK AND LITERATURE

This part of the study tries to explain theoretical framework and to summarize the literature review. This subject has been studied from all over the world such as the studies¹ of Howard (1989), Mann (2002) and Edwards (2005) for *the USA*; Horne (2001) for Australia, and Hudson and Stennett (2003) for Jamaica can be given as an example of the studies which include theoretical approaches. Besides, a number of previous empirical studies including Tuffle (1996), Ansari (2004) and Matsubayashi (2005) for the USA; Wu, Chen and Lee (2001) and Lee and Chinn (2006) for *G7 countries*; Nason and Rogers (2002) for *Canada*; Kano (2008) for *Canada and England*; Adedeji and Handa (2008) for Nigeria; Bannaga (2004) for Sudan; Apergis, Katrakilidis and Tabakis (2000) for *Greece*; Gruber and Kamin (2007) for nineteen different countries. Such studies generally used vector autoregressive (VAR) and vector error correction (VEC) models, Granger causality, co-integration analysis and panel data models.

Foreign direct investment has been argued to play a key role in accelerating growth in developing economies (Siddiqui, Ahmad and Asim, 2013). As the World Bank (1993, p. 3) claimed that "Foreign direct investment is a large and growing source of finance that may help developing countries close the technology gap with high-income countries, upgrade managerial skills, and develop their export markets" (Siddiqui et al., 2013). Therefore to finance current account deficit, FDI should be an important factor so that we include FDI in this paper. Few studies included FDI into their analysis namely Yurdakul and Cevher (2015); Siddiqui et al. (2013); Sahoo et al. (2015), Fry et al. (1995). Yurdakul and Cevher (2015) analyzed the determinants of current account deficit in Turkey including growth rate, real effective rate, direct foreign capital investment, openness and energy import variables. They found that highest impact comes from exchange rate than it is followed by growth rate, energy import and openness variables while foreign direct investment has the least impact. Siddiqui et al. (2013) investigated the relationship between FDI and current account for Pakistan. They found a cointegrating and long run relationship. Therefore, the causality between FDI and current account is uni-directional. Sahoo et al. (2015) analyzed the relationship between globalization, institutional quality, foreign direct investment and current account for 23 Asian countries. They found that FDI inflows and institutional reforms have negative and significant impact on current account balances. Fry et al. (1995) examined the relationship between capital flows, FDI and

¹ The list of the studies are taken from Akgul and Ozdemir (2014).

current account deficit. They found granger causality from capital to current account for some countries, while vice versa is valid for the others.

After the global economic crisis, policy makers try to find alternative policy to avoid the negative effects of short-term capital flows, current account deficit and rapidly-developing credit expansion (Başçı and Kara, 2011). Başçı and Kara (2011) analyzed the details of CBT's new monetary policy in their paper. Policy makers try to control CAD by using monetary policy, fiscal policy and restricting the inflow of hot money to the economy (Dinçer and Yaşar, 2015). Capital flows to developing countries increased after the crisis period 2003.

In the literature short-term capital flows has been a threat for the Turkish economy such that it has been one of the factors of instability (Kiran, 2007). Therefore the sustainability of current account deficit has been another important issue for policy makers because a stationary current account means sustainable external debt. For the sample studies about sustainability, see Murat, Hobikoğlu and Dalyancı (2014) and Chen (2011).

The policy makers tried to maximize the benefit of capital inflows to finance current account deficit (Bakardzhieva, Naceur and Kamar, 2010). There are many studies that analyzed the relationship especially between current account deficit and short term capital flows for Turkey. Akbas, Lebe and Uluyol (2014) searched for the casual relationship between these variables by adding the effect of GDP. They used panel causality test and find out that there is a relationship between GDP and current deficit in emerging markets while no relationship was found between GDP, current deficit and short-term capital flows. Berument and Dincer (2004) analyze the effects of capital inflows on macroeconomic performance by using monthly data 92:1-2001:6. They use capital inflows, industrial production index, consumer price index, interest rate, money supply, real exchange rate. They found out that higher capital inflows raise output so that economic growth and money supply but lower prices and interest rates. They suggested encouraging FDI's since FDI is less volatile than portfolio investment. The review of the national studies can be seen in Direkci and Kaygisiz (2013). Moreover, we couldn't find any studies that try to analyze CAD by using FDI in applied literature for Turkey. Thus, this study tries to fill this gap in the applied literature.

23

Capital flows played an important role for the economic crisis periods such as after 2008 global crisis (Kara, 2013). CBT's policy framework was changed from inflation targeting to liquidity management and the interest rate corridor. It has been implemented by the CBT since the last quarter of 2010. Kandil and Trabelsi (2015) analyzed capital account liberalization and its effect on macroeconomic performance of the Turkish economy for the period of 1989:01-2009:03. They compared the pre and post-crisis period for 2001:02. They found that capital flows had varying effect on Turkish economy before and after the crisis in 2001. As the effect of capital flows for pre and post crisis periods differ, there can be a nonlinear relationship. The nonlinearity of macro economic variables should not be ignored. There are some but not much studies in the literature that take into account the possible nonlinear relationship. Akgul and Ozdemir (2014) modeled monthly CAD data by regime switching models. They found nonlinear relationship. Cecen and Xiao (2014) suggested that there is nonlinearity in capital flows and current account deficit series. They used nonlinear unit root tests by Caner and Hansen (2001) and concluded that there is a nonstationary according to nonlinearity. Chen (2014) and Chen (2011) analyzed the current account nonlinearity and sustainability for OECD and European Countries. Cengiz and Karacan (2015) examined the macroeconomic consequences of capital flows for developing countries.

Before the financial crises, the capital account balance of Turkey was positive due to capital inflows. The 1994 and 2001 domestic economic crises caused massive capital outflows

from Turkey as external crises such as the Asian crisis in 1997-98 and mortgage crisis from the USA had same effects (Cinar and Kose, 2015).

To sum up, Turkey suffers from current account problem as can be seen at following Table 1. According to Table 1, it can be seen that Turkey has moved from 7th level to 4th level in World Top 10 Economies comparing 2012 and 2014. Besides Turkey, the United States, United Kingdom and Brazil suffer from CAD problem and their deficits increased through 2012-2014 periods. The fact that current account deficit of Turkey became chronic as the Turkey is the fourth largest country in terms of CAD makes this issue vulnerable.

Table 1. Current Account Deficit, Top 10 Economies (Billions of US \$)			
	2012	2013	2014
United States	-449.7	-376.8	-389.5
United Kingdom	-86.4	-122.2	-151.9
Brazil	-74.1	-74.8	-104.2
Turkey	-48.5	-64.7	-46.5
Australia	-66.3	-51.2	-44.1
Canada	-59.9	-54.7	-37.5
Indonesia	-24.4	-29.1	-27.5
France	-32.2	-22.5	-27.5
India	-91.5	-49.2	-27.5
Mexico	-15.9	-29.7	-24

Source: International Financial Statistics by IMF

3. DATA & METHODOLOGY

We use quarterly data covering 1998:01-2015:04 period to observe dynamic behavior of the current account balance, short-term capital flows and FDI for the Turkish economy². All the variables in the model are the ratios to GDP so that they are used as levels. The data series are obtained from electronic data delivery system (edds) of the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT) and Turkish Statistical Institute (TUIK).

We apply VAR model approach to analyze the dynamics of the current account deficit in Turkey. Quarterly exchange rate for US dollar is obtained from OECD. The current account deficit which is in terms of million \$ is changed from US Dollar to Turkish Liras. GDP at 1998 prices seasonally and calendar adjusted expenditure is obtained. Then the CAD to GDP ratio is calculated. Same procedure is done for short-term capital flows and foreign direct investment as well. All of the variables are used as the ratio of GDP and they are in million TL. Since the aim is to analyze the effect of other variables on current account balance; it is placed at the end of the settings. The ordering of VAR specification is as follows: FDI_t, CAF_t, CAD.

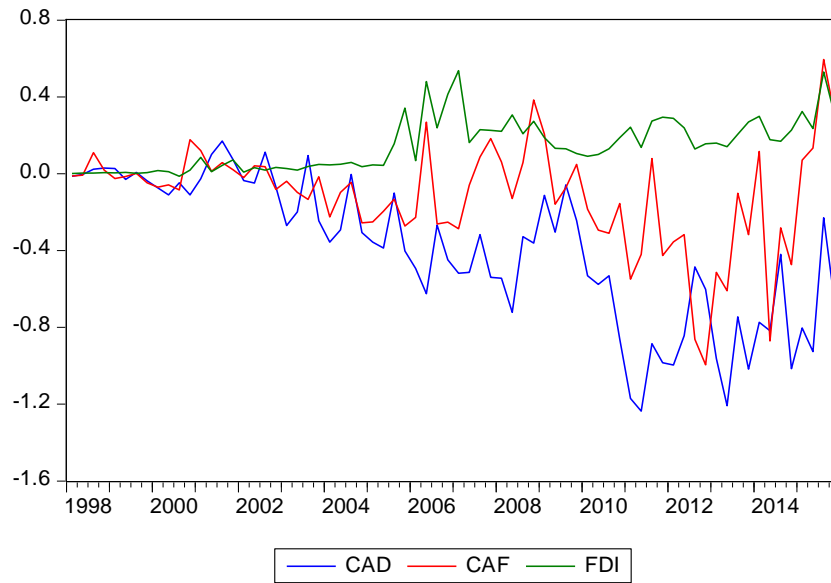
The time period covers the financial crisis period, so we use a dummy variable in the VAR model in order to capture any possible outlier that might be due to the crisis. The crisis dummies cover 2009 and 2010 periods.

Graph 1 presents CAD, CAF and FDI variables (ratios to GDP) over the period. Graph 2 shows seasonally and calendar adjusted expenditure on the GDP (at 1998 prices). The study period begins from 1998 as the GDP variable is available from 1998.

² The GDP data is available after 1998.

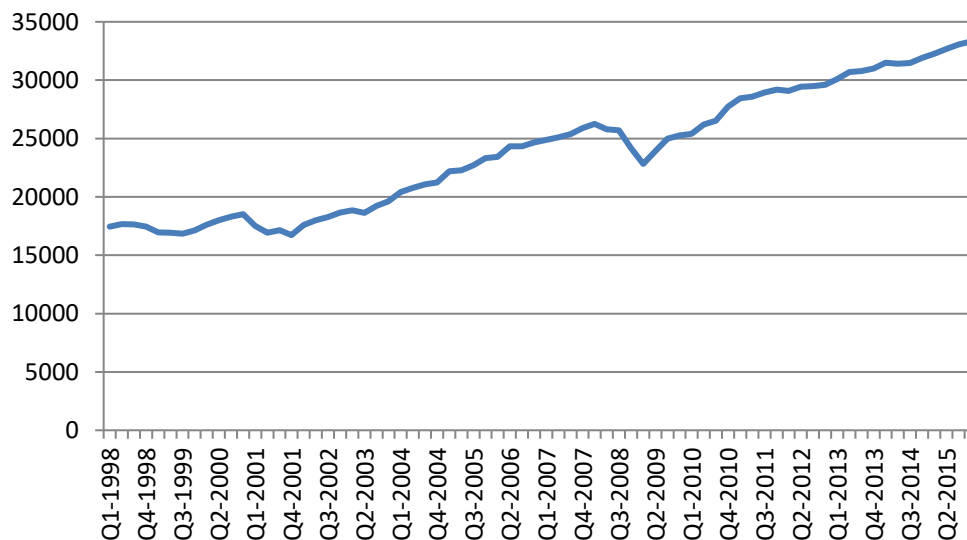
The most widely used method for the unit root test is the Augmented Dickey Fuller (ADF) test³ which has been also used in this paper.

Graph 1. Current Account Deficit, Capital Flows and Foreign Direct Investment

Source: Central Bank of the Republic of Turkey, Electronic Data Delivery System, <http://evds.tcmb.gov.tr>, 2 April 2016.

Graph 2. Seasonally and calendar adjusted expenditure on the Gross Domestic Product (at 1998 prices)

25

3.1 VAR Specification

VAR is first used in macroeconomics following the seminar paper of Sims (1980). It is argued by the authors (Sims, 1980; Litterman, 1986) that VARs model would forecast better than the other structural equation models (Greene, 2003). VAR model is the multivariate type of a single equation autoregressive model (Davidson and MacKinnon, 2004). The nature of the VAR is such that all endogenous variables are jointly determined.

³ The detailed test procedure can be found in Hamilton (1994).

A pth order vector autoregression, referred as a VAR(p) model is expressed in Hamilton (1994) and Davidson and MacKinnon (2004) as:

$$Y_t = \alpha + \sum_{j=1}^p \phi_j Y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Where Y_t is an (1xn) vector of variables and denotes the tth observation on a set of n variables in equation (3.1), α denotes a (1xn) vector of constant terms and ϕ_j an (nxn) matrix of autoregressive coefficients for $j=1, 2, \dots, p$. The (1xn) vector ε_t is a white noise series:

$$E(\varepsilon_t) = 0 \quad (2)$$

$$E(\varepsilon_t) = \begin{cases} \Omega & \text{for } t = \tau \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases}$$

with Ω an (nxn) symmetric positive definite matrix. Thus, a vector autoregression is a system in which each variable is regressed on a constant, p lag of its own and p lag of the other variables in the VAR.

The VAR model considered in this study can be given as follows:

$$CAD_t = \alpha + \sum_{i=1}^5 \beta_i CAD_{t-i} + \sum_{i=1}^5 \delta_i CAF_{t-i} + \sum_{i=1}^5 \gamma_i FDI_{t-i} + u^t \quad (3)$$

In equation (3) all variables are taken as endogenous.

Impulse response functions are used to examine the dynamics of the current account deficit. Impulse response analyses which trace out the response of current and future values of each of the variables to a one unit of increase in the current value of one of the VAR errors, are calculated by bootstrapping method of 100 draws over a 10 quarter response horizon. Generalized impulses decomposition method is used which does not take into account the VAR ordering. In addition to impulse responses, a forecast error variance decomposition analysis of current account deficit is undertaken. The forecast error variance decomposition is the percentage of the variance error made in forecasting a variable due to a given shock at a specified time horizon. Thus, it shows the relative importance of the shocks (Dincer and Yasar, 2015).

26

3.2 Empirical Results

For the determination of the optimal lag lengths of the model, the Akaike Information Criterion (AIC), Schwarz Bayesian Criterion (SBC) and Hannan Quinn (HQ) are employed. As a part of robustness of the estimates, we also consider alternative lag lengths. According to the selection criteria AIC, HQ and diagnostic results, we select lag order 5.

As the GDP series is seasonally and calendar adjusted, seasonal dummies are found statistically insignificant so that the seasonal dummies are dropped from the estimation.

Table 2 presents the unit root test results, according to it CAD to GDP ratio and CAF to GDP ratio variables are found stationary, I(0) while FDI to GDP ratio is found nonstationary, stationary at 1st level, I(1). Phillips-Perron and KPSS tests are also applied and obtained same results. Than we take the first differences of FDI variable. As all variables are not at the same integrated order, they cannot be cointegrated.

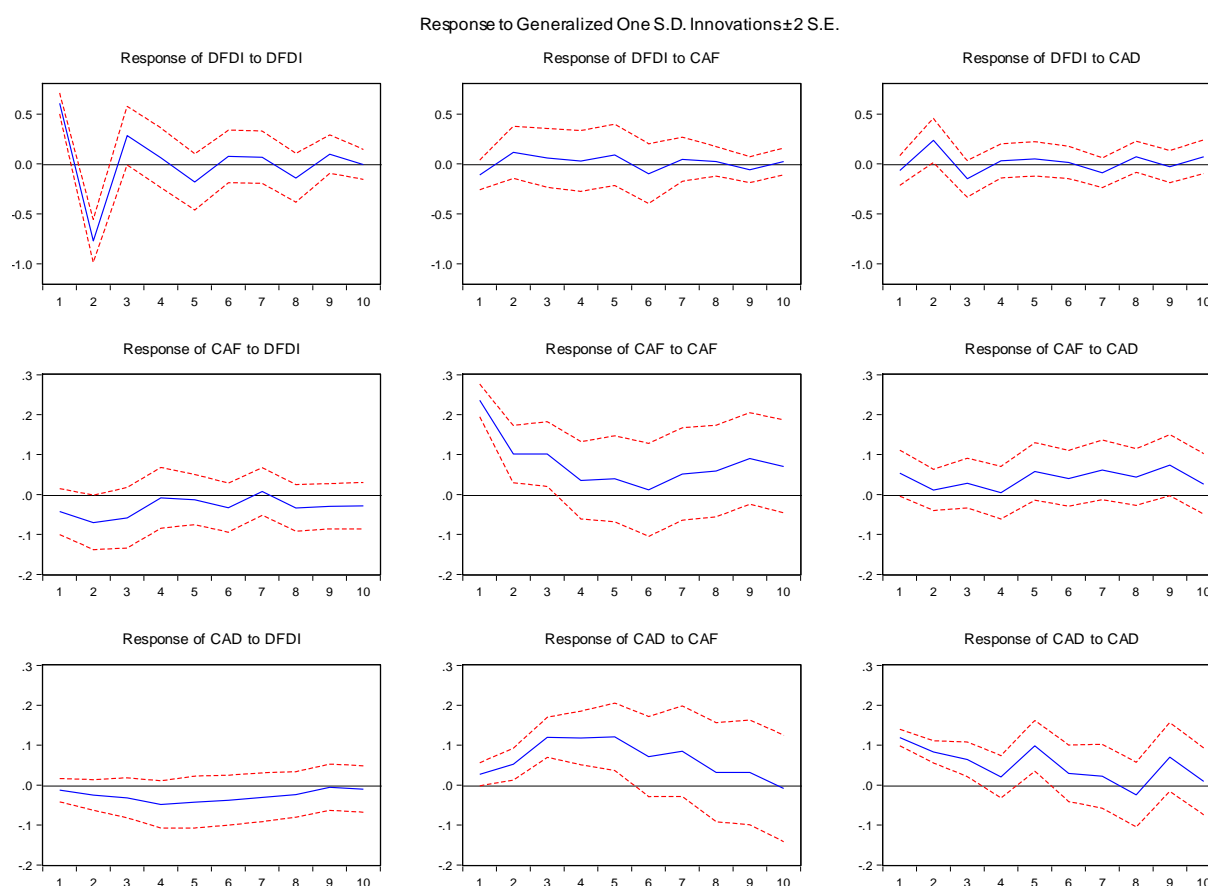
Chow breakpoint test is also applied for particular crisis periods and conclude there is no statistically significant break in the series. Unrestricted VAR estimates are given in

Appendix A. When we examine the third model (CAD), a significant trend effect is found for current account deficit. There seems significant positive effect of capital flows while insignificant negative effect of FDI on current account deficit from Unrestricted VAR analysis.

Table 2. Unit Root Test Results		
	ADF (Levels)	
	Intercept	Trend and Intercept
CAD	0.5135	0.0124*
CAF	0.0004**	0.0014**
FDI	0.4715	0.2132

Note: The superscripts ** and * denote rejection of hypothesis of a unit root at 1% and 5% significance levels respectively.

Graph 3. Impulse responses of variables to generalized one standard deviation of each variable

Graph 3 presents the impulse responses to generalized one standard deviation shock in all variables. 3 graphs in the first row give the responses of FDI to its own shock, capital flows and current account deficit shock. In first graph in Graph 3, FDI responses negatively for first 2 quarter to its own shock and then positive response which persists for almost 1.5 years.

3 graphs in the second row of Graph 3 present the responses of CAF to foreign direct investment, its own shock and current account deficit shock. In last row of Graph 3, 3 graphs give the responses of CAD to foreign direct investment, capital flows and its own shock. Current account deficit respond positively in first 3 quarter to capital flows shock than negative response persist for almost 2.5 years. Current account deficit response to FDI seems negative and persists for almost 2 years.

Period	S.E.	FDI	CAF	CAD
1	0.119	1.161	4.404	94.435
2	0.150	3.547	13.333	83.121
3	0.195	4.729	42.882	52.389
4	0.230	7.884	54.170	37.946
5	0.270	8.183	57.325	34.491
6	0.281	9.414	58.477	32.109
7	0.294	9.690	60.965	29.344
8	0.298	10.046	60.160	29.794
9	0.307	9.526	57.873	32.601
10	0.307	9.599	57.795	32.606

Table 3 reports the variance decomposition of current account deficit, where the first column shows the time horizon, second column gives the standard errors, third column gives FDI part while fourth and fifth column gives CAF and CAD decompositions of CAD. At the end of the periods, the proportional rate of capital flows shocks in explaining the dynamics in current account deficit is around 58%, which is the largest contribution among the other channels while about 10% is explained by FDI and about 32% comes from own effect.

Table 4 presents the Granger Causality test to see capital flows granger cause of current account deficit or vice versa. According to Table 4, a significant causality relationship can be found between CAD and other variables that capital flows granger cause of current account deficit.

Dependent variable: FDI				
Excluded	Chi-sq	df	Prob.	
CAF		1.751787	5	0.8823
CAD		9.298754	5	0.0977
All		13.83442	10	0.1807
Dependent variable: CAF				
Excluded	Chi-sq	df	Prob.	
DFDI		7.098672	5	0.2134
CAD		7.115455	5	0.2122
All		15.18925	10	0.1253
Dependent variable: CAD				
Excluded	Chi-sq	df	Prob.	
DFDI		1.793998	5	0.8769
CAF		31.07182	5	0
All		36.72799	10	0.0001

Table 5 presents the diagnostic results that there seems no normality, autocorrelation and heteroscedasticity problems in the analysis.

Table 5. Diagnostic Test Results				
	CAD	CAF	FDI	VAR
$\hat{\sigma}$	0.119	0.236	0.607	
\bar{R}^2	0.924	0.489	0.783	
$F_{ar}(5)$				10.53 (0.31)
χ_{het}^2				199.72 (0.572)
χ_{nd}^{2s}				3.99 (0.26)
χ_{nd}^{2k}				4.40 (0.221)
χ_{nd}^{2j}				8.39 (0.21)

Note: p-values are given in parenthesis.

4. CONCLUSION

In this article we have examined the dynamics of current account deficit, short-term capital flows and foreign direct investment for 1998Q1 to 2015Q4 period for Turkey. Volatile capital flows, banking sector problems and current account deficit are the important vulnerabilities of the Turkish economy. Turkish economy is dependent on international capital flows that makes the economy more volatile (Cinar and Kose, 2015). There seems a gap for the studies including foreign direct investment, capital flows and current account deficit nexus in applied literature for Turkey. Therefore, the main motivation of this paper is to fill this gap.

We can conclude that short-term capital flows have increasing effect for developing countries in the medium and long run while foreign direct investment have decreasing effect on current account deficit. As the domestic investment rate decreases, we need foreign capital investment. In this purpose, to hold the foreign investment, the interest rates go up, as higher interest rates make investment lower than it becomes a vicious circle for the economy. In conclusion, for developing countries, the interest rates will be higher compared with the developed countries. Our results from an impulse response analysis suggest that short-term capital flows have a significant impact on current account deficit. Moreover, shocks to capital flows persist for almost 2.5 years. The diagnostics from the estimated model suggest that our results are robust. Our policy implication is that short-term capital flows could be used as short-term measures to control current account deficit for developing countries. Turkey can stay competitive by improving its investment environment and attracting FDI. In addition, the findings of this study point out the causes of sudden exchange rate shocks that Turkey and Argentine face with in the 3rd quarter of 2018. Furthermore, there can be possible nonlinearity

for the economies which are fragile to economic crises, this can be considered for the future studies.

Acknowledgements

This is the revised version of the paper presented at 2nd International Conference on New Trends in Econometrics&Finance (ICNTEF 2016), April 19-22 2016, Zagreb, Croatia.

REFERENCES

- Adedeji, O. and Handa, J. (2008), The Size and Sustainability of the Nigerian Current Account Deficits, *The Journal of Developing Areas*, 41, 1-25.
- Akbas, Y.E.; Lebe, F. and Uluyol, O. (2014), Analyzing The Relationship Among The GDP – Current Account Deficit and Short Term Capital Flows: The Case of Emerging Markets, *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2): 293-303.
- Akgul, I. and Ozdemir, S. (2014), Modelling And Forecasting Of Turkey Current Account Imbalance with Threshold Autoregressive Models, *Journal of Business, Economics & Finance*, 3(2): 207-232.
- Ansari, M. I. (2004), Sustainability of the US Current Account Deficit: an Econometric Analysis of the Impact of Capital Inflow on Domestic Economy, *Journal of Applied Economics*, 7(2), 249-269.
- Apergis, N., Katrakilidis, K. P. and Tabakis, N. M. (2000), Current Account Deficit Sustainability: the Case of Greece, *Applied Economics Letters*, 7, 599-603.
- Bakardzhieva, D.; Naceur, S.B. and Kamar, B. (2010), The Impact of Capital and Foreign Exchange Flows on the Competitiveness of Developing Countries, *IMF Working Paper*, 10/154: 3-26.
- Bannaga, A. A. (2004), Adjustment Policies and the Current Account Balance: Empirical Evidence from Sudan, *University of Manchester, Development Economics and Public Policy Working Papers*, No. 8.
- Başçı, E. And Kara, H. (2011), Financial Stability and Monetary Policy, *CBRT Working Paper*, no: 11/08.
- Berument, H. and Dinçer, N.N. (2004), Do Capital Flows Improve Macroeconomic Performance in Emerging Markets?, *Emerging Markets Finance and Trade*, 40(4): 20-32.
- Cecen, A. and Xiao, L. (2014), Capital Flows and Current Account Dynamics in Turkey: A Nonlinear Time Series Analysis, *Economic Modelling*, 39: 240-246.
- Cengiz, V. and Karacan, R. (2015), Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri Ve Ekonomik Sonuçları, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 8(15): 327-344.
- Chen, S. (2011), Current Account Deficits and Sustainability: Evidence from the OECD Countries, *Economic Modelling*, 28: 1455–1464.
- Chen, S. (2014), Smooth Transition, Non-linearity and Current Account Sustainability: Evidence from the European Countries, *Economic Modelling*, 38: 541-554.
- Cinar, K. and Kose, T. (2015), Economic Crises in Turkey and Pathways to the Future, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 17(2): 159-180.
- Demir, M. and Sever, E. (2009), Effects And Causes Of Short-Time Capital Movements And Role Of Public In Capital Movements: Turkey Case, *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(29): 214-239.
- Direkci, T.B. and Kaygusuz, S. (2013), Short Term Capital Movements, The Interaction Between Macroeconomic Variables: The Case Of Turkey, *Journal of Academic Researches and Studies*, 5(9): 28-42.

- Dinçer, N.N. and Yaşar, P. (2015), Identification of Current Account Deficit: The Case of Turkey, *The International Trade Journal*, 29(1): 63-87.
- Edwards, S. (2005), Is the U.S. Current Account Deficit Sustainable? If not, how Costly is Adjustment Likely to be?, *Brookings Papers on Economic Activity*, 211-271.
- Fry, M. J., Claessens, S., Burridge, P. And Blanchet, M. C. (1995), Foreign direct investment, other capital flows and current account deficit, *The World Bank, International Economics Department*, Policy Research Working Paper 1527.
- Gruber, J. W. and Kamin, S. B. (2007), Explaining the global pattern of current account imbalances, *Journal of International Money and Finance*, 26, 500-522.
- Hamilton, J.D. (1994), *Time Series Analysis*, Princeton University Press, UK.
- Horne, J. (2001), The current account debate in Australia: changing policy perspectives, *Macquarie University, Department of Economics Research Papers*, No. 0111.
- Howard, D. H. (1989), Implication of the U.S. Current Account Deficit, *The Journal of Economic Perspectives*, 3(4), 153-165.
- Hudson, S. and Stennett, R. (2003), Current Account Sustainability in Jamaica, *Bank of Jamaica, Working Paper*, No: 02111.
- Kandil, M. and Trabelsi, M. (2015), On Capital Flows and Macroeconomic Performance: Evidence Before and after the Financial Crisis in Turkey, *Borsa Istanbul Review*, 15(4): 249-258.
- Kano, T. (2008), A Structural VAR Approach to the Intertemporal Model of the Current account, *Journal of International Money and Finance*, 27(5), 757-779.
- Kara, A.H. (2013), Monetary Policy after the Global Crisis, *Atl Econ J*, 41:51–74.
- Kıran, B. (2007), Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile Kısa Ve Uzun Vadeli Sermaye Hareketleri İlişkisi (in turkish), *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 22(1): 269-283.
- Lee, J. and Chinn, M. D. (2006), Current Account and Real Exchange Rate Dynamics in the G7 Countries, *Journal of International Money and Finance*, 25, 257-274.
- Mann, C. L. (2002), Perspectives on the U.S. Current Account Deficit and Sustainability, *Journal of Economic Perspectives*, 16(3), 131-152.
- Matsubayashi, Y. (2005), Are US Current Account Deficits Unsustainable? Testing for the Private and Government Intertemporal Budget Constraints, *Japan and the World Economy*, 17, 223-237.
- Murat, S. ; Hobikoğlu, E.H. and Dalyancı, L. (2014), Structure and Sustainability of Current Account Deficit in Turkish Economy, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 150: 977 – 984.
- Nason, J. M. and Rogers, J. H. (2002), Investment and the Current Account in the Short Run and the Long Run”, *Journal of Money, Credit and Banking*, 34(4), 967-86.
- Sahoo, M., Babu, M. S. And Dash, U. (), Effects of FDI Flows on Current Account Balances: Do Globalisation and Institutional Quality Matter?”, *Forum for Research in Empirical International Trade, Working Paper*,

<http://www.freit.org/WorkingPapers/Papers/Other/FREIT1000.pdf,01/09/2018>.

- Siddiqui, D. A., Ahmad, M. H. And Asim, M. (2013), The Casual Relationship Between Foreign Direct Investment and Current Account: An Empirical Investigation for Pakistan Economy, *Theoretical and Applied Economics*, XX, 8, 585, 93-106.
- Tuffle, D. (1996), Why is the US Current Account Deficit so Large?, *Southern Economic Journal*, 63(2), 515-525.
- Wu, J. L., Chen, S. L. and Lee, H.Y. (2001), *Are Current Account Deficits Sustainable? Evidence from Panel Cointegration*, *Economics Letters*, 72, 219-224.
- Yaman, K. (2011), Consideration of Current Account Deficit's Problematic from the Perspective of Turkish Economy, <http://www.ekonomik yaklasim.org/eykongre2011>.
- Yurdakul, F. and Cevher, E. (2015), Determinants of Current Account Deficit in Turkey: The Conditional and Partial Granger Casuality Approach, *Procedia Economics and Finance*, 26, 92-100.

APPENDIX A: VAR ESTIMATES

Unrestricted VAR Estimates			
	DFDI	CAF	CAD
DFDI _{t-1}	-1.258997 [-9.21515]	-0.09002 [-1.69547]	-0.018079 [-0.67447]
DFDI _{t-2}	-1.098388 [-4.91323]	-0.147285 [-1.69529]	-0.011447 [-0.26099]
DFDI _{t-3}	-0.644961 [-2.37383]	-0.094176 [-0.89193]	-0.007483 [-0.14038]
DFDI _{t-4}	-0.330853 [-1.44245]	-0.032934 [-0.36948]	0.020695 [0.45989]
DFDI _{t-5}	-0.164798 [-1.19307]	-0.037967 [-0.70728]	0.017304 [0.63850]
CAF _{t-1}	-0.260067 [-0.67606]	0.402724 [2.69393]	0.142194 [1.88407]
CAF _{t-2}	0.202146 [0.49553]	0.228143 [1.43908]	0.313382 [3.91552]
CAF _{t-3}	0.076341 [0.16625]	-0.059313 [-0.33238]	0.025224 [0.27999]
CAF _{t-4}	0.368759 [0.85403]	0.00704 [0.04195]	0.019857 [0.23440]
CAF _{t-5}	-0.269241 [-0.62686]	-0.081577 [-0.48873]	-0.061964 [-0.73533]
CAD _{t-1}	1.406424 [3.01433]	-0.134724 [-0.74301]	0.622764 [6.80317]
CAD _{t-2}	-0.404263 [-0.75613]	0.289689 [1.39426]	-0.01704 [-0.16245]
CAD _{t-3}	0.032776 [0.06211]	-0.056146 [-0.27379]	-0.232874 [-2.24939]
CAD _{t-4}	0.20793 [0.37954]	0.332676 [1.56255]	0.814466 [7.57745]
CAD _{t-5}	-0.378293 [-0.73979]	0.045116 [0.22703]	-0.796403 [-7.93824]
C	-0.226047 [-1.03359]	-0.115548 [-1.35953]	0.062264 [1.45111]
D2010	0.582863 [0.73083]	-0.359151 [-1.15878]	-0.34034 [-2.17508]
D2009	-2.390044 [-3.19020]	0.003969 [0.01363]	-0.082822 [-0.56347]
@TREND	0.01718 [1.59200]	0.006395 [1.52482]	-0.006383 [-3.01486]

Note: t-ratios are in parentheses.

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 6, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 35-60

E - ISSN: 2148-4139

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: 10.15637/jlecon.6.004

Araştırma Makalesi/Research Article

**YEREL HALKIN KADIN TURİSTLERE YÖNELİK BAKIŞ AÇISININ
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ EŞİTLİĞİ VE YAŞAM
DEĞERLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: GÖKÇEADA ÖRNEĞİ**

*INVESTIGATING THE PERSPECTIVE OF LOCAL PEOPLE TOWARDS
WOMEN TOURISTS IN THE CONTEXT OF GENDER ROLES
EQUALITY AND LIFE VALUES: GOKCEADA CASE*

Müesser KORKMAZ * & Ferah ÖZKÖK ** & Şeref ULUOCAK***

* Öğr. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu,
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, TÜRKİYE, E-mail: muesser.cesur89@gmail.com.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9538-6254>

** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları
Bölümü, TÜRKİYE, E-mail: ferahozkok@yahoo.com.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7085-6117>

*** Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
TÜRKİYE, E-mail: uluocaks@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8467-6950>

Geliş Tarihi: 18 Aralık 2018; Kabul Tarihi: 26 Ocak 2019

Received: 18 December 2018; Accepted: 26 January 2019

ÖZET

Bu çalışmada yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısının toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ve yaşam değerleri bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Şubat – Nisan 2018 tarihleri arasında Gökçeada’da yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri araştırmacı tarafından yüz yüze anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırma kapsamında yerel halktan 195 kullanılabilir anket formu elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde Bağımsız İki Örnek T-Testi, Ki-Kare Testi, Açıklayıcı Faktör Analizi ve Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Gökçeada’da yaşayan yerel halkın eşitlikçi bir bakış açısına sahip olduğu tespit edilmiş ve yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısı ifadeleri ile toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı, özgürlük ve eşitlik değer puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Araştırmada ayrıca, yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı ile uyum, iyilikseverlik, özgürlük ve eşitlik değerleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyetlendirilmiş Turizm, Turizmde Kadın, Turizm ve Yaşam Değerleri

JEL Kodları: J16, J17, L83

ABSTRACT

In this research, it was aimed to examine what is the perspective of local people towards women tourists travelling alone in the context of gender roles equality and life values. Population of the research consists of the local people living in Gokceada between February and April 2018. Data was collected by the researcher face to face implementation questionnaire. In the context of research, 195 valid questionnaire obtained from the local people. Independent Sample T-Test, Chi-Square Test, Exploratory Factor Analysis and Correlation Analysis were used in the analysis of the data obtained from the research. As a result of the research, it was determined that the local people living in Gokceada have an egalitarian perspective and it was found significant differences between the gender role equity score, the scores of freedom and equality values and the perspective of local people towards women tourists travelling alone. In this research, it was also found statistically significant correlation between the gender equity score and the scores of harmony, benevolence, freedom and equality values.

Keywords: Tourism, Gender, Gendered Tourism, Women in Tourism, Tourism and Life Values

JEL Codes: J16, J17, L83

1. GİRİŞ

Turizmin kültürel ve toplumsal normları etkileyebilme özelliği son yıllarda pek çok bilim insanının ilgisini çekmektedir. Bu kapsamda turizmin özellikle “cinsiyetçi doğasının” keşfedilmesi üzerinde önemle durulan konuların başında gelmektedir (Duffy ve diğ. 2015: 72). Toplumsal cinsiyet ve değerler bu noktada ortaya çıkan önemli faktörlerdir. Çünkü turizme ilişkin boş zaman faaliyetlerinin yaş, toplumsal sınıf ve etnik kökenin yanı sıra, toplumsal cinsiyet, bölgesel farklılıklar aracılığıyla farklılaştırıldığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda kadınların boş zaman deneyimlerinin buldukları yere göre ve o yerlerde oluşan görece sembolik ilişkilere göre değişebileceği ifade edilmektedir (Warner-Smith ve Brown, 2002: 39-40).

Kinnaird ve Hall’a (1996: 95) göre turizm, karmaşık ve çeşitli gerçekliklerden, aynı zamanda genellikle hiyerarşik ve eşitsiz ilişkilerden oluşan süreçleri içermektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri de bu karmaşık sistemi oluşturan unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında gerek işbölümü, gerekse turistlerin ve yerel halkın deneyimlediği gerçekliklerde turizmle ilgili süreçlerden kaynaklanan farklılıkların ve eşitsizliklerin toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından incelenmesinin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Bu da kadınların ve erkeklerin turizme ilişkin farklı yapılar, farklı deneyimlere ve farklı tüketim şekillerine sahip olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla turizm ve toplumsal cinsiyetin analitik çerçevesinin formüle edilmesinde iki temel bakış açısına odaklanılmaktadır. Bunlardan ilki, turizmle ilgili bütün faaliyetlerin bir anlamda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dışı vurumu olduğudur. İkinci önemli bakış açısı ise, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin turizmin farklı formlarını ifade ettiğidir.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri aile, topluluk ve toplumsal düzeydeki siyasi ilişkilerdir. Uluslar ve insan toplulukları arasındaki ekonomik, politik ve sosyal güç ilişkilerine dayanan bir endüstri olarak turizm, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir uzantısıdır. Çünkü sosyal etkileşim ve sosyal artikülasyonlar (söylemler) etrafında gerçekleşen turizm (Kinnaird vd., 1994: 5, 24), aslında cinsiyetlendirilmiş güdülerin, isteklerin, geleneklerin ve algıların toplumsal artikülasyonlarından ve etkileşimlerinden oluşmaktadır (Kinnaird ve Hall, 1996: 99; Wilson, 2005: 13). Bu bağlamda, cinsiyetlendirilmiş gerçeklikler turist motivasyonlarını, algılarını,

turizm pazarını ve yerel halkın eylemlerini biçimlendirmektedir (Swain, 1995: 249; Meng ve Uysal, 2008: 447).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temelini oluşturan toplumsal cinsiyet (gender), kadın veya erkek olmaya ilişkin toplumsal olarak belirlenen rolleri ve sorumlulukları ifade etmektedir (Köşgeroğlu, 2010: 11). Bu bakımdan toplumsal cinsiyet, “kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların toplumsal anlamda nasıl algılandığına bağlı olarak ortaya çıkan ve kolektif kimlik kategorilerinden biri olarak önem taşıyan bir kavramsallaştırmaya karşılık gelmektedir” (Uluocak ve diğ. 2014: 48). Bu kapsamda cinsiyet kavramı erkekler ve kadınlar arasında var olan fiziksel özellikler gibi biyolojik farklılıkları ifade ediyorken, toplumsal cinsiyet kavramı bireylerin davranışları ve rollerine ilişkin erkeksilik ve kadınsılık olarak adlandırılan kişisel nitelikteki farklılıkları ifade etmektedir (Slattery, 2007: 341) ve bireylerin davranışlarını yönlendiren değerlerin oluşumunda önemli ölçüde etki sahibidir.

Turizm faaliyetleri ve toplumsal cinsiyetle ilişkili olan bir diğer önemli unsur olan değerler ise, kültürel olarak belirlenen, tutum ve davranışlarımıza rehberlik eden soyut inançlar olarak tanımlanmaktadır (Watkins ve Gnoth, 2005: 225). Değer kavramına ilişkin ilgili literatürde çok sayıda tanım yer almaktadır. Fakat son 30 yıl içinde psikoloji başta olmak üzere pek çok bilim dalı tarafından temel alınan bir değer kuramı modeli sunan Shalom H. Schwartz’ın değer tanımı değerler literatüründe en çok kabul gören tanımlardan biridir. Schwartz (2003: 267), değerleri, “*bir birey veya grubun yaşamında yol gösterici bir ilke görevi gören, önem derecesi durumdan duruma değişen, arzu edilen amaçlar*” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda “değerlerimiz üzerinde düşündüğümüzde, yaşamımızda bizim için önemli olan şeyler üzerinde düşünüyoruzdur” diyen Schwartz (2012: 3), her bir bireyin önem derecesine göre çeşitlilik göstermekle birlikte, çok sayıda değere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Schwartz (2012: 3) değerlerin, kültürel grupları, toplumları ve bireyleri karakterize ettiğini, zamanla değiştiğini ve bireylerin tutum ve davranışları temelindeki güdüleri açıkladığına işaret etmektedir.

2. TURİZM VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Turizm disiplini içerisinde toplumsal cinsiyet konusu 1990’lı yılların ortalarında (Walter 2011: 160), Kinnaird ve Hall (1994) ve Swain’in (1995) gerçekleştirmiş oldukları çalışmalar aracılığıyla ortaya çıkmıştır (Westwood, ve diğ. 2000: 353; Pritchard ve Morgan, 2000b: 886; Pritchard, 2004: 316). Bu nedenle turizmde toplumsal cinsiyet konusunun diğer bazı disiplinlerle karşılaştırıldığında nispeten daha yeni olduğu ileri sürülmektedir (Wilson, 2004: 12). Turizmde toplumsal cinsiyet konusu üzerinde yayımlanan ilk kaynaklardan bir tanesi Vivian Kinnaird ve Derek Hall’a aittir. Kinnaird ve Hall (1994: 212-214), turizmde toplumsal cinsiyet farkındalığı çerçevesinde dört temel kavramı operasyonelleştirmiştir. Bunlar; cinsiyetlendirilmiş turistler, cinsiyetlendirilmiş yerel halk, cinsiyetlendirilmiş turizm pazarlaması ve cinsiyetlendirilmiş turizm nesnelere aittir.

Cinsiyetlendirilmiş turist kavramı, turizmle ilişkili faaliyetlere katılımında kadınların ve erkeklerin farklı seyahat motivasyonlarına sahip olduğuna ilişkindir. Andreu ve diğ. (2005) tarafından Türkiye’nin güneybatısında yer alan Marmaris ve Fethiye illerini ziyaret eden İngiliz turistler üzerinde gerçekleştirilen çalışmada kadın ve erkek turistlerin seyahat motivasyonlarının önemli ölçüde birbirinden farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre, erkek turistler belirli bir destinasyonda daha çok rekreasyon ve aktivite odaklı faaliyetler aracılığıyla motive oluyorken, kadın turistler daha çok rahatlama ve rutinden kaçış odaklı faaliyetler ile motive olmaktadır. Meng ve Uysal (2008) ise gerçekleştirdikleri çalışmada, Güneybatı Virjinya’daki doğa tabanlı tatil destinasyonlarına gelen ziyaretçilerin cinsiyet farklılıklarının destinasyona yönelik tutumları, motivasyonları ve seyahat değerleri üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada doğa turizmi amaçlı bölgeyi ziyaret eden erkek turistleri en

fazla motive eden faktörlerin fiziksel aktiviteler ve eğlence olduğu, kadın turistleri en fazla motive eden faktörlerin ise rahatlatma ve dinlenme olduğu belirlenmiştir.

Cinsiyetlendirilmiş turistlerle ilişkili olan diğer bir önemli konu da, kadın ve erkek turistlerin içinde buldukları toplumsal yapı tarafından farklı şekillerde algılandıklarıdır. Bu bağlamda özellikle tek başına veya arkadaşlarıyla fakat partnersiz olarak seyahat eden kadın turistlerin ahlaksız ve edep yoksunu olarak görüldüğü ileri sürülmektedir (Khan, 2011: 108). Ayrıca kadınların boş zaman ve turizm aktivitelerine katılmalarının erkeklerle kıyaslandığında daha fazla ve daha yoğun bir biçimde kısıtlanmaya meyilli olduğu da ifade edilmektedir (Wilson ve Little, 2008: 168). Kadınların boş zaman ve seyahat faaliyetleri içerisinde yüzleştikleri kısıtlayıcıların ise toplumsal cinsiyet tabanlı rol beklentileri (Arab-Moghaddam vd., 2007: 111) ve uygun kadın davranışını dikte eden toplumsal yapılar ile ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Wilson ve Little, 2008: 168-169).

Wilson (2004) tarafından gerçekleştirilmiş olan doktora tez çalışmasında kadınların tek başına seyahat etmesine engel teşkil eden kısıtlayıcılardan birinin sosyo-kültürel kısıtlayıcılar olduğu belirlenmiştir. Sosyo-kültürel kısıtlayıcılar kapsamında ulaşılan sonuçlara göre, tek başına seyahat edeceği fikrini veya planını yakın çevresiyle paylaşan kadınlar “*kınama, şaşkınlık, korku ve kızgınlığı*” içeren tepkilerle karşılaşmaktadır. Söz konusu bu bakış açısı kadınların sadece yakın çevreleri ve yaşadıkları toplumla sınırlı kalmayıp aynı zamanda seyahat ettikleri farklı ülkelerin toplumsal yapıları tarafından da paylaşılmaktadır. Şöyle ki, seyahatini tek başına gerçekleştiren kadın turistler gittikleri yerlerde özellikle erkekler tarafından ifade edilen uygunsuz görüşler ile karşılaşmaktadır. Araştırmada ayrıca, yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısının, onların hangi ülkeye seyahat ettiklerine ve gittikleri ülkelerin kadına yönelik baskın kültürel bakış açısının ne olduğuna göre değişiklik gösterebildiği belirlenmiştir.

Cinsiyetlendirilmiş yerel halk kavramı ile turizm sektörünün yerel halka sunduğu istihdam olanaklarının cinsiyetlendirilmiş olduğu ifade edilmektedir (Kinnaird ve diğ. 1994: 14). Başka bir ifadeyle, turizm endüstrisinde mevcut olan iş türleri, iş gücünün cinsiyete göre bölümlendirilmesine dayanmaktadır (Gibson, 2001: 28). Turizm sektörüne dayalı istihdamda kadınların, erkeklere kıyasla daha olumsuz şekilde etkilendiği bir toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin varlığı söz konusudur (Boonabaana, 2014: 28). Kadınlar, turizm endüstrisinin önemli üreticileri olarak görülmelerine (Sinclair, 1997: 5) ve toplam turizm istihdamında daha yüksek orana sahip olmalarına rağmen (Santos ve Varejao, 2007: 225), turizm sektörünün sağladığı istihdam olanaklarında ikincil planda olan bir cinsiyet grubunu temsil etmektedir (Scott, 1997: 57). Buna kaynaklık eden temel faktör olarak ise çeşitli destinasyonlardaki gelenekselleşmiş toplumsal cinsiyet ilişkileri gösterilmektedir (Boonabaana, 2014: 28).

Turizmde istihdamın kadın işi ve erkek işi olmak üzere açık bir şekilde bölümlendirildiği (Feng, 2013: 5) ve kadın işi olarak görülen işlerin daha çok konaklama ve temizlik gibi sezonluk, kısmi zamanlı ve düşük ücretli işlerden oluştuğunu ifade etmektedir (Ferguson, 2011: 237). Bu bağlamda, turizm iş gücü piyasasında önemli bir “*yatay ve dikey*” cinsiyet ayrımının varlığına işaret edilmektedir. Kadın ve erkeği ayıran söz konusu bu cinsiyetçiliğin ölçüsü *yatay olarak iş türleri açısından, dikey olarak ise yükselme şansı* ile açıklanmaktadır. Yatay cinsiyet ayrımı, turizm sektörü bünyesinde kadın ve erkeğin işgücü olarak farklı işkollarında istihdam edilmesine ilişkindir. Örneğin kadın; oda hizmetleri, garsonluk, seyahat acentası satış sorumlusu olarak istihdam ediliyorken, erkekler sürücü, barmen veya garson olarak istihdam edilmektedir. Dikey olarak ise, yönetici pozisyonundaki anahtar işlerde erkek işgücü egemenken, kadınlar kariyer geliştirme fırsatı az olan, düşük statülü işlerde istihdam edilmektedir (Uguz ve Topbaş, 2014: 498).

Hernessy (1994), İngiltere'nin Looe Adası'nda gerçekleştirdiği çalışmada bölgede yaşayan ve turizm sektöründe istihdam edilen kadınların büyük çoğunluğunun düşük yetenek gerektiren meslek gruplarında istihdam edildiğini belirlemiştir. Çalışmada kadınların istihdam edildiği en yaygın işlerin "garsonluk, temizlikçilik, bar işleri" olduğu ve bu işlerin çoğunlukla "yarı zamanlı, sezonluk ve kısa dönemli" özelliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Cave ve Kılıç (2010) tarafından Türkiye'nin önemli turistik destinasyonlarından biri olan Antalya ilinde gerçekleştirilen çalışmada, turizm sektöründe çalışan kadınların genellikle düşük yetenek gerektiren işlerde istihdam edildiği, bunun bir sonucu olarak da kadınların yönetim departmanlarında yer alamadıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde Chant (1997) ise, Meksika ve Filipinler'de turizmle ilişkili istihdamdaki toplumsal cinsiyet farklılıklarını belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada, her iki ülkede de kadınların eşleriyle kıyaslandığında daha düşük ücretli ve düşük statülü işlerde istihdam edildiğini belirlemiştir. Gerçekleştirdiği bu çalışmada Chant (1997: 127), "kadının yeri evidir" geleneksel görüşünün süreklilik gösterdiğini vurgulamaktadır.

Boonabaana (2014) tarafından, Uganda'nın Mukono Parish kasabasında yaşayan kadınların turizm sektöründe çalışmak için yerel düzeydeki toplumsal cinsiyet ilişkileriyle nasıl mücadele ettiğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen çalışmada, Mukono Parish kasabasında yaşayan kadınların turizm sektörünün sunduğu istihdam olanaklarından yararlanmaya istekli olduğunu fakat yerel düzeydeki toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından kısıtlandığı belirlenmiştir. Çalışma sonucunda turizm sektöründe çalışmak isteyen kadınların bu kısıtlayıcılara yönelik "erkekten izin alma, çocuk bakımı gibi çeşitli sorumlulukları yerine getirme ve erkeğin desteğini isteme" olmak üzere 3 farklı mücadele stratejisi geliştirdikleri tespit edilmiştir. Buradan anlaşılmaktadır ki; Mukono Parish kasabasında yaşayan kadınların turizme bağlı istihdamda yer almasının öncelikli yolu toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin kısıtlayıcılarla mücadele etmekten geçmektedir.

Cinsiyetlendirilmiş turizm pazarlaması, turizmin tanıtımının cinsiyet, cinsellik ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin spesifik kavramlarına dayanması ile alakalıdır. Pritchard (2001: 80), diğer tüm tasvirlerde olduğu gibi turizm tasvirlerinin de kültürel ve ideolojik yapılar aracılığıyla oluşturulduğunu ifade etmektedir. Nixon ise, reklam ajansları kültürünün uzunca bir süredir erkek egemen bir yapıda olduğuna ve belirli birtakım eril kodları ayrıcalıklıdır. Örneğin Urry (1990), İngiltere'deki seyahat şirketlerinin hazırladığı reklam materyallerini incelediği çalışmada söz konusu materyallerde baskın olarak aile tatili, heteroseksüel çiftler ve eğlenceli tatil gibi imgelerin kullanıldığını belirlemiştir. Buna karşılık söz konusu tanıtım materyallerinde yalnız bireyler, tek ebeveynli aile, homoseksüel çiftler, engelli bireyler ve etnik azınlıkların tasvir edilmediğini vurgulamaktadır (Gibson, 2001: 37-38; Jordan 2007: 94).

Cinsiyetlendirilmiş turizm pazarlaması kapsamında ayrıca kadın imgesinin, genellikle turistik çekim noktalarının çekici hale getirilmesinde kullanıldığına dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda Pritchard (2001: 79, 84), turizm pazarlamasında tasvir edilen kadın ve erkek imgelerinin doğasını incelemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada, İngiltere'de faaliyet gösteren 14 tur operatörünün tanıtım broşürlerinde yer alan toplam 12.832 imgeyi analiz etmiş ve çalışma sonucunda turizm tasvirlerinde kadının ağırlıklı olarak cinselleştirilmiş bir dekor ürün olarak kullanıldığını belirlemiştir. Diğer yandan, turizm tanıtımlarında kadın cinsel bir obje olarak kullanılmasının yanı sıra, Kinnaird ve Hall'un (1994) ifadesiyle özellikle gelişmekte olan ülkelerde itaatkâr ve başkalarına bağımlı bireyler olarak tasvir edilmektedir. Bu bağlamda, turizm tanıtım broşürlerinde erkeğin tasviri eylem, güç ve sahiplik ile ilişkilendirilirken, kadının tasviri edilgen (itaatkâr) ve sahip olunan cinsiyet grubu ile ilişkilendirilmektedir (Pritchard, 2001: 81; Munshi, 2006: 4465).

Arranz (2004), İskoç Bilgi-Tanıtım Yayınlarının iki temel türü olan İskoç Turist Kurulu ve İngiliz Turist Otoritesi tarafından yayınlanan turist broşürlerinde yerel halk ve turistlerin görsel tasvirlerini incelediği çalışmada, ev sahibi toplumun belirgin bir neden olmaksızın erkek olarak temsil edildiğini belirlemiştir. Turist tasvirlerinde ise yalnız erkek görselleri bulunurken, yalnız bir kadın görseline neredeyse hiç rastlanmamıştır. Bir bütün olarak çalışmada, İskoç Bilgi-Tanıtım Yayınlarında erkek figürü aşırı temsil özelliği göstermiş ve bu temsiller eylem ve güç çağrıştıran rollerle ilişkilendirilmiştir. Bunun aksine kadın, belirgin bir şekilde düşük düzeyde temsil edilmiş, edilgenlik ve ekonomik bağımlılık gibi rollerle tasvir edilmiştir. Benzer şekilde Sırakaya ve Sönmez'in (2000) turizm bürolarının potansiyel ziyaretçilere ücretsiz olarak dağıttığı tatil paketlerini incelediği çalışmada, kadınların erkekler ile kıyaslandığında daha çok geleneksel basmakalıp pozlar (aşırı derecede ikinci plana itilmiş, itaatkâr ve erkeğe bağımlı olan cinsiyet grubu) ile tasvir edildiğini belirlenmiştir.

Cinsiyetlendirilmiş turizm nesnelere kavramı ise turistik destinasyonlara ve bu destinasyonlarda turistlere sunulan boş zaman aktivitelerinin ve bu aktivitelere yönelik gerçekleştirilen tanıtımların cinsiyetlendirilmiş birtakım özellikler taşımasına ilişkindir. Turizmin, homojen bir toplumda yaşayan kadınların ve erkeklerin algılanan ihtiyaçlarına göre pazarlandığı ve yine bu ihtiyaçlara göre tek tipleştirildiği ileri sürülmektedir. Tek tipleştirilmenin bu biçimi cinsiyete özgü olan boş zaman aktiviteleri ile örneklendirilebilir. Örneğin, vahşi doğal yaşamı yansıtan milli parkların, yüksek dağların genellikle erkeklerin hâkimiyetinde olduğu ileri sürülmektedir. Bunun aksine aile odaklı eğlence veya alışveriş aile içinde sahip oldukları "bakıcılık" rolleri gereği daha çok kadınlara yönelik olarak pazarlanmaktadır (Kinnaird ve Hall, 1994: 214).

Cohen (1995) gerçekleştirdiği çalışmada, Karayip'lerde bulunan İngiliz Virgin Adaları'nın bir turistik destinasyon olarak pazarlanmasında kullanılan metin ve görselleri analiz etmiştir. Çalışma sonucunda bölgenin bir kadın bedeni gibi doğal güzelliğinin bozulmasına karşı önlem alınması gereken bir destinasyon olarak tasvir edilmeye eğilimli olduğu belirlenmiştir. Bu eğilim ayrıca iffetli, itaatkâr, kız gibi ya da anaç şeklindeki bir takım temsilleri de içermektedir. Dahası bu temsiller ile aynı zamanda cinsel arzulara da hitap edilmektedir. Örneğin, "doğanın küçük sırları", "kendini keşfet", "el değmemiş alanlar" ve "doğal güzellikler" şeklindeki ifadeler bölgeye turist çekmede kullanılan ifadelerden örnek olarak gösterilmekte ve bu ifadeler de bekâret gibi kadına yüklenen çeşitli normlar ile ilişkilendirilmektedir.

Turizm destinasyonlarının cinsiyetlendirilmesi yalnızca söz konusu alanların kadınsı olarak resmedilmesi ile değil, aynı zamanda bu alanların standartlaştırılmış bir erkek bakış açısıyla tasvir edilmesi yoluyla da gerçekleştirilmektedir (Pritchard 2000a: 129). Örneğin Kuzey Kutbu'nda yer alan Arctic Tundra gibi bölgeler erkek egemen bir alan olma özelliği gösterirken, güney ve doğu bölgelerindeki alanların ise pasif, çekici ve kadınsı olarak inşa ve tasvir edildiği ileri sürülmektedir (Kinnaird ve Hall, 1994: 214). Benzer şekilde Kanada'nın kuzey bölgelerinden biri olan Yukon, dünyanın en büyük macera odaklı turizm destinasyonu olarak kabul edilmektedir. Yukon'un tanıtımında kullanılan görsellerin ise maceracı erkek turistleri bekleyen eril bir coğrafya ve tarih üzerine temellendirildiği belirtilmektedir (Pritchard, 2000a: 219).

Eeden (2007) Güney Afrika'da yer alan The Lost City'de gerçekleştirdiği çalışmada, bölgenin görsel tüketim amaçlı nasıl nesnelleştirildiğini ve cinsiyetlendirildiğini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda The Lost City'nin tropik ormanların ortasında ütöpik bir plaj cenneti olarak, egzotik havuzlar ve "hayalin gerçeğe dönüştüğü" parklar şeklinde pazarlandığı belirlenmiştir. Kadınlaştırılmış alanlar olarak ifade edilen bu alanlar erkekleri karşı konulmaz bir biçimde bölgeye davet etmekte ve hazinesini keşfetmeye çağırılmaktadır. Bu bağlamda

Eeden, Afrika kıtası ile kadın bedeni arasında anlamsal bir ilişki olduğunu, bu ilişkinin ise vahşi Afrika kıtasının fethedilmesine ilişkin sömürgeci mekânsal metaforlar ürettiğini ifade etmektedir. Eeden bütün bu cinsiyetçi metaforların tartışmasız bir şekilde erkeksi bakış açısının işaretleri olduğunu belirtmektedir.

3. TURİZM VE YAŞAM DEĞERLERİ

Turizm alan yazınında değer konusunun incelenmesine ilişkin ilk girişimlerden biri Boote tarafından 1981 yılında gerçekleştirilmiştir. Konaklama yazınında önemli bir yere sahip olan çalışmada Boote, değerler ve restoran tercihleri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve turizm pazarının bireysel değerler temelinde anlamlı bir şekilde bölümlendirilebileceği sonucunu elde etmiştir (Watkins ve Gnoth, 2005: 226). Turizm disiplini içerisinde yer alan değer çalışmaları incelendiğinde alanda gerçekleştirilmiş olan çalışmaların ağırlıklı olarak turist davranışı ve turist motivasyonu ile değerler arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik olduğu görülmektedir. Ayrıca değerler ve turistik aktivite tercihleri arasındaki ilişkinin incelenmesi turistlerin sahip olduğu değerlerin belirlenmesi ve turist tipolojilerinin oluşturulması, değerlerin turizm destinasyonlarının ve turistik bilgi kaynaklarının seçimine etkisi ve yerel halkın sahip olduğu değerler ile turizme yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi alanda gerçekleştirilmiş diğer bazı çalışmalardır.

Turist davranışı kapsamında Paulssen ve diğ. (2014) 519 Alman yolcu üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, değerlerin seyahat biçimi seçim davranışı üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu kapsamda çalışmada 3 temel seyahat biçimi tanımlanmıştır. Bu seyahat biçimleri “*sadece araba kullanmak, toplu ulaşım araçlarına kadar araba kullanmak ve yalnız toplu ulaşım araçları kullanmak*” şeklinde olup, çalışmada bu 3 seyahat biçimi tutum boyutu için 3 temel ölçüm göstergesi geliştirilmiştir. Çalışma sonucunda “*güç, hazcılık ve güvenlik*” oluşan kişisel değerlerin “*esneklik, kolaylık /rahatlık ve mülkiyete*” yönelik davranışsal tutumları etkilediği ve bu tutumların da seyahat biçimi seçim davranışı üzerinde etki sahibi olduğu belirlenmiştir.

Plangmam ve diğ. (2012) tarafından Tayland’ın en önemli kültürel çekim merkezlerinden biri olan Chiang Mai şehrine gelen Fransız, İspanyol ve Alman turistler üzerinde gerçekleştirilen çalışmada ise, turistlerin demografik özellikleri, kültürel değerleri ve seyahat motivasyonları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Turist motivasyonlarının itme (yenilik ve macera arayışı, rahatlama ve dinlenme, prestij ve sosyalleşme gibi) ve çekme (doğal ve tarihi çekicilikler, rekreasyonel olanaklar gibi) motivasyon türleri bağlamında incelendiği bu çalışmada, belirtilen değer tiplerinin etkisi söz konusu motivasyon türleri kapsamında ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada “*uyarılma, özyönelim ve evrensellik*” değerlerinin itme, “*güvenlik*” değerlerinin çekme, “*başarı, iyilikseverlik, geleneksellik ve uyum*” değerlerinin ise hem itme hem de çekme motivasyonları ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Madrigal ve Kahle (1994) İskandinavya’yı ziyaret eden 394 turist üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmada, bireysel değer sistemleri temelinde homojen olarak gruplandırılan turistlerden oluşan bölümlerin aktivite önem derecelerinin birbirinden farklı olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışma sonucunda homojen olarak gruplandırılan bölümlerin aktivite önem derecelerinin birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda örneğin, bireysel başarı ve zevk/eğlence değerlerine sahip olan bireylerin açık hava etkinliklerine daha fazla önem atfettiği belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca belirlenen bölümler arasında demografik farklılıklar bulunmasına rağmen, bireysel değer sistemlerinin turistlerin aktivite tercihlerinin belirlenmesinde daha iyi bir yordayıcı (tahmin unsuru) olduğu görülmüştür.

Watkinson ve Gnoth (2010) tarafından gerçekleştirilmiş olan bir diğer çalışmada turistlerin sahip oldukları değerler belirlenmeye çalışılmıştır. Yeni Zelanda'yı ziyaret eden 14 sırt çantalı Japon turist ile yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde turistlerin sahip olduğu değerler 5 temel tema altında gruplandırılmıştır. Buna göre birinci tema; içsel uyum, spritüellik ve doğa, ikinci tema; fiziksel güvenlik, rahatlık, gizlilik ve özgürlük, üçüncü tema; insan etkileşimi, psikolojik güvenlik ve rahatlık, dördüncü tema; tatmin, özsaygı ve özgürlük ve beşinci tema ise başarı, heyecan ve yeni deneyimler gibi dışa dönük değerlerdir. Belirtilen bu 5 tema kapsamında çalışma sonucunda Japon turistleri baskın olarak temsil eden temanın birinci tema (içsel uyum, spritüellik ve doğa) ile ilişkili değerler olduğu belirlenmiştir.

Choi ve diğ. (2016) ise gerçekleştirdikleri çalışmada Schwartz'ın motivasyonel değer tiplerine dayanarak Çinli alışveriş turistlerinin bir tipolojisini geliştirmeyi amaçlamışlardır. 511 Çinli alışveriş turisti üzerinde gerçekleştirilen çalışmada 4 tip alışveriş turisti tanımlanmış ve bu tipolojiler "belirsizlik, tutku, evrensellik ve koruma" olarak adlandırılmıştır. Çalışma sonucunda belirlenen turist tipolojilerinin satın alma davranışları, alışveriş biçimleri ve seyahat tarzları bağlamında birbirinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre, "belirsizlik ve koruma" tipolojilerinin ağırlıklı olarak yiyecek, alkol ve tütün satın aldıkları ve alışverişlerini pazardan yaptıkları, "tutku ve evrensellik" tipolojilerinin ise genellikle mücevherat ve saat satın aldıkları ve alışverişlerinde ağırlıklı olarak alışveriş merkezlerini tercih ettikleri belirlenmiştir. Seyahat tarzları farklılığı bağlamında ise çalışmada, "belirsizlik" tipolojisinin seyahatlerini genellikle arkadaşları ile gerçekleştirdiği, "tutku, evrensellik ve koruma" tipolojilerinin ise seyahat tercihlerini eşleri veya partnerlerinden yana kullandığı belirlenmiştir.

Fall (2000) ise Amerika'nın Michigan ve Illinois eyaletlerinde gerçekleştirdiği çalışmada, bölge sakinlerinin seyahatlerini planlarken kullandığı bilgi kaynakları ile bireysel değerleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 112'si Michigan, 59'u Illinois eyaletinden toplam 171 bölge sakini üzerinde gerçekleştirilen çalışmada bölge sakinlerinin bir seyahat planı yaparken yararlandığı bilgi kaynakları ile bireysel değerleri arasında önemli bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre yaşamlarında hazcılık değerlerine sahip olan, zevk, eğlence ve heyecana yüksek derece önem atfeden bireylerin seyahat planlarını yaparken seyahat acentası gibi kişilerarası kaynaklardan, başarı değerlerini önemli gören bireylerin ise seyahat planlarını yaparken basın ve reklam gibi medya kaynaklarından yararlandıkları belirlenmiştir.

42

4. YÖNTEM

Kadınların boş zaman faaliyetlerine ilişkin gerçekleştirilen güncel çalışmalarda turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği bölgelerin cinsiyetçi doğasının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kadınların boş zaman deneyimleri buldukları turistik destinasyonlara ve o destinasyonlarda gerçekleşen görece sembolik ilişkilere göre değişebilmektedir. Kaldı ki bu destinasyonların özelliklerini, orada yaşayan yerel halkın kültürel özelliklerinden bağımsız düşünmek neredeyse imkânsızdır. Bu kapsamda yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ve yaşam değerleri turizm destinasyonları açısından son derece önemli iki unsur olarak değerlendirilmektedir. Çünkü yaşamın pek çok alanında olduğu gibi, turizmde de var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği turizm faaliyetine katılan bireylere yönelik bakış açısını büyük ölçüde etkilemektedir. Benzer şekilde yerel halkın sahip olduğu yaşam değerleri destinasyonu ziyaret eden turistlere yönelik tutum ve davranışlarında yönlendirici etkiye sahip faktörlerin başında gelmektedir.

Kadınlar daha çok ev içi rollerle ilişkilendirildiğinden, bir turist olarak erkekler kadar normal karşılanan bir perspektifte değerlendirilememektedir. Özellikle eşinden veya partnerinden bağımsız olarak tek başına seyahat eden kadınlar, ilgili yazında da belirtildiği üzere son derece olumsuz bir algılanış biçimine sahiptir. Giderek büyüyen bir turizm pazarına dönüşmesine karşın, tek başına seyahat eden kadın turistlere ilişkin gerçekleştirilen çalışmaların

sayısı da incelendiği kadarıyla oldukça azdır. Bu kapsamda konuyla ilgili gerçekleştirilen çalışmaların daha çok tek başına seyahat eden kadın turistlerin seyahat motivasyonlarına ve seyahat engellerine ilişkin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilgili alan yazınında yer alan çalışmalar incelendiğinde, araştırıldığı kadarıyla kadın turistlere yönelik bakış açısının yerel halk perspektifinden toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ve yaşam değerleri bağlamında incelenmesini konu edinen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışmanın amacı turistik bir destinasyonda yaşayan yerel halkın o destinasyonu tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısının toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ve yaşam değerleri bağlamında incelenmesidir. İlgili alanda öncü ve özgün bir araştırma olması hedefi, toplumsal anlamda yaratacağı farkındalık beklentisi ve turizmde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik geliştirilecek öneriler ile araştırmanın ilgili alana hem kuramsal hem de uygulamaya dönük çeşitli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur.

H₁: *Yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısı ile toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık vardır.*

H_{1a}: “Kadınlar eşlerinden / partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1b}: “Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık vardır.

H_{1c}: “Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunudur.” ifadesine ilişkin görüşler ile yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık vardır.

43

H₂: *Yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısı ile portre değerler ölçeği alt boyut puanları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık vardır.*

H_{2a}: Kadınlar eşlerinden/partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile yerel halkın “özgürlük” değerleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık vardır.

H_{2b}: “Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile yerel halkın “eşitlik” değerleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık vardır.

H_{2c}: “Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunudur.” görüşü ile yerel halkın yerel halkın “özgürlük” değerleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: *Yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısı ile demografik özellikleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.*

H_{3a}: Yerel halkın “Kadınlar eşlerinden/partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.” ifadesine ilişkin görüşleri ile cinsiyetleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H_{3b}: Yerel halkın “Kadınlar eşlerinden/partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile medeni durumları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H3c: Yerel halkın “Kadınlar eşlerinden / partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile turizm sektörü ile ilişki durumları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H3d: Yerel halkın “Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.” ifadesine ilişkin görüşleri ile eğitim düzeyleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H3e: Yerel halkın “Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.” ifadesine ilişkin görüşleri ile turizm sektörü ile olan ilişki durumları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H3f: Yerel halkın “Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunudur.” ifadesine ilişkin görüşleri ile eğitim düzeyleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H3g: Yerel halkın “Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunudur.” ifadesine ilişkin görüşleri ile turizm sektörü ile ilişki durumları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı ile yaşam değerleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4a: Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı ile “uyum” değerleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H4b: Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı ile “iyilikseverlik” değerleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H4c: Yerel halkın toplumsal cinsiyet eşitliği puanı ile “eşitlik” değerleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

H4d: Yerel halkın toplumsal cinsiyet eşitliği puanı ile “özgürlük” değerleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmada veriler birincil kaynaklardan elde edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde sosyal bilimlerde en sık kullanılan nicel veri toplama tekniklerinden biri olan anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket tekniği, katılımcılara yöneltilen soruların yanıtlarını içeren basılı formlar olarak tanımlanmaktadır (Thomas, 1998: 13). Bu formlar katılımcının medeni durumu ve mesleği gibi demografik sorulardan oluşabileceği gibi, katılımcıların düşüncelerini, tutumlarını, ilgi alanlarını ve davranışlarını belirlemeye yönelik sorulardan da oluşabilmektedir.

Araştırmada kullanılan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırmaya katılan yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliğine ilişkin tutumlarını ölçmek amacıyla “*Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği*” kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirliği Zeyneloğlu ve Terzioğlu (2011) tarafından yapılmış olup, ölçek 5’li likert tipi bir ölçektir. Araştırmada kullanılan anket formunun ikinci bölümünde yerel halkın sahip olduğu yaşam değerlerini belirlemek amacıyla Schwartz ve diğ. (2001) tarafından geliştirilen “*Portre Değerler Anketi*” kullanılmıştır. 6’lı Likert tipindeki bu ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirliği Demirutku ve Sümer (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Anket formunun üçüncü bölümünde yer alan “*Tek Başına Seyahat Eden Kadın Turistlere Yönelik Bakış Açısı İfadeleri*” soru formu ise, araştırmacı tarafından mevcut yazında yer alan çalışmalardan (Wilson, 2004; Wilson ve Little, 2008; Arab-Moghaddam, 2008; Khan, 2011) yararlanılarak geliştirilmiştir. 17 sorudan oluşan ve 5’li likert tipindeki bu soru formu ile katılımcıların tek başına seyahat eden kadın turistlere ilişkin bakış açılarının belirlenebilmesi amaçlanmıştır. Anket formunun dördüncü bölümünde ise, katılımcıların demografik

özelliklerini belirlemeye yönelik yedi soru bulunmaktadır. Bu sorular, katılımcıların cinsiyetini, medeni durumunu, yaşını, eğitim düzeyini, gelirini, turizm sektörü ile ilişkili olup olmadığını ve eğer ilişkiliyse ne kadar süredir sektör ile ilişkili olduğunu belirlemeye yöneliktir.

Dört grup veri setinden oluşan anket formu katılımcılara 15 Ekim – 15 Nisan 2018 tarihleri arasında uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini Çanakkale İline bağlı Gökçeada ilçesinin merkezinde yaşayan yerel halk oluşturmaktadır. 289 km² yüzölçümü ve 92 km²'yi bulan kıyı uzunluğu ile Gökçeada ülkemizin en büyük adasıdır. Gökçeada'nın doğal çevreden kaynaklanan turizm potansiyelini deniz turizmi kapsamında kıyı turizmi, su altı parkı, su sporları, doğa yürüyüşleri, amatör balıkçılık ve bisiklet etkinlikleri gibi rekreasyonel faaliyetler oluştururken, beşeri çevreden kaynaklanan turizm potansiyelini ise sivil mimari konutları, şapelleri, çamaşırhaneleri ve yaşayış şekilleri ile kültür turizmi oluşturmaktadır (Yaşar, 2006: 3-4). Gökçeada aynı zamanda 2011 yılında aldığı Yavaş Şehir (Cittaslow) ünvanı ile Türkiye'nin ilk ve tek sakin adası olma ayrıcalığına sahiptir.

Araştırmada örnekleme yöntemi olarak olasılık dışı örnekleme tekniklerinden kolay örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada bu yöntemin kullanılmasının nedeni araştırmanın gerçekleştirildiği Ekim ve Nisan aylarında Gökçeada nüfusuna ulaşılabilirliğin yaz aylarına kıyasla daha kolay olması ve ulaşılması hedeflenen katılımcıların Ada'nın yerli halkı olması hedefidir. Bu kapsamda yöntem araştırmacıya örnekleme ulaşım konusunda büyük kolaylık sağlamıştır. Araştırmada kolay örnekleme yöntemi ile ulaşılan 195 kişi, Gökçeada'nın merkez ilçe nüfusu (6,354) kapsamında %90 güvenirlilik düzeyinde yeterli kabul edilmiştir.

5. BULGULAR

Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların betimleyici özellikleri Tablo 1'de görüldüğü gibi frekans ve yüzde değerleri istatistiği aracılığıyla değerlendirilmiştir. Tablo 1'e göre, araştırmaya katılanların 97'si kadın, 98'i erkektir. Bu kapsamda araştırmaya katılımın cinsiyet özelinde eşit bir dağılım gösterdiğini söylemek mümkün görülmektedir. Araştırmaya katılanların yaşı incelendiğinde, %45,6'lık bir oranla katılımcıların büyük çoğunluğunun 26-33 yaş aralığında olduğu, bunu %28,2'lik bir oran ile 18-25 yaş aralığının izlediği görülmektedir. Medeni durum kapsamında, katılımcıların %54,4'ü bekâr, %42,1 evli, %3,6'sı ise boşanmış, dul veya eşinden ayrı yaşayan bireylerden oluşmaktadır. Eğitim düzeyleri incelendiğinde ise katılımcıların çoğunluğunun %39'luk bir oran ile lisans düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu oranı %28,2 ile lise, %15,4 ile ise ön lisans düzeyi izlemektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Betimleyici Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Analizi Sonuçları

Demografik Özellikler		N	%
Cinsiyet	Kadın	97	49,7
	Erkek	98	50,3
	Toplam	195	100
Yaş	18 – 25	55	28,2
	26 - 33	89	45,6
	34 - 41	23	11,8
	42 - 49	17	8,7
	50 ve üstü	11	5,6
	Toplam	195	100
Medeni Durum	Bekâr	106	54,4
	Evli	82	42,1
	Boşanmış / Dul / Ayrı Yaşıyor	7	3,6
	Toplam	195	100
Eğitim Durumu	İlköğretim	12	6,2
	Orta Öğretim	6	3,1
	Lise	55	28,2
	Ön Lisans	30	15,4
	Lisans	76	39,0
	Yüksek Lisans	13	6,7
	Doktora	3	1,5
Toplam	195	100	
Gelir Durumu	1000-2999	48	24,6
	3000-4999	105	53,8
	5000-6999	24	12,3
	7000-8999	9	4,6
	9000-11000	9	4,6
	Toplam	195	100
Turizm Sektörü İle İlişki Durumu	İlişkim Var	64	32,8
	İlişkim Yok	131	67,2
	Toplam	195	100
Turizm Sektörü İle İlişki Süresi	0-6	156	80
	7-13	22	11,3
	14 ve üstü	17	8,7
	Toplam	195	100

Katılımcıların gelir durumlarına bakıldığında %53,8'inin 3000-4999, %24,6'sının ise 1000-2999 TL arasında bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Katılımcıların turizm sektörü ile ilişkili olup olmadıkları incelendiğinde ise, büyük çoğunluğunun %67,2'lik bir oranla turizm sektörü ile ilişkili olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu gerek işveren veya iş gören gerekse turist olarak turizm sektörü ile herhangi bir ilişkiye sahip değildir. Turizm sektörü ile ilişkili olanların büyük çoğunluğunun ise %80'lik bir oranda 0 – 6 yıl arasında değişen bir süre ile sektör ile ilişki içerisinde olduğu görülmektedir.

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğini oluşturan alt boyutlara ilişkin ortalamalar Tablo 2'de verilmiştir. Buna göre yerel halkın toplumsal cinsiyet rollerini ölçeğini oluşturan alt boyutlardan en yüksek puanı aldığı boyutun 34,05 ile "Eşitlikçi Cinsiyet Rollerini" alt boyutu,

en düşük puanı aldığı boyutun ise 25,13 ile “Erkek Cinsiyet Rollerini” alt boyutu olduğu belirlenmiştir. Yerel halkın toplumsal cinsiyet rollerini toplam puanı ise 153,61’dir.

Tablo 2. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Ölçeği Alt Boyutlarının Puan, Standart Sapma ve Alpha Değerleri

Temel Değişkenler	Puan	Standart Sapma	Cronbach’s Alpha
Eşitlikçi Toplumsal Cinsiyet Rollerini	35,04	5,19	,793
Kadın Toplumsal Cinsiyet Rollerini	29,73	6,64	,758
Erkek Toplumsal Cinsiyet Rollerini	25,13	4,42	,785
Evlilikte Toplumsal Cinsiyet Rollerini	34,87	5,11	,776
Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rollerini	28,85	6,55	,776
Toplumsal Cinsiyet Rollerini Toplam Puanı	153,61	23,33	,883

Araştırmanın modelinde yer alan Portre Değerler Ölçeğinin yapı geçerliliği Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) aracılığıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Analiz esnasında ayrıca değişkenlerin ortak varyans değerlerine bakılmış ve ortak varyans değeri 0.30’un altında yüklenen bir ifade (YD37) ölçekten çıkarılmıştır. Yerel halkın yaşam değerlerinin belirlenmesine ilişkin Portre Değerler Ölçeğini oluşturan ifadelerin faktör analizi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur. Buna göre Portre Değerler Ölçeğine ilişkin 39 ifade toplam 11 faktör altında toplanmakta ve toplam varyansın %63,85’ini açıklamaktadır. “Uyum” olarak adlandırılan birinci faktör beş değişkenden oluşmakta ve toplam varyansın %23,84’ünü açıklamaktadır. Faktörü oluşturan değişkenler incelendiğinde, majör değişkenin “Her şeyle ilgili olmanın önemli olduğunu düşünür. Her şeyi merak etmekten ve anlamaya çalışmaktan hoşlanır.” (0.588) ifadesi olduğu görülmektedir. İkinci faktör dört değişkenden oluşmakta ve toplam varyansın %7,70’ini açıklamaktadır. “Beğenilme” olarak adlandırılan bu faktörün majör değişkeni ise “Onun için yeteneklerini göstermek çok önemlidir. İnsanların onun yaptıklarına hayran olmasını ister.” (0.793) ifadesidir.

47

“Başarı” olarak adlandırılan üçüncü faktör toplam üç değişkenden oluşmakla birlikte toplam varyansın %5,46’sını açıklamaktadır. Faktörde yer alan majör değişkenin “İşin başında olmak ve başkalarına ne yapacaklarını söylemek onun için önemlidir. İnsanların onun söylediklerini yapmalarını ister.” (0.817) ifadesi olduğu görülmektedir. Ölçekte yer alan dördüncü faktör “Güvenlik” olarak adlandırılmıştır ve bu faktör toplam varyansın %4,37’sini açıklamaktadır. Toplam dört ifadeden oluşan faktörde yer alan majör değişken “Onun için güvenli bir çevrede yaşamak önemlidir. Güvenliliği tehlikeye sokabilecek her şeyden kaçınır.” (0.693) ifadesidir. “Hazcılık” olarak adlandırılan beşinci faktör toplam beş değişkenden oluşmakla birlikte toplam varyansın %4,07’sini açıklamaktadır. Faktörü oluşturan değişkenler incelendiğinde majör değişkenin “Risk almaktan hoşlanır. Her zaman macera peşinde koşar.” (0.776) ifadesi olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Portre Değerler Ölçeğine İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

1. FAKTÖR - Uyum	Eş Kökenlilik	Yük	
Her şeyle ilgili olmanın önemli olduğunu düşünür. Her şeyi merak etmekten ve anlamaya çalışmaktan hoşlanır.	,703	,588	Öz Değer: 9,53 Varyans: %23,84 Ortalama: 4,66
Doğaya uyum sağlamak ve onunla kaynaşmak onun için önemlidir. İnsanların doğayı değiştirmemesi gerektiğine inanır.	,610	,482	
Çevresindeki insanlara yardım etmek onun için çok önemlidir. Onların iyiliği için uğraşmak ister.	,680	,443	
Yeni fikirler bulmak ve yaratıcı olmak onun için önemlidir. İşleri kendine özgü ve orijinal yollarla yapmaktan hoşlanır.	,580	,389	
Dünyadaki bütün insanların uyum içinde yaşaması gerektiğine inanır. Dünyadaki bütün gruplar arasında barışın güçlenmesi onun için önemlidir.	,637	,367	
2. FAKTÖR – Beğenilme			
Onun için yeteneklerini göstermek çok önemlidir. İnsanların onun yaptıklarına hayran olmasını ister.	,676	,793	Öz Değer: 3,08 Varyans: %7,70 Ortalama: 3,56
Onun için zengin olmak önemlidir. Çok parası ve pahalı şeyleri olsun ister.	,553	,541	
Hırslı olmanın önemli olduğunu düşünür. Ne kadar yetenekli olduğunu göstermek ister.	,624	,531	
Çok başarılı olmak onun için önemlidir. İnsanlar üzerinde iyi izlenim bırakmaktan hoşlanır.	,587	,323	
3.FAKTÖR – Başarı			
İşin başında olmak ve başkalarına ne yapacaklarını söylemek onun için önemlidir. İnsanların onun söylediklerini yapmalarını ister.	,711	,817	Öz Değer: 2,18 Varyans: %5,46 Ortalama: 3,78
Her zaman uygun şekilde davranmak onun için önemlidir. İnsanların yanlış diyeceği şeyleri yapmaktan kaçınmak ister.	,706	,633	
Hayatta başararak öne geçmek onun için önemlidir. Başkalarından daha iyi olmaya çalışır.	,549	,430	
4. FAKTÖR – Güvenlik			
Onun için güvenli bir çevrede yaşamak önemlidir. Güvenliliği tehlikeye sokabilecek her şeyden kaçınır.	,653	,693	Öz Değer: 1,74 Varyans: %4,37 Ortalama: 4,28
İnsanların kendilerine söylenenleri yapmaları gerektiğine inanır. İnsanların her zaman, hatta başkaları izlemiyorken bile, kurallara uymaları gerektiğini düşünür.	,626	,669	
Hastalanmaktan kaçınmak için çok çaba gösterir. Sağlıklı olmak onun için önemlidir.	,649	,517	
Başkalarına karşı her zaman nazik olmak onun için önemlidir. Başkalarını hiçbir zaman rahatsız ve huzursuz etmemeye çalışır.	,566	,304	
5. FAKTÖR – Hazcılık			
Risk almaktan hoşlanır. Her zaman macera peşinde koşar.	,638	,776	Öz Değer: 1,63 Varyans: %4,07 Ortalama: 4,30
Eğlenmek için her fırsatı kollar. Zevk veren şeyleri yapmak onun için çok önemlidir.	,729	,741	
Hayattan zevk almak onun için önemlidir. Kendisini şımartmaktan hoşlanır.	,684	,570	
Hayatta pek çok farklı şey yapmanın önemli olduğunu düşünür. Her zaman deneyecek yeni şeyler arar.	,611	,408	

Sürprizlerden hoşlanır. Heyecan verici bir yaşamının olması onun için önemlidir.	,700	,362	
6. FAKTÖR – Kanaatkârlık			
Sahip olduğundan daha fazlasını istememenin önemli olduğunu düşünür. İnsanların sahip olduklarıyla yetinmeleri gerektiğine inanır.	,718	,825	Öz Değer: 1,45 Varyans: %3,63 Ortalama: 4,04
7. FAKTÖR – Özgürlük			
İstikrarlı bir hükümetin olması onun için önemlidir. Sosyal düzenin korunması konusunda endişelenir.	,700	,827	Öz Değer: 1,31 Varyans: %3,27 Ortalama: 4,83
Bağımsız olmak onun için önemlidir. Kendi ayakları üzerinde durmak ister.	,664	,392	
8. FAKTÖR – İyilikseverlik			
Kendisini inciten insanları bağışlamak onun için önemlidir. İçlerindeki iyi yanları görmeye ve kin gütmemeye çalışır.	,476	,633	Öz Değer: 1,26 Varyans: %3,16 Ortalama: 4,6
Başkalarının ihtiyaçlarına cevap vermek onun için önemlidir. Tanıdıklarına destek olmaya çalışır.	,715	,555	
Herkese, hatta hiç tanımadığı insanlara bile adil muamele yapılmasını ister. Toplumdaki zayıfları korumak onun için önemlidir.	,655	,486	
Anne babasına ve yaşlı insanlara her zaman saygı göstermesi gerektiğine inanır. Onun için itaatkâr olmak önemlidir.	,611	,408	
9. FAKTÖR – Eşitlik			
Dünyada herkesin eşit muamele görmesinin önemli olduğunu düşünür. Hayatta herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır.	,634	,746	Öz Değer: 1,14 Varyans: %2,86 Ortalama: 4,41
İşleri geleneksel yollarla yapmanın en iyisi olduğunu düşünür. Öğrendiği gelenek ve görenekleri devam ettirmek onun için önemlidir.	,497	,472	
Kendisinden farklı olan insanları dinlemek onun için önemlidir. Onlarla aynı fikirde olmadığında bile onları anlamak ister.	,584	,434	
Yaptığı işler hakkında kendi başına karar vermek onun için önemlidir. Faaliyetlerini seçip planlarken özgür olmaktan hoşlanır.	,654	,367	
10. FAKTÖR – Yetkinlik			
Alçakgönüllü ve kibirsiz olmak onun için önemlidir. Dikkatleri üzerine çekmemeye çalışır.	,660	,604	Öz Değer: 1,10 Varyans: %2,77 Ortalama: 4,44
Eşyaların düzenli ve temiz olması onun için önemlidir. Ortalığın dağılmış ve kirli olmasından hiç hoşlanmaz.	,683	,531	
Her zaman kararları veren kişi olmak ister. Lider olmaktan hoşlanır.	,621	,482	
11. FAKTÖR - Sadakat			
Ülkesinin güvende olması onun için çok önemlidir. Devletin içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı uyanık olması gerektiğini düşünür.	,727	,719	Öz Değer: 1,07 Varyans: %2,69 Ortalama: 4,50
Arkadaşlarına sadık olmak onun için önemlidir. Kendisini ona yakın olan insanlara adamak ister.	,544	,517	
İnsanların doğayı korumaları gerektiğine gönülden inanır. Çevreye bakıp güzelleştirmek onun için önemlidir.	,665	,494	
Dini inanç onun için önemlidir. Dininin gereklerini yerine getirmek için çok çaba harcar.	,660	,446	
Cronbach's Alpha = ,902 Toplam Açıklanan Varyans = %63,85 KMO = ,83 Sig.: ,000			

“Kanaatkârlık” olarak adlandırılan altıncı faktör bir ifadeden oluşmakta ve toplam varyansın %3,63’ünü açıklamaktadır. Toplam iki değişkenden oluşan yedinci faktör ise “Özgürlük” olarak adlandırılmış olup toplam varyansın %3,27’sini açıklamaktadır. Toplam varyansın %3,16’sını açıklayan ve dört ifadeden oluşan sekizinci faktör “İyilikseverlik” olarak adlandırılmıştır. Faktörü oluşturan majör değişken “Kendisini inciten insanları bağışlamak onun için önemlidir. İçlerindeki iyi yanları görmeye ve kin gütmemeye çalışır.” (0.633) ifadesidir. “Eşitlik” olarak adlandırılan dokuzuncu faktör ise toplam dört değişkenden oluşmakta ve toplam varyansın %2,86’sını açıklamaktadır. Faktörün majör değişkeni “Dünyada herkesin eşit muamele görmesinin önemli olduğunu düşünür. Hayatta herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır.” (0.746) ifadesidir.

Ölçekte yer alan onuncu faktör “Yetkinlik” olarak adlandırılmıştır. Toplam üç değişkenden oluşan faktör toplam varyansın %2,77’sini açıklamaktadır. Faktörde yer alan değişkenler incelendiğinde, majör değişkenin “Alçakgönüllü ve kibirsiz olmak onun için önemlidir. Dikkatleri üzerine çekmemeye çalışır.” (0.604) ifadesi olduğu görülmektedir. Ölçekteki son faktör toplam varyansın %2,69’unu açıklamakla birlikte toplam dört değişkenden oluşmaktadır. “Sadakat” olarak adlandırılan faktörün majör değişkeninin ise “Ülkesinin güvende olması onun için çok önemlidir. Devletin içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı uyanık olması gerektiğini düşünür.” (0.719) ifadesi olduğu görülmektedir.

Schwartz ve diğ. (2001) tarafından geliştirilen Portre Değerler Ölçeği toplam 10 motivasyonel değer tipinden oluşmaktadır. Bu değer tipleri; “güç, başarı, hazcılık, uyarılm, öz yönelim, evrensellik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyum ve güvenlik” şeklindedir. Bu araştırmada Portre Değerler Ölçeğine uygulanan Açıklayıcı Faktör Analizi neticesinde toplam 11 faktöre, diğer bir deyişle 11 değer tipine ulaşılmıştır. Bu değer tipleri ise; “uyum, beğenilme, başarı, güvenlik, hazcılık, kanaatkârlık, özgürlük, iyilikseverlik, eşitlik, sadakat ve yetkinlik” olarak adlandırılmıştır.

50

Yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısının toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği toplam ölçek puanına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin bağımız iki örnek T-testi aracılığıyla ulaşılan sonuçlar Tablo 4’te gösterilmektedir. Buna göre, yerel halkın “kadınların, eşlerinden / partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edip edemeyecekleri” konusundaki görüşlerinin, toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ölçek puanlarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p=0.00<0.05$, $t(81,230) = -6,907$). Kadınların partnerlerinden bağımsız seyahat edebileceklerini düşünenlerin toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği toplam ölçek puan ortalamalarının ($\bar{x}=161,30$), edemeyeceklerini düşünenlerden ($\bar{x}=135,88$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H_{1a} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4. Kadın Turistlere Yönelik Bakış Açısı ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini Eşitliği Ölçeği Puanına Yönelik Bağımız Örneklem T-Testi Sonuçları

Ölçek	İfade	N	\bar{x}	s.s.	T-testi		
					t	sd	p*
Toplumsal Cinsiyet Rollerini Eşitliği Toplam Puanı	Kadınlar partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.	59	135,88	25,884	6,904	81,230	,000
	Kadınlar partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edemezler	136	161,30	17,258			
Toplumsal Cinsiyet Rollerini Eşitliği Toplam Puanı	Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit değildirlir.	47	135,96	28,730	5,206	58,224	,000
	Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.	147	159,13	18,174			
Toplumsal Cinsiyet Rollerini Eşitliği Toplam Puanı	Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunu değildir.	158	158,60	19,266	5,565	44,815	,000
	Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunudur.	37	132,30	27,200			

“Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler” konusundaki görüşlerin yerel halkın toplumsal cinsiyet rollerini eşitliği ölçek puanlarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p=0.00<0.05$, $t(58,224) = 5,206$). Kadınlar ve erkeklerin tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit olduklarını düşünenlerin toplumsal cinsiyet rollerini eşitliği toplam ölçek puan ortalamalarının ($\bar{x}=159,13$), eşit olmadıklarını düşünenlerden ($\bar{x}=135,96$) daha yüksek olduğu tespit edilmiş ve H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir.

Yerel halkın “Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunudur” ifadesine ilişkin görüşlerinin toplumsal cinsiyet rollerini eşitliği ölçek puanlarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p=0.00<0.05$, $t(44,815) = 5,565$). Tek başına seyahat eden kadınların edepsiz ve ahlak yoksunu olmadıklarını düşünenlerin toplumsal cinsiyet rollerini eşitliği toplam ölçek puan ortalamalarının ($\bar{x}=158,60$), ahlaksız ve edep yoksunu olduklarını düşünenlerin ortalamalarından ($\bar{x}=132,30$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre H_{1c} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5’te yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısının portre değerler ölçeğini oluşturan alt boyutların toplam ölçek puanına göre farklılaşım farklılaşmadığına ilişkin bağımız iki örnek T-testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, yerel halkın “Kadınlar eşlerinden / partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.” ifadesine ilişkin görüşleri, portre değerler ölçeğinin alt boyutlarından biri olan “özgürlük” değer puanı ortalamalarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.002<0.05$, $t(80,200) = 3,123$). Kadınların partnerlerinden bağımsız olarak seyahat edebileceklerini düşünenlerin, özgürlük değer ölçek puan ortalamalarının ($\bar{x}=5,04$), edemeyeceklerini düşünenlerden ($\bar{x}=4,36$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre H_{2a} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5. Kadın Turistlere Yönelik Bakış Açısı ve Portre Değerler Ölçeği Alt Boyutları Puanına Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Ölçek	İfadeler	N	\bar{x}	s.s.	T-testi		
					t	sd	p*
Özgürlük Değer Puanı	Kadınlar partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edemezler.	59	4,3644	15,2799	3,123	80,200	,002
	Kadınlar partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.	136	5,0404	,99639			
Eşitlik Değer Puanı	Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit değildirlir.	47	4,0532	1,10204	2,668	63,207	,009
	Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.	147	4,5221	,82238			
Özgürlük Değer Puanı	Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksunu değildir.	158	5,0063	1,06924	3,378	44,541	,002
	Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksundur.	37	4,1081	1,53268			

Yerel halkın “Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.” ifadesine ilişkin görüşlerinin, portre değerler ölçeğinin alt boyutlarından biri olan “*eşitlik*” değer puanı ortalamalarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p=0.009<0.05$, $t(63,207) = 2,688$). Kadınlar ve erkeklerin tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit olduklarını düşünenlerin eşitlik değer ölçek puan ortalamalarının ($\bar{x}=4,52$), eşit olmadıklarını düşünenlerden ($\bar{x}=4,05$) daha yüksek olduğu belirlenmiştir ve H_{2b} hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre yüksek eşitlik değer puanına sahip olan bireyler, kadınlar ve erkeklerin tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit oldukları fikrine sahiptir.

Yerel halkın “Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksundur.” ifadesine ilişkin görüşleri “*özgürlük*” değer puanı ortalamalarına göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p=0.002<0.05$, $t(44,541) = 3,378$). Tablo 5’te de görüldüğü üzere, tek başına seyahat eden kadın turistlerin ahlaksız ve edep yoksunu olmadıklarını düşünenlerin özgürlük değer ölçek puan ortalamalarının ($\bar{x}=5,00$), ahlaksız ve edep yoksunu olduklarını düşünenlerin ortalamalarından ($\bar{x}=4,10$) daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ve H_{2c} hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç, düşük özgürlük değer puanına sahip olan bireylerin tek başına seyahat eden kadın turistlerin ahlaksız ve edep yoksunu oldukları fikrine sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 6’da yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış ile demografik özellikleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığına ilişkin ki-kare bağımsızlık testi sonuçları yer almaktadır. Kadınlar eşlerinden/partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile yerel halkın cinsiyetleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=0.000<0.01$). Kadınların tek başına seyahat edebileceğini düşünenlerin %60,3’ünün kadınlardan, %30,7’sinin ise erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Bu sonuca göre H_{3a} hipotezi kabul edilmiştir. Kadınların partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebileceklerine ilişkin görüşler ile yerel halkın medeni durumları ($p=0.101>0.01$) ve turizm sektörü ile ilişki durumları arasında ($p=0.124>0.01$) istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna göre H_{3b} ve H_{3c} hipotezleri reddedilmiştir.

“Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.” ifadesine ilişkin görüşler ile yerel halkın eğitim düzeyleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p=0.001<0.01$). Buna göre kadınlar ve erkeklerin tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit olduklarını düşünenlerin %44,2’lik bir oranla lisans düzeyinde

oldukları, eşit olmadıklarını düşünenlerin ise %51,1'lik bir oranla ortaöğretim/lise düzeyinde oldukları görülmektedir. Tablo 6'da da görüldüğü gibi yerel halkın eğitim düzeyleri arttıkça, kadın ve erkeğin tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit olduklarını düşünenlerin oranları da artmaktadır. Bu sonuca göre H_{3a} hipotezi kabul edilmiştir. Yerel halkın kadınlar ve erkeklerin tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşit olduklarına ilişkin ifadeleri ile turizm sektörü ile olan ilişki durumları arasında istatistikî bakımdan anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p=0.090>0.01$). Bu doğrultuda H_{3e} hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 6. Tek Başına Seyahat Eden Kadın Turistlere Yönelik Bakış Açısı İle Yerel Halkın Demografik Özellikleri Arasındaki İlişkiye İlişkin Ki-Kare Testi Sonuçları

Değişkenler	Toplam		Kadınlar eşlerinden/partnerlerinden bağımsız olarak tek başına seyahat edebilirler.				p*
	N	%	Evet		Hayır		
			N	%	N	%	
Cinsiyet (n=195)							
Kadın	97	%49,7	82	%60,3	15	%25,4	,000
Erkek	98	%50,3	54	%39,7	44	%77,6	
Medeni Durum (n=195)							
Evli	82	%42,1	60	%44,1	22	%37,3	,101
Bekâr	106	%54,4	69	%50,7	37	%62,7	
Boşanmış/Dul/Ayrı Yaşiyor	7	%3,6	7	%3,6	0	%0,0	
Turizm Sektörü İle İlişki Durumu (n=195)							
İlişkim Var	64	%32,8	40	%29,4	24	%40,7	,124
İlişkim Yok	131	%67,2	96	%70,6	35	%59,3	
Değişkenler	Toplam		Kadınlar ve erkekler tek başına seyahat etme özgürlüğü bakımından eşittirler.				p*
	N	%	Evet		Hayır		
			N	%	N	%	
Eğitim Düzeyi (n=194)							
İlköğretim	12	%6,2	6	%4,1	6	%12,8	,001
Ortaöğretim/Lise	61	%31,4	37	%25,2	24	%51,1	
Ön Lisans	30	%15,5	24	%16,3	6	%12,8	
Lisans	75	%38,7	65	%44,2	10	%21,3	
Lisansüstü	16	%8,2	15	%10,2	1	%2,1	
Turizm Sektörü İle İlişki Türü (n=194)							
İlişkim Var	63	%32,5	43	%29,3	20	%42,6	,090
İlişkim Yok	131	%67,5	104	%70,7	27	%57,4	
Değişkenler	Toplam		Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksundur.				p*
	N	%	Evet		Hayır		
			N	%	N	%	
Eğitim Düzeyi (n=195)							
İlköğretim	12	%6,2	6	%16,2	6	%3,8	,000
Ortaöğretim/Lise	61	%31,3	20	%54,1	41	%25,9	
Ön Lisans	30	%15,4	5	%13,5	25	%15,8	
Lisans	76	%39,0	6	%16,2	70	%44,3	
Lisansüstü	16	8,2	0	%0,0	16	%10,1	
Turizm Sektörü İle İlişki Türü (n=195)							
İlişkim Var	64	%32,8	16	%43,2	48	%30,4	,134
İlişkim Yok	131	%67,2	21	%56,8	110	%69,6	

Yerel halkın “Tek başına seyahat eden kadın turistler ahlaksız ve edep yoksundur.” ifadesine ilişkin görüşleri ile eğitim düzeyleri arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p=0.000<0.01$). Tek başına seyahat eden bir kadının ahlaksız ve edep yoksunu olmadığını düşünenlerin %44.3’ünün lisans düzeyinde oldukları, düşünmeyenlerin ise %54.1’inin ortaöğretim/lise düzeyinde oldukları belirlenmiştir. Tablo 6’da görüldüğü üzere, yerel halkın eğitim düzeyi arttıkça tek başına seyahat eden bir kadının ahlaksız ve edep yoksunu olmadığını düşünenlerin oranları azalmaktadır. Buna göre H_{3f} hipotezi kabul edilmiştir. Tek başına seyahat eden kadın turistlerin ahlaksız ve edep yoksunu olduklarına ilişkin görüşler ile yerel halkın turizm sektörü ile ilişki durumları arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki bulunamamış ve H_{3g} hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 7’de yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği puan ortalamaları ile portre değerler ölçeğinin seçili alt boyutlarına ait ölçek ortalamaları arasında ilişki olup olmadığına dair korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ölçek puanı ile “uyum değer puanı” arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır ($p=0.000<0.05$). Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı ile “uyum değer puanı” arasındaki ilişkiye bakıldığında, bu ilişkinin pozitif yönde ve orta kuvvette bir korelasyon ilişkisi olduğu görülmektedir ($r=,377$). Uyum değerine sahip olup olmama konusundaki varyans değişikliğinin %14’ünün yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanlarından kaynaklandığı tespit edilmiştir ($r^2=0.14$). Buna göre H_{4a} hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 7. Toplumsal Cinsiyet Rollerini Eşitliği Ölçeği ve Portre Değer Ölçeği Alt Boyutları Puanına İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	Toplumsal Cinsiyet Rollerini Eşitliği	Uyum	İyilikseverlik	Eşitlik	Özgürlük
Toplumsal Cinsiyet Rollerini Eşitliği	1				
Uyum	,377**	1			
İyilikseverlik	,243**	,626**	1		
Eşitlik	,334**	,620**	,544**	1	
Özgürlük	,221**	,506**	,463**	,484**	1

Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ölçek puanı ile “iyilikseverlik değer puanı” arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiş olup ($p=0.001<0.05$), bu ilişkinin pozitif yönde ve düşük kuvvette bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r=,243$). İyilikseverlik değerine sahip olup olmama konusundaki varyans değişikliğinin %6’sının yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanlarından kaynaklandığı görülmektedir ($r^2=0.6$). Bu sonuca göre H_{4b} hipotezi kabul edilmiştir.

Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ölçek puanı ile “eşitlik değer puanı” arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır ($p=0.000<0.05$). Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı ile “eşitlik değer puanı” arasındaki ilişkiye bakıldığında, bu ilişkinin pozitif yönde ve orta kuvvette bir korelasyon ilişkisi olduğu görülmektedir ($r=,334$). Eşitlik değerine sahip olup olmama konusundaki varyans değişikliğinin %11’inin yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanlarından kaynaklandığı belirlenmiş ($r^2=0.11$) ve H_{4c} hipotezi kabul edilmiştir. Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ölçek puanı ile “özgürlük değer puanı” arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($p=0.000<0.05$). Yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanı ile “özgürlük değer puanı” arasında pozitif yönde ve düşük kuvvette bir korelasyon ilişkisi vardır ($r=,221$). Özgürlük değerine sahip olup olmama konusundaki varyans değişikliğinin %5’ini yerel halkın

toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanlarından kaynaklandığı tespit edilmiştir ($r^2=0.5$). Buna göre, **H_{4a}** hipotezi kabul edilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yerel halkın kadın turistlere yönelik bakış açısının toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği ve yaşam değerleri bağlamında incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada Gökçeada’da yaşayan yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği toplam puan ortalaması 153,61 olarak hesaplanmıştır. Ölçekten alınan en düşük puanın 38, en yüksek puanın ise 190 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, 195 kişiden oluşan katılımcıların aldığı 153,61’lik ortalama puan araştırmaya katılan yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri puanının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Gökçeada’da yaşayan yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği kapsamında “*eşitlikçi bir bakış açısına*” sahip olduklarını göstermektedir.

Öngen ve Aytaç’ın (2013: 6) da ifade ettiği gibi ölçekten alınan en yüksek değer katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin “*eşitlikçi bir tutuma*” sahip olduklarını, en düşük değer ise “*geleneksel tutuma*” sahip olduklarını göstermektedir. Bu kapsamda katılımcıların aldığı 153,61’lik ortalama puan Gökçeada’da yaşayan yerel halkın “*eşitlikçi bir tutuma*” sahip oldukları sonucunu ortaya koymaktadır. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin puan ortalamaları dikkate alındığında, Gökçeada’da yaşayan yerel halkın en yüksek puanı “*eşitlikçi cinsiyet rolleri*” alt boyutundan, en düşük puanı ise “*erkek cinsiyet rolleri*” alt boyutundan aldığı belirlenmiştir. Eşitlikçi cinsiyet rolleri temsil eden ifadelerin ortak noktası gerek aile yaşamında gerekse iş yaşamı ve sosyal yaşamda kadın ve erkeğin sahip olduğu fırsat ve olanaklar bakımından eşit olması gerektiğine ilişkindir. Erkek cinsiyet rolleri alt boyutu ise yaşamın tüm alanlarında erkek egemen bir yaşayış biçiminin gerekliliğine ilişkindir.

Araştırma sonucunda yerel halkın tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısı ile toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği toplam puanı arasında istatistiki bakımdan anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Şöyle ki; yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanının yüksek olması tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısını olumlu yönde etkilemektedir. Araştırmada ayrıca, yerel halkın toplumsal cinsiyet rolleri ölçeği puan ortalamaları ile “*uyum, iyilikseverlik, eşitlik ve özgürlük*” değerleri arasında pozitif yönlü bir korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuca göre toplumsal cinsiyet rolleri eşitliği puanındaki artış “*uyum, iyilikseverlik, eşitlik ve özgürlük*” değerlerine sahip olma durumunu olumlu yönde etkilemektedir. Alan yazın kısmında da değinildiği gibi, toplumsal cinsiyet bireylerin sahip olduğu yaşam değerlerini biçimlendirmektedir. Bir başka deyişle, sahip olduğumuz yaşam değerleri, toplumsal cinsiyet tarafından belirlenen ilkeler olarak düşünülebilir.

Bu araştırma yalnızca Gökçeada ilçe merkezinde yaşayan yerel halk üzerinde gerçekleştirilmiştir. Fakat Gökçeada toplam 10 köye (Bademli Köyü, Eşelek Köyü, Dereköy, Kaleköy, Tepeköy, Uğurlu Köyü, Şirinköy, Yeni Bademli Köyü ve Zeytinli Köyü) sahip bir ilçedir ve bu köyler sahip oldukları etnik zenginlikleri ile bilinmektedir. Söz konusu bu etnik zenginlik bu köylerin tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısı üzerinde etki sahibi olabilir. Bundan sonraki çalışmalarda gerek karşılaştırmalı olarak gerekse köyler de dâhil Gökçeada’nın tamamını temsil edecek nitelikte benzer araştırmalar yapılabilir. Ulaşılabilecek sonuçlardan hareketle Gökçeada’ya toplumsal cinsiyet eşitliğine sahip bir destinasyon olma kimliği kazandırılabilir. Yavaş şehir (Slow City) kimliği ile turistik bir çekiciliğe sahip olan Gökçeada, eşitlikçi bir destinasyon kimliği ile de turistik talep üzerinde olumlu etkiler yaratarak ve Ada’ya önemli bir rekabet üstünlüğü sağlayarak Gökçeada’yı Türkiye’nin önde gelen turistik destinasyonlarından biri haline getirilebilir.

Bunun için öncelikle turizm sektörü ile ilişkili olan işletmelere toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının kazandırılması gerektiği düşünülmektedir. Araştırmada tek başına

seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısının yerel halkın turizm sektörü ile olan ilişki durumuna göre istatistiki bakımdan anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç, gerek işveren gerekse iş gören olarak turizm sektörü ile ilişkili olan bireylerin bakış açısının, turizm sektörü ile hiçbir ilişki olmayan bireylerden farklılaşmadığını göstermektedir. Turizm sektöründeki cinsiyetlendirmeyi destekler nitelikte olduğu düşünülebilecek olan bu sonuçtan hareketle, gelecekte sadece sektörle ilişki halinde olanların tek başına seyahat eden kadın turistlere yönelik bakış açısını belirlemeye dönük araştırmalar yapılabilir.

Türkiye’de “Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü” tarafından hazırlanarak 2008 yılında yürürlüğe giren ve nihai hedefi kadına karşı ayrımcılığı önlemek, kadınların sosyal, ekonomik ve politik konumlarını iyileştirmek olan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı” kadın ve erkeğin yaşamlarının çok çeşitli alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi amacıyla 2014 - 2018 dönemi için yenilenmiştir. Söz konusu eylem planında, gerek kamu gerekse özel kurum yöneticileri ve personelinde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı yaratmak ve toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin verilmesi stratejik hedefler arasında belirtilmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalık eğitimi, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda donanımlı, yetkin eleman ihtiyacını arttırmıştır. Bu kapsamda turizm sektörüyle gerek işveren gerekse iş gören olarak ilişki halinde olan bireylere çeşitli programlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet konusunda eğitimler verilmesi sektörü ve çalışanlarını daha nitelikli hale getirebilir. Verilecek olan eğitimler ile birlikte, sektörle ilişki halinde olan bireylere toplumsal cinsiyet eşitliği sertifikası kazandırılabilir. Bu sertifika aynı zamanda gerek konaklama, gerekse seyahat, yeme-içme, ulaşım, eğlence ve hediyelik eşya hizmeti veren turizm işletmeleri için gerekli ve geçerli hale getirilebilir. Toplumsal cinsiyet eşitliği sertifikasına sahip olan bir işletmenin diğer işletmelere kıyasla faaliyet gösterdiği destinasyonda önemli bir rekabet avantajı yaratabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ANDREU, L., KOZAK, M., AVCI, N., ÇİFTER, N., 2005, Market Segmentation by Motivations to Turkey: British Tourists Visiting Turkey, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 19(1), 1-14.
- ARAB-MOGHADDAM, N., HENDERSON, K. A., SHEIKHOLESLAMI, R., 2007, Women's Leisure and Constraints to Participation: Iranian Perspectives, *Journal of Leisure Research*, 39(1), 109-126.
- ARRANZ, J. I., 2004, Two Markets, Two Scotlands? Gender and Race in STB's 'Othered' Scottish, *Journal of Tourism and Cultural Change*, 2(1), 1-23
- BOONABAANA, B., 2014, Negotiating Gender and Tourism Work: Women's Lived Experiences in Uganda, *Tourism and Hospitality Research*, 14(1-2), 27-36.
- CAVE, P. ve KILIC, S., 2010, The Role of Women in Tourism Employment with Special Reference to Antalya, Turkey, *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(3), 280-292.
- CHANT, S., 1997, *Gender and Tourism Employment in Mexico and the Philippines*, Routledge. London.
- COHEN, C. B., 1995, Marketing Paradise, Making Nation. *Annals of Tourism Research*, 22(2), 404-421.
- CHOİ, M. J., HEO, C. Y., LAW, R., 2016, Developing a Typology of Chinese Shopping Tourists: An Application of the Schwartz Model of Universal Human Values, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 33(2), 141-161.
- ÇELİK U. S. ve TOPBAŞ, F., 2014, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Emeği: Turizm Sektörüne Betimsel Bir Yaklaşım, *The Journal of Academic Social Science*, 2(7), 487-509.
- GIBSON, H. J., 2001, *Gender in Tourism: Theoretical Perspectives*, Connecticut: Praeger Publishers, London.
- DEMİRUTKU, K., SÜMER, N., 2010, Temel Değerlerin Ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe Uyarlaması, *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 17-25.
- DUFFY, L. N., KLINE, C. S., MOWATT, R. A., CHANCELLOR, H. C., 2015, Women in Tourism: Shifting Gender Ideology in the DR, *Annals of Tourism Research*, 52, 72-86.
- EEDEN, J., 2007, *Gendered Tourism Space: A South African Perspective*, CAB International. London.
- FALL, L. T., 2000, An Exploratory Study of the Relationship Between Human Values and Information Sources Within a Tourism Framework. *Journal of Hospitality & Leisure Marketing*, 7(1), 3-28.
- FERGUSON, L., 2011, Promoting Gender Equality and Empowering Women? Tourism and the Third Millennium Development Goal, *Current Issues in Tourism*, 14(3), 235-249
- HERNESSY, S., 1994, *Female Employment in Tourism Development: South-West England*, : John Wiley and Sons, Chichester
- KHAN, S., 2011, Gendered Leisure: Are Women More Constrained in Travel for Leisure?, *Tourism: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, 6(1), 105-121.
- KINNAIRD, V. ve HALL, D., 1994, *Tourism: A Gender Analysis*, John Wiley and Sons, Chichester.

- KINNAIRD, V. ve HALL, D., 1996, Understanding Tourism Process: A Gender-Aware Framework, *Tourism Management*, 17(2), 95-102.
- KÖŞGEROĞLU, N., 2010, Kalın Duvar İnce Zar, İlksan Matbaacılık, Ankara.
- JORDAN, F., 2007, Life's a Beach and Then We Diet: Discourses of Tourism and the "Beach Body" in the Women's Lifestyle Magazines, CAB International, London.
- MADRIGAL, R. ve KAHLE, L. R., 1994, Predicting Vacation Activity Preference on the Basis of Value-System Segmentation, *Journal of Travel Research*, 32(3), 22-28.
- MENG, F. ve UYSAL, M., 2008, Effects of Gender Differences on Perception of Destination Attributes, Motivation and Travel Values: An Examination of a Nature-Based Resort Destination, *Journal of Sustainable Tourism*, 16(4), 455-467.
- SANTOS, L. D. ve VAREJAO, J., 2007, Employment, Pay and Discrimination in the Tourism Industry, *Tourism Economics*, 13(2), 225-240.
- SCHWARTZ, S. H., 2012, An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values, *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 3-20.
- SINCLAIR, M. T., 1997, *Gender, Work & Tourism*, Routledge, London.
- SIRAKAYA, E. ve SÖNMEZ, S., 2000, Gender Images in States Tourism Brochures: An Overlooked Area in Socially Responsible Tourism Marketing, *Journal of Travel Research*, 38(4), 353-362.
- SLATTERY, M., 2007, *Sosyolojide Temel Fikirler*, Kayhan Matbaacılık, İstanbul.
- SWAIN, M. B., 1995, Gender in Tourism, *Annals of Tourism Research*, 22(2), 247-266.
- PAULSSEN, M., TEMME, D., VIJ, A, WALKER, J. L., 2014, Values, Attitudes and Travel Behavior: A Hierarchical Latent Variable Mixed Logit Model of Travel Mode Choice, *Transportation*, 41(4), 873-888.
- PLANGMAM, A., MUJTABA, B. G., PIRANI, M., 2012, Cultural Value and Travel Motivation of European Tourists, *The Journal of Applied Business Research*, 28(6), 1295-1304.
- PRITCHARD, A., 2001, Tourism and Representation: A Scale for Measuring Gendered Portrayals, *Leisure Studies*, 20(2), 79-94.
- PRITCHARD, A., 2004, *Gender and Sexuality in Tourism Research*. Blachwell Publishing, Cornwall.
- PRITCHARD, A., MORGAN, N. J., 2000a, Constructing Tourism Landscapes: Gender, Sexuality and Space, *Tourism Geographies*, 2(2), 115-139.
- PRITCHARD, A., MORGAN, N. J., 2000b, Privileging the Male Gaze: Gendered Tourism Landscapes, *Annals of Tourism Research*, 27(4), 884-905.
- THOMAS, R. M., 1998, *Conducting Educational Research: A Comparative View*, Greenwood Publishing Group, Inc., USA.
- ULUOCAK, Ş., GÖKULU, G., BİLİR, O., ETİZER K., NİGAR; ÖZBAY, D., 2014, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kadına Yönelik Şiddet, *Paradigma Akademi Yayınları*, Edirne.
- WALTER, P., 2011, Gender Analysis in Community-Based Ecotourism, *Tourism Recreation Research*, 36(2), 159-168.

- WARNER-SMITH, P., BROWN, P., 2002, The Town Dictates me What I Do: The Leisure, Health and Well-Being of Women in a Small Australian County Town, *Leisure Studies*, 21(1), 39-56.
- WATKINS, L. ve GNOTH, J., 2005, Methodological Issues in Using Kahle's List of Values Scale for Japanese Tourism Behaviour. *Journal of Vacation Marketing*, 11(3), 225-233.
- WATKINS, L. ve GNOTH, J., 2010, Japanese Tourism Values: A Means-End Investigation. *Journal of Travel Research*, 20(10), 1-15.
- WESTWOOD, S., PRITCHARD, A., MORGAN, N. J., 2000, Gender-Blind Marketing: Businesswomen's Perception of Airlines Services, *Tourism Management*, 21(4), 353-362.

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 6, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 61-78

E - ISSN: 2148-4139

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: 10.15637/jlecon.6.005

Araştırma Makalesi/Research Article

OTOMOTİV ENDÜSTRİSİNDE ÇALIŞMA İLİŞKİLERİNE BİR ÖRNEK AN EXAMPLE FOR LABOUR RELATIONS IN THE AUTOMOTIVE INDUSTRY

Özlen ÇETİN *

* Maltepe Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE, E-mail: ozlencetin@ozlencetin.com,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1833-2463>

Geliş Tarihi: 15 Aralık 2018; Kabul Tarihi: 24 Ocak 2019

Received: 15 December 2018; Accepted: 24 January 2019

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'de otomotiv endüstrisinde faaliyet gösteren çok uluslu bir firmaya ait fabrikada, işçilerin çalışma koşulları ve çalışma ilişkileri içerisindeki konumlarını araştırmaya yönelik gerçekleştirilen alan çalışmasının sonuçları tartışılacaktır.

Fabrika içerisinde 181 işçi ile altı ay süren bu çalışmada veriler görüşme ve anket yöntemleri ile toplandı. Fabrika şartlarında farklı hatlarda eşit sayılarda kişilere ulaşılma amacı ve görüşmelerin verilen izinler koşuluyla gerçekleştirilmesi araştırmanın uzun sürmesine neden olmuştur. Görüşmeler de örneklem gruba ait genel bilgiler elde edilmiştir. Derinlemesine mülakat soruları sekiz farklı başlık altında toplam 54 sorudan oluşmaktadır. Bu başlıklar; teknik bilgi ve beceri (10 soru), iletişim (6 soru), eğitim (7 soru), deneyim (7 soru), kurum hakkında (9 soru), cinsiyet (5 soru), sosyal yaşam (7 soru), beklentiler (4 soru) bölümlerinden oluşmaktadır. Bu soruların yanıtları derinlemesine mülakat şeklinde alınmıştır. İş durum anketi ise görüşmelerin sonunda toplanmıştır. İş durum anketi ise bireysel, kurum, sosyal statü ve çalışma ortamını içeren dört bölümden oluşmaktadır. Araştırmada işçilerin; istihdam süreleri (kıdem), cinsiyetleri ve çalıştıkları bölümlere göre anket sorularına verdikleri yanıtlar karşılaştırılmıştır.

Araştırma sürecinde mülakata katılan işçilerin yüzde 7,2'si (13 kişi) ön lisans ve üzeri kadarı yüzde 32'si (58 kişi) düz lise, yüzde 59,7'si (108 kişi) endüstri meslek lisesi, yüzde 1, 1'i (2 kişi) ilkököl mezunudur. Örneklem grubun kadın sayısı 22, erkek sayısı 159 kişiden oluşmaktadır. Çalışma pres-kalıp, kaynak, montaj, boyahane hatlarında gerçekleştirilmiştir.

Bu alan araştırmasında: "İşçinin niteliği işin niteliğine uygun mudur?", "Cinsiyet ile işin niteliği arasında ilişki var mıdır?", "İşçinin çalışma koşullarından memnuniyetinin belirleyicileri nelerdir?", "Teknik bilgi ve nitelik arttıkça işe adaptasyon azalıyor mu?" sorularına yanıt aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşin Niteliği, İşçinin Niteliği, Üretim Sistemleri, Otomotiv Sektörü

JEL Kodları: J24, D24, L23, L11

ABSTRACT

In this study, working conditions of workers and the results of a field study to identify the position within labor relations will be discussed. This study was conducted in Turkey at the factory owned by a multinational company operating in the automotive industry.

During the process, which lasted six months with 181 workers in the factory, data was collected by interview and questionnaire methods. In the factory conditions, the aim of reaching the equal number of people in different lines and having permitted interviews caused the research to take a long time. General information about the sample group was obtained during the interviews. In-depth interview questions consist of 54 questions under eight different subtitles. These subtitles are technical knowledge and skills (10 questions), communication (6 questions), education (7 questions), experience (7 questions), about the institution (9 questions), gender (5 questions), social life (7 questions), expectations (4 questions). The answers of these questions were taken by in-depth interview method. The business statement questionnaire was collected at the end of the interviews. The business statement questionnaire consists of four sections that are individual, institution, social status and work environment. In the study, the responses of the workers to the questionnaire were compared according to their employment time (seniority), gender and the departments they work.

In the research process, 7.2 percent (13 people) of the workers who participated in the interview has an associate degree or above, 32 percent (58 persons) have a general high school degree, 59.7 percent (108 persons) are from industrial vocational high school, 1,1 percent (2 people) graduated from primary school. The sample consisted of 22 women and 159 men. The work was carried out in press-mold, welding, assembly and paint shop lines.

In this paper will discuss the results of the survey: “Is the quality of the worker appropriate to the nature of the work?”, “Is there a relationship between gender and the nature of work?”, “What are the determinants of employee satisfaction from working conditions?”, “Does adaptation to work decrease as technical knowledge and qualification increase?”

Keywords: *Quality of Work, Quality of Workers, Production Systems, Automotive Sector*

JEL Codes: *J24, D24, L23, L11*

1. GİRİŞ

Tarım toplumunun hâkim olduğu dönemlerden sanayi toplumuna geçiş dünyada köklü değişimin başlangıcı olmuştur. İkel üretim araçları yerine buharlı makinelerin icadı, çeşitli üretim sistemlerinin oluşmasına yol açmıştır. Tarım toplumu sanayileşmenin etkisi ile önemini yitirirken, iş gücü, mekânsal değişim ile fabrikalarda yerini almaya başlamıştır. Teknolojinin hızla ilerlemesi sonucu daha sonraki dönem birçok çalışmada “endüstri toplumu” olarak adlandırılmaktadır. Üretim faktörlerinin gelişmesi, emeğin üretimdeki konumunu da değiştirmiştir. Üretim sistemlerindeki değişime bağlı olarak emeğin niteliğinin değişiminin incelenmesi bu çalışmaya konu olan araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Araştırmada üretim sistemlerindeki değişim ile işin niteliğinin tanımlanması yoluna gidilmiştir. İşin yapısal şeklinin açıklanması, iş gücünün niteliği üzerine de yorum yapma olanağı sağlamaktadır.

Günümüz üretim sisteminde işçi, ürünün tüm üretim sürecindeki üretim bilgisinin ne kadarına hâkimdir? Bu sorunun yanıtı arandığında aslında iktisat alanındaki birçok araştırmada rastlanan “yabancılaşma” kavramının sorgulanması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmaya konu olan araştırmada farklı üretim hatlarında çalışan işçilere ürettikleri ürün (otomobil) ile ilgili üretim bilgisinin ne kadarına sahip oldukları sorulmuştur. Bu soruyla,

üretimin tüm süreçleriyle ilgili bilgi sahibi olmak yerine sadece o bölümde uzmanlaşmayı sağlayan bir iş yapısının olduğu saptanmıştır.

İşçilerin yaptıkları işin niteliğini nasıl değerlendirdiği, araştırma sorularının ana eksenini oluşturmaktadır. Burada “İşçi, niteliğini yani bilgi, tecrübe ve yeterliliğini yaptığı işe uygun olarak değerlendiriyor mu” sorusuna yanıt aranmıştır. “Eğitim ve tecrübe ile işin ve emeğin niteliği arasında ilişki vardır.” varsayımının incelenmesi araştırmanın amaçları arasındadır. Derinlemesine mülakat ve iş durum anket çalışması araştırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Araştırmanın soru cümleleri aşağıdaki gibidir:

“Emeğin niteliği işin niteliğine uygun mudur?”

“Cinsiyet ile işin niteliği arasında ilişki var mıdır?”

“Farklı üretim hatlarında çalışan emeğin beklentileri değişiyor mu?”

“Teknik bilgi ve beceri arttıkça istek seviyesi azalıyor mu?”

“Emeğin yaptığı işten memnuniyet düzeyinin belirleyicileri nelerle ilgilidir?”

Bu veriler araştırmanın amacı doğrultusunda yaş, kıdem, eğitim durumu, cinsiyet, çalışılan bölümler gibi değişkenler göz önüne alınarak SPSS 16,0 istatistiksel paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. SPSS analiz sonuçları, işçilerin profiline ilişkin bilgiler sunmaktadır. Çıkan bazı sonuçlar benzer başka araştırma bulguları ile karşılaştırılmıştır.

Bu araştırmalardan biri Birleşik Metal-İş Sendikası tarafından 1995-1999 yılları arasında yapılan “Üye Kimlik Araştırmaları”dır. Bu araştırma 78 fabrikada yaklaşık 1000 mavi yakalı çalışan ile gerçekleştirilmiştir. Başka bir araştırma da Nichols ve Suğurtarafından 1999-2000 yılları arasında İzmit ilçesinde üç beyaz eşya, iki otomotiv ve iki tekstil firmasını içeren toplam yedi adet büyük ölçekli firmada 356 mavi yakalı ve 353 beyaz yakalı çalışan ile gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma 2005 yılında kitap haline getirilmiştir. Diğer bir çalışma da Aydoğanlı'nun İzmit ilçesindeki 423 metal işçisiyle çalışma koşulları ve işyerlerinde uygulanan denetim üzerine gerçekleştirdiği araştırmadır. Bu araştırma da 2011 yılında kitap haline getirilmiştir. Benzer alandaki bu üç araştırmanın kapsamı bu araştırmanın sonuçlarının kıyaslanması sonuç bölümünde yer almaktadır.

Araştırma, Kocaeli'nin Gölcük ilçesinde faaliyet gösteren otomotiv firmasında yapılmıştır. Örneklem alan içerisinde kurum tarafından belirlenen işçiler ile görüşme konusunda zaman ve mekân açısından kısıtlamalar ile karşılaşmıştır. Çalışma saatleri içindeki görüşmeler için vardiya saatlerine uygunluk gözetilmiştir. Mekân olarak ise kurum üretim hattındaki kapalı ofislerde araştırmanın yöntem kısmına uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.

2. ÜRETİM İLİŞKİLERİNDE DEĞİŞİM

İşin ve emeğin niteliği birçok faktöre bağlı olarak değişim göstermektedir. Bu çalışmada işin niteliğindeki değişim, öncelikle iş gücü ve üretim sistemlerindeki değişimle açıklanmaya çalışılmaktadır. İşin niteliği, ürünün üretim çıktısı haline gelene kadarki süreçte yapılan çalışma olarak tanımlanırken aynı zamanda iş gücü yoğun ya da teknoloji yoğun olarak sınıflandırılmaktadır.

Farklı üretim araçlarının kullanımı ile üretimin hız kazanması iş gücü-zamanın da hızlanmasında neden olmuştur. Mikro elektronik teknolojilerin devreye girmesiyle iş gücü-zamandan “tasarruf” edilmektedir. Tam zamanlı çalışmanın giderek yerini esnek çalışma biçimine bırakması aslında bu gelişimin bir sonucu olmuştur. Üretimin verimi açısından bu etki olumlu olarak algılanabilir, ancak işçi açısından olumsuz bir etki yaratmıştır.

İşin ve emeğin niteliğindeki değişim, üretim sistemlerinin değişimi ile yakından ilişkilidir. Üretim sistemleri ölçek artışı, rekabet ve teknoloji gibi farklı faktörlerin devreye

girmesiyle gelişim göstermiştir. İlk sistematik üretim yönetim biçimi olan Taylorizm, daha sonra Fordizm, günümüzde ise Post-Fordizm işletmelerdeki yönetim süreçleri ile işin yapısının değişmesine neden olmuştur. İşçinin niteliği ise üretim sistemlerinin gelişimine ayak uyduracak biçimde farklılaşmıştır.

2.1. İşin Niteliğindeki Değişim

Kapitalist üretim biçimi öncesinde basit iş bölümü ve manüfaktür üretim süreçlerinde zanaatkâr yaptığı işin tümünden sorumlu olurken, kapitalist üretim sonucunda işin tümü yerine sadece çalıştığı bölümden sorumlu tutulmaktadır. Dolayısıyla işçinin yapılan işin tümüne olan hâkimiyeti azal(tıl)mış, işçi ürünün bütününe yabancılaşmıştır. Araştırmada işçilere, uzmanlaşma ve ürünün tamamının üretim bilgisine sahip olma, vb. konularda yöneltilmiş sorular bulunmaktadır.

Çalışma biçimindeki köklü değişikliklerden biri de tek başına yapılan üretimin yerine toplu halde çalışılmaya başlanmasıdır. Üretimde çalışanların bütün üretim sürecinde yapılan işi paylaşmaları “iş bölümü” şeklinde tanımlanmaktadır. Smith (2009), iş bölümünü iğnecilik zanaatından örnek vererek anlatmıştır. Bu örnekte işçinin tek başına çalışarak ürettiği toplam iğne miktarı ile on kişinin bir arada çalışarak her birinin bir iğnenin değişik parçalarını üretmesi sonucu yaptıkları toplam üretim miktarı kıyaslanmıştır. İş bölümü yapıldığı takdirde üretim miktarının önemli derecede arttığı sayısal örnekler verilerek açıklanmıştır. Üretimin tek bir noktada yapılıyor olması, iki ayrı işin birbirine aktarımında yaşanan zaman kaybını ortadan kaldırırken, bu kazanç, iş bölümünün sağladığı bir artı olarak değerlendirilmiştir (Smith, 2009:7). Smith’e göre, üretimde iş bölümü verimliliği arttırmış ve zaman tasarrufu sağlamıştır.

Üretim sistemlerindeki değişim, işin niteliğinde teknolojiyle birlikte hızla gelişim göstermeye devam etmektedir. Üretim, müşteri merkezli satış anlayışı ile daha konforlu, daha ucuz, daha kaliteli ve çevreye duyarlı ürün beklentilerine hizmet etmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla üreticiler artan rekabetle birlikte müşterinin beklentilerini karşılayacak ürünlerin üretimi için Araştırma- Geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerini ve teknolojik yatırımlarını artmaktadır.

İlk üretim sistemlerinde, “... çok sayıda işçinin, bir ve aynı ya da farklı, ama aralarında ilişki bulunan süreçlerde bir arada yan yana çalışmaları” elbirliği etmek ya da elbirliği içinde çalışmak olarak tanımlanmıştır (Marx, 2009:316). Daha az zamanda daha fazla üretim yapacak büyük işçi kitlelerinin verimliliği, endüstriyel üretim şeklinin amacı olmuştur. İşçilerin en hızlı şekilde en fazla üretim hedefine ulaşmaları için yeni yönetim şekilleri ile disipline edilmelerine gerek duyulmuştur. Sırası ile Taylorist, Fordist ve Post-Fordist üretim sistemleri tüm dünyada hâkim olan üretim şekilleridir. Tüm bunların yanında üç üretim sistemi arasındaki geçişkenlikler ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre farklılık göstermekle birlikte esasen üçünün karması uygulanmaktadır.

Taylorizm'de kullanılan modül sistemi fordizm'de yerini kayan banta bırakırken, post-fordist üretim sistemlerinin tipik özelliği esnek ürün sağlayan bilgisayarla tümleşik üretim robotlarıdır. Teknoloji geliştikçe üretim sistemleri daha esnek hale gelmiş ama aynı zamanda üretim teknolojisindeki değişimi de üretim sistemleri zorlamıştır.

Elbette üretim sistemlerinin tamamı verili ekonomik yönelişin yansımasıdır. Örneğin, Keynesyen refah devleti uygulamalarının öne çıktığı II. Dünya savaşı sonrasında 70'lere kadar geçen süreç toplu tüketimi olanaklı kılacak politikalar dizisini barındırırken fordizmin toplu üretimini de olanaklı kılmaktadır. Yine, 70'lerin sonuna doğru tüm kapitalist dünyada gelişen neo- liberal politikalar, deregülasyon adımları ve devletlerin ekonomik yaşam içindeki payının sınırlandırılması adımları ancak “esnek” üretim kalıplarıyla desteklenebilirdi. Bu haliyle post-fordizmin yaygınlığını belirleyen en üst seviyede uygulanan politikaların kendisidir. (Alçın,

2010: 62) Tüm bunların yanında üç üretim sistemi arasındaki geçişkenlikler ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre farklılık göstermekle birlikte esasen üç sistemin karması uygulanmaktadır.

2.2. Çalışma Biçimlerinde Ortaya Çıkan Değişim

Değişen üretim sistemleri istihdam biçimlerini de etkilemiştir. Fordist üretim sisteminde istihdam ağırlıklı olarak “tipik” (standart-formal) biçimdedir. Post-Fordist üretim sisteminde ise “atipik” (standart olmayan) istihdam biçimi ortaya çıkmıştır.

Post-Fordist üretim sistemindeki esnek çalışma biçiminde işveren, işçi sayısını ve ücretini istediği gibi azaltma veya çoğaltma gücüne sahip olmuştur. İş gücü kullanımı rekabet durumuna bağlı daralıp, genişleyen Pazar olanaklarına bağlı olarak sürekli olarak artıp azalmaktadır.

Günümüzde hızla yaygınlaşan taşeronlaşma, belirli bir işin üretiminin dışarıdaki başka bir işletmeye veya işçi grubuna daha az maliyetle yaptırılması olarak tanımlanmaktadır. Bu tür çalışma biçiminde yer alan işçilerin sosyal haklarını elde etmek için örgütlenme olasılıkları düşüktür. Ayrıca kötü koşullarda güvencesiz olarak çalıştırılmaktadırlar.

Türkiye’de istihdam edilen iş gücünün çalışma biçimleri Türkiye’de 4857 sayılı Türk İş Kanunu’na göre düzenlenmektedir. Çalışma biçimleri tipik ve atipik çalışma biçimi olarak ayrılmaktadır. Tipik çalışma biçiminde iş gücünün tam zamanlı çalışması söz konusuysen atipik çalışma biçiminde esnek çalışma şekli hâkimdir. İsimlerinden de anlaşılacağı gibi tipik, standart bir yapı içerisinde yer alan iş gücünün çalışma biçimi iken, atipik, standart olmayan bir yapı içerisinde yer alan iş gücünün çalışma biçimidir.

2.2.1. Tipik Çalışma Biçimi

İşletmelerin üretimin kapasitesine göre çalışma zamanlarını çeşitli saat dilimlerine bölerek kesintisiz üretim yaptıkları durumda uygulama tipik çalışma biçiminin vardiyalı çalışma şeklidir. Dönüşümlü olarak iş günü gündüz, akşam ve gece vardiyalarına bölünmektedir. Ulaşım, iletişim, sağlık, hizmet veya kesintisiz üretim yapan sektörlerde daha sık uygulanmaktadır. Kurumlarda vardiyalı çalışma biçimleri gelen ürün ya da hizmet talebine bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Siparişleri yetiştirebilmek için gerekirse vardiya sayısı arttırılabilir ya da üretim kapasitesi azalırda vardiya sayısı azaltılabilir. Bu çalışma biçimindeki işçilerin tam zamanlı çalışma biçimi gibi belirlenmiş iş saatleri yoktur. Vardiyalı çalışma biçiminde çalışanların, standart çalışma biçiminde çalışanlardan farklı olarak yaşadıkları bazı olumsuzluklar vardır. İşçiler normal yaşama ayak uydurmaya çalışırken psikolojik olarak zorlanabilmektedirler. Bu zorluklar genellikle gece çalışması sonucu sosyal ortamın dışında kalmaları ve gün ışığı yerine gece karanlığında çalışmak zorunda olmalarından kaynaklanmaktadır.

Araştırma alanı kapsamındaki bulunan firmada üç vardiya sistemi bulunmaktadır. Belirli dönemlerde dört vardiyaya da çıkılmaktadır. Vardiya sistemleri işçilerin işverenle yaptığı sözleşmeye ve İş Kanunu’nun gerektirdiği yasal düzenlemelere göre yapılmaktadır.

2.2.2. Atipik Çalışma Biçimleri

Üretim sistemlerinin farklılaşması sonucu işin niteliğinin değişmesi farklı çalışma biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Standart dışı çalışma şekli olan esnek çalışma biçimi günümüzde hızla artmaktadır. Atipik çalışma biçimleri; kısmi süreli çalışma, tele çalışma ve evde çalışma vb olarak sınıflandırılabilir.

Esnek üretim şeklinin bir sonucu olarak atipik çalışma biçimindeki çalışma sürelerinde esneklik vardır. Tipik çalışma biçimindeki standart çalışma saatleri, atipik çalışma biçiminde

yerini farklı çalışma dilimlerine bırakmıştır. İşverenler çalışma zamanı diliminden tasarruf etmek amacıyla, bazı işleri taşeron firmalara yaptırmaktadırlar. Post-Fordist üretim sisteminde en çok göze çarpan, işin bazı bölümlerinin dışarıdaki başka bir işverene devredilmesidir. Bu durumda işveren o iş kapsamındaki işçilerle temas etmeme özgürlüğünü kazanarak sadece taşeron firma ile ilişki içine girmektedir. Taşeronlaşmanın artmasının başka bir artışı da işçilere verilen fazla çalışma ücretlerinin ortadan kalkmasıdır. Bu da tamamen işverenin çıkarıdır. Bazı küçük işletmelerde ücretlerin çok düşük olması işçileri fazla çalışma ücreti almak için normal çalışma saatleri dışında da çalışmaya zorlamaktadır.

Atipik çalışma biçiminde küçük ölçekli işletmelerde karşılaşılan bir sorun da kayıt altında tutulmayan işçilerdir. Bu çalışma biçiminde yer alanlar çoğunlukla yabancı uyruklular, kadınlar ve çocuk işçilerdir. Kapitalist üretim ilişkilerinin etkisiyle esnekliğin artması kayıt dışı istihdamın da artışına neden olmaktadır. Kayıt dışı çalışma biçiminde işçiler toplu sözleşmesiz ve sosyal güvencesiz çalıştırılmaktadır. Artan işsizlik nedeniyle sendikalar da pazarlık güçlerini yitirmektedir. Sonuç olarak işveren çalışma biçimi olarak esnekleşmeden yana tutum sergilemektedir (Belek, 2010:116).

Bu araştırmanın uygulandığı firmada taşeron ya da mevsimlik işçi çalıştırılmamaktadır. Tüm çalışanlar sözleşmeli işçi kapsamında sendikalı olarak işe alınmaktadır. Sadece firma içindeki hizmetlerde taşeron firmalardan destek alınmaktadır.

3. İŞ GÜCÜ TÜRLERİ

İş gücü genel olarak insanların bir işte ortaya koydukları bedensel ve zihinsel çaba olarak tanımlanmaktadır. Tarım toplumundaki üretimde iş gücünün daha çok bedensel gücünden yararlanılmaktaydı. Sanayi toplumu sonrası ise iş gücünün bedensel gücü yerine makineler devreye girmiştir. Teknolojik gelişim, iş gücü üretim faktörleri içerisinde farklı bir konuma getirmiştir. Emeğin harcadığı güç iş gücü olarak tanımlanırken, yaptığı işe göre zihinsel iş gücü, bedensel iş gücü olarak ayrılmıştır. Bedensel iş gücü daha çok kas gücünden yararlanılarak üretimde yer alırken, zihinsel iş gücü teknik olarak üretime katkı sağlamaktadır. Eski üretim sistemlerinde bu ayırım daha net yapılmış, iş gücünün niteliği ile iş gücünün gösterdiği çaba arasında ilişki kurulmuştur. Günümüzde iş gücü olarak üretime hem zihinsel hem de bedensel katkı sağlamaktadır. İş gücü, işin yapısına göre mavi yakalı ve beyaz yakalı olarak sınıflandırılmaktadır.

İktisat alanındaki çalışmalarda iş gücü kavramı ilk olarak üretken ve üretken olmayan iş gücü olarak ayrılmıştır. Üretken olmayan iş gücü geçinmeye yönelik ve hane içinde olandır. Kapitalizmde ücretli erkek “ekmek parası kazanan” olarak, erişkin ev işçisi kadın ise “ev kadını” olarak sınıflandırılmıştır. Erişkin erkekler iş gücünden sayılırken ev kadınları resmi kayıtlarda yer almamıştır. Cinsiyet ayrımcılığının kapitalist düzende böyle başladığı ifade edilmektedir. (Wallerstein, 2006:21-22)

Uzmanlığın kazanılması bakımından, atölye tipi üretim sistemlerinde ustalık belirli bir zaman geçirilmesi ile kazanılan tecrübeyle doğru orantılıdır. Fabrika sisteminde ise verilen kısa süreli eğitimle işçi, üretim sistemine dahil edilebilir. Burada sorgulanan, niteliğin kazanılmasındaki zaman ve tecrübe faktörü ile yapılan işin niteliğidir (Dikmen, 2011:38). İşin niteliğini farklılaştıran şey aslında işin küçük parçalara bölünerek olabildiğince basite indirgenmesidir ve bu durum, işçinin niteliğinin azalmasına neden olmaktadır.

Mühendisler, teknisyenler ve yöneticiler yeni işçi sınıfını oluşturmaktadırlar. Bu gruba giren işçiler beyaz yakalı olarak tanımlanırken, çalışma koşulları ve ücretlerinin mavi yakalıya kıyasla daha iyi olduğu belirtilmektedir. Zihinsel iş gücü yerine bedensel iş gücü gösteren işçi sınıfı ise mavi yakalı çalışanlar olarak tanımlanmıştır (Braverman, 2008: 55). Emeğin niteliği,

iş gücünün bedensel ve zihinsel katkısına göre tanımlanmış, ayrıca iş gücü, ürüne kattığı değere göre üretken iş gücü ve üretken olmayan iş gücü olarak değerlendirilmiştir.

İş gücü piyasasında, sektörlere göre iş gücü türleri de farklılaşmıştır. Sanayi sektöründe istihdam edilen işçiler, mavi yakalı ve beyaz yakalı çalışanlar olarak ayrılmıştır. Beyaz yakalılar, mühendisler, teknisyenler ve idari işlerde çalışanlardan oluşmaktadır. Eğitimleri ve nitelikleri mavi yakalı çalışanlara göre daha üst seviyededir. Mavi yakalı çalışanlar, birebir üretim hattı başında çalışmakta kimi zaman bedensel kimi zaman zihinsel olarak da üretime katkı sağlamaktadırlar.

3.1. Mavi Yakalı Çalışanlar

Mavi yakalılar, mal veya hizmetin üretim sürecinde makine başında, ürün bandında, tezgâh başında veya sahada hareketli olarak çalışanlardır. Çoğunlukla iş gücü yoğun işlerde çalışırlar. Tüm gün yöneticilerinin zaman ve hedef baskısı altında oldukları için zihin gücü yerine beden güçleriyle çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Çalışmalarının karşılığını yevmiye veya sözleşmeli ise hak edilen ücret şeklinde alırlar. Fazla mesaiye kalındığında fazla çalışma ücreti alabilmektedirler. Mavi yakalı çalışanların ücretleri çok düşük olduğu için fazla mesaiye kalmak işçi için artı bir kazanç olarak görülmektedir.

3.2. Beyaz Yakalı Çalışanlar

Çalışan iş gücünün, yaptığı işin niteliğine, zihinsel ve bedensel olarak gösterdiği çabaya göre farklılaşması, sanayileşmenin gelişimi ile birlikte iş gücünün, nitelikli iş gücü ve niteliksiz iş gücü olarak ayrılmasına neden olmuştur. Taylorist üretim sisteminden itibaren iş yapısında meydana gelen gelişmeler, emeğin üretim girdisindeki konumunu ve önemini değiştirmiştir. Sanayi devrimi sonrasında ise üretimdeki teknolojik yenilikler ve otomasyonun üretim girdisi olması, iş yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır. İş gücünde beyaz yakalı ve mavi yakalı ayrımı yapılmıştır. Üretimdeki yenilikleri bulan, geliştiren ve kontrol eden iş gücü beyaz yakalı, üretimde makine başında doğrudan ürünle temas eden iş gücü ise mavi yakalı olarak tanımlanmıştır. Beyaz yakalı çalışanların eğitim düzeyleri, mavi yakalı çalışanların eğitim düzeylerinden daha yüksektir ve beyaz yakalılar genel olarak mühendisler, teknikerler, vb. çalışanlardan oluşmaktadır.

Beyaz yakalılar daha çok masa başında çalışmakta, bedensel güç yerine zihinsel gücünü kullanarak üretimle ilgili planlama/koordinasyon, bakım onarım, araştırma-geliştirme, vb. faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Beyaz yakalı çalışanların hem bilgi teknolojileri ve otomasyona yönelik hızlı gelişme ayak uydurmaları, hem de yaratıcılık, inisiyatif alma, vb. kişisel beceri ve niteliklerini de geliştirmeleri beklenmektedir. Tüm sektörlerde yaşanan rekabet kurumların bu tarz çalışanlara sahip olmalarını çok önemli hale getirmiştir.

4. OTOMOTİV ENDÜSTRİSİ

4.1. Dünyada Otomotiv Endüstrisi

Karayolu taşıt araçları otomobil, hafif ticari ve ağır ticari araçlar olmak üzere üç ana başlık altında sınıflandırılmaktadır (Binek, otobüs, midibüs, çekici, kamyon, traktör vb.). Otomotiv endüstrisi otomobil, hafif ticari araç ve ağır ticari araçları imal eden bir sanayi dalı olarak tanımlanmaktadır.

Otomotiv sektörünün tamamında istihdam edilen toplam nüfus sadece motorlu taşıt üretimi yapan firmalara değil, yan sanayi ve yedek parça, servis, bakım gibi araçların tamamlayıcısı durumunda olan diğer sektörlerle de aittir (Görener veGörener, 2008:1214). Otomotiv yan sanayi, parça ve komponent üretimleri, göstergeler, distribütör, fren, direksiyon, lastik, jant, koltuk, döşeme, cam silecekleri, egzoz, hava yastığı, yol yastığı, vb. parçaları imal

eden sektörleri içermektedir. Günümüzde ana üretici firmalarla ana tedarikçi firmalar iş birliği halinde çalışmaktadırlar.

Dünyada üretim yapan otomotiv üretici sayısı 85'ten 18'e kadar düşmüştür. Artan rekabet, yaşanan talep esnekliği ve ekonomik dalgalanmalar sonucu çok sayıda firma evliliği gerçekleşmektedir. Artan rekabet kar oranlarını düşürmüş, Ar-Ge ve teknolojiye yapılan yatırımların artması firmaların tek başlarına karşılayamayacakları maliyetleri doğurmuştur. Bu nedenlerle şirketler birleşme yolunu tercih etmektedirler. Şirket birleşmelerinin süreceği tahmin edilmektedir (Bayrakçeken, 2005:1).

Otomotiv sektöründeki üretim sistemleri “iş gücü yoğun üretim”, “seri üretim” ve “esnek-yalın üretim” şeklindedir. İlk otomobiller iş gücü yoğun olarak üretilmekteydi. Standart üretim yerine daha az sayıda üretim yapılmaktaydı. 1908 yılına gelindiğinde seri üretime geçiş standart olarak üretilen “T model” araba üretimi ile gerçekleştirilmiştir (Bedir, 2002: 9).

1960 yılı sonrası Japonya'da yalın üretim sistemi uygulanarak ülkenin, ABD ve Avrupa ülkeleri ile rekabet edecek üstünlüğe gelmesi sağlanmıştır. Yalın üretim, tedarikçi-üretici-satıcı üçgeninin örgütlenmesi ile gelecek dalgalanmalara karşı üretim miktarının yalın bir hale getirilmesini sağlamıştır. Kalite çemberlerinin, üretim standartlarının ve bilgisayar teknolojilerinin gelişimi otomasyona dayanan üretim sisteminde sıfır hata politikalarını desteklemektedir (Bedir, 2002; 4-9).

General Motors (Opel-Vauxhall-Daewoo), Toyota, Ford (Jaguar, Volvo), WalkswagenGroup, Daimler Chrysler en büyük otomotiv üreticileridir. (Görener veGörener, 2008:1215). Büyük firmaların toplam üretimlerinin yüzde yetmişini otomobil ve hafif ticari araç üretimi oluşturmaktadır. Dünya pazarında en çok talep edilenler otomobil ve hafif ticari araçlar olduğundan, kamyon ve otobüs gibi diğer araçların üretimi daha azdır.

4.2. Türkiye'de Otomotiv Endüstrisi

1954 yılında Türk WillysOverland Ltd. tarafından ordu için jip ve kamyonet üretimi ile ilk kez otomotiv sanayi ürünleri üretimine başlayan otomotiv sektörü, 1955 yılında Türk Otomotiv Endüstrisi A.Ş.'nin kamyon fabrikası ve daha sonra da Otosan ve Çiftçiler A.Ş.'nin ikinci ve üçüncü kamyon fabrikaları ile gelişmeye devam etmiştir. 1963 yılında İstanbul Otobüs Karöseri San. A.Ş., Magirüs otobüslerinin montajı ile otobüs üretimi gerçekleşmiştir (Bedir, 2002: 26).

İlk Türk otomobili, 1961 yılında, Eskişehir Devlet Demiryolları Fabrikasında “Devrim” adıyla ve sadece dört adet prototip şekilde üretilmiştir. Talebi karşılayamadığı gerekçesi ile üretimine devam edilmemiştir. 1966 yılında “Anadol” marka araç üretimine başlanmış, üretim miktarı 7.200 adetten 87.000 adete kadar çıkmış ve üretim 1982 yılına kadar devam etmiştir. Türkiye'de otomotiv endüstrisinin asıl gelişimi 1968 ve 1969 yıllarında Bursa Organize Sanayi Bölgesinde kurulan Tofaş ve Oyak-Renault firmalarının 1971 yılında üretime başlaması ile gerçekleşmiştir (Bayrakçeken, 2005: 4). 2012 itibariyle yabancı sermaye ile ortak üretim yapan firma sayısı 17'dir.

Türkiye'nin ilk otomotiv üreticilerinden olan Tofaş, Fiat (İtalyan markası) ve Koç Holding iş birliği ile yaklaşık yüzde 60 hafif ticari olmak üzere araç üretimi yapmaktadır. Tofaş, 2009 yılında Türkiye'deki toplam otomotiv üretiminin yüzde 29'unu gerçekleştirmiştir. Ford Otosan San. 1959 yılında İstanbul'da, 1983 yılında Eskişehir'de, 2001'de Kocaeli'nde otomotiv üretim tesislerini kurmuş, otomotiv endüstrisinde yüzde 41 oranında yabancı sermaye ile faaliyet göstermektedir. Hyundai Assan, Hyundai ile Kibar Holding arasında yapılan ortaklık anlaşması ile 1997 yılında üretime başlamıştır. Honda ise Anadolu Grup ile birlikte 1998 yılında üretime başlamış, Ocak 2003'de şirketin tamamı Honda Japon firmasına devredilmiştir (URL-1, 2012).

Tablo 1. Türkiye'nin Üretim Miktarları Açısından Dünyadaki Yeri
(2009 -2010 yılı karşılaştırması)

ÜRETİM MİKTARLARI	09.2009	10.2010
Dünyada Otomotiv	17	17
AB'ye Üye Ülkelerde Otobüs	2	2
Hafif Ticari Araç	1	2
Ağır Kamyon	10	9
Otomobil	9	8
Toplam	7	6

*2010 yılı ilk altı aylık verileri baz alınmıştır.

Kaynak:URL-4, 2012

International Organization of Motor Vehicle Manufacturers(2009) verilerine göre, Türkiye'nin dünya otomotiv sektöründeki yerine ilişkin aşağıdaki tabloda da belirtildiği gibi, Türkiye 870 bin adet üretimle İtalya, Rusya ve Belçika'yı geride bırakarak dünya otomotiv sektöründe 17. sırada yer almıştır. Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile rekabet halindedir.

5. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Üretim sistemlerindeki değişimin iş gücü ve işin yapısı üzerindeki etkisini anlamak için derinlemesine mülakat ve iş durum anketi hazırlanmıştır. Bu anket hazırlığında danışman Bu anketlerde “İşçi, işin yapısını nasıl tanımlıyor?”; “Sahip olduğu teknik bilgi ve deneyimini nasıl değerlendiriyor?” ve “İşin yapısı ile kendi niteliğini uygun görüyor mu?” sorularına yanıt aranmıştır. Anket soruları araştırmanın literatür kısmında açıklanan üretim yapısındaki değişimlerden işçinin nasıl etkilendiği, işin yapısındaki değişimde yabancılaşmanın olup olmadığı, niteliği kazanmak için eğitim ile olan ilişkisi vb. konulara yönelik olarak hazırlanmıştır. Hem iş gücü ve hem teknoloji yoğun bir firmada çalışan mavi yakalı çalışanlar ile yapılan araştırma, otomotiv endüstrisindeki üretim ilişkilerinin günümüzdeki yapısı hakkında da birçok bilgi sunmaktadır.

5.1. Araştırmanın Amacı

İşin niteliğindeki gelişim sürecinde emeğindeki niteliğinin değişmesi olgusu iş gücü yoğun üretim sektörlerinden biri olan otomotiv sektöründe incelenmiştir. İncelemede “Eğitim ve tecrübe ile işin ve emeğin niteliği arasında ilişki vardır.” varsayımının irdelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada mavi yakalı iş gücünün yaptığı işin niteliği ile mavi yakalı iş gücünün niteliği arasında pozitif bir ilişki olup olmadığı araştırıldı.

Çalışanların yaşları, eğitim durumları, tecrübeleri, cinsiyetleri ve çalıştıkları bölümlere göre farklılıkları da inceleme alanı kapsamına alınmıştır. Emeğin yapılan işe uygunluğu ve işten aldığı tatmin düzeyi; bireysel, kurum, sosyal statü ve çalışma ortamı başlıkları altında incelenmiştir.

5.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırma, otomotiv endüstrisinde yer alan Gölcük'te kurulu olan fabrikada mavi yakalı çalışanlardan oluşan 181 kişiden oluşan örneklem grubunu kapsamaktadır. Bu sayı araştırmanın yapıldığı tarihlerde firmadaki 7.653 mavi yakalı çalışanın yüzde 2,3'üne karşılık gelmektedir.

Araştırmada sırasında yapılan derinleme mülakat soruları ve iş durum anketinde aşağıdaki soru cümlelerine yanıt aranmıştır:

“Emeğin niteliği işin niteliğine uygun mudur?”

“Farklı üretim hatlarında çalışan emeğin beklentileri değişiyor mu?”

“Teknik bilgi ve beceri arttıkça istek seviyesi azalıyor mu?”

“Emeğin yaptığı işten memnuniyet düzeyinin belirleyicileri nelerle ilgilidir?”.

“Cinsiyet ile işin niteliği arasında ilişki var mıdır?”. (Bu soru farklı üretim hatlarındaki iş yapısının kadın çalışanlara uygun olup olmadığının araştırılmasına ilişkin sorulmuştur.)

5.3. Araştırma ve Değerlendirme Yöntemi

İşin niteliği ile emeğin niteliği arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için bir araştırma modeli oluşturulmuştur. Modelin çatısı sekiz farklı başlık altında test edilmiş, örneklem gruptaki mavi yakalı çalışanların, istihdam süreleri, eğitim süreleri, cinsiyetleri ve çalıştıkları bölümlere göre farklılıklarına yönelik anket sorularına yanıtlar alınmıştır. Araştırma, genel olarak literatür taraması ve alan çalışması, betimleme, derinlemesine mülakat ve iş durum anketleri ile tamamlanmıştır.

Üretimde teknolojinin daha fazla kullanılması hem istihdamı azaltmakta hem de mevcut işçilere daha fazla iş yükü getirmektedir. Dolayısıyla günümüzde birçok çalışan iş yoğunluğundan şikâyet etmektedir. Bunun nedeni, yapılan işe göre çalışan sayısının düşük tutulmasıdır. İşverenin amacı iş gücünü maksimum verimle çalıştırmaktır. Fabrika ortamında çalışan işçilerin, ilerleyen hattın yoğunluğuna yetişmeye çalışmaları, “İşin niteliğinde zaman baskısının, işçi üzerinde nasıl bir etkisi var?” sorusunu akla getirmektedir. Araştırmada bu konu ile ilgili sorulara da yanıt aranmıştır.

5.4. Örneklem Alanı

Araştırmanın örneklem alanı Kocaeli ili sınırları içindeki otomotiv sektörü çalışanlarından tesadüfi olmayan örnekleme yönteminden tesadüfi olarak seçilmiştir. Farklı hatlarda ve farklı görevlerde çalışan kişiler araştırma kapsamına alınmıştır. (Boyahane bölümünden 40 erkek, 7 kadın; pres bölümünden 45 erkek, 4 kadın; montaj bölümünden ise 39 erkek, 6 kadın; kaynak bölümünden 35 erkek, 5 kadın) Gruba, firmanın yönetim kadrosundan izin alınarak mesai saatleri içerisinde ulaşılmıştır. Örneklem grup içerisinde farklı üretim hatlarından tesadüfi olarak seçilmiştir. 6 ayda 181 mavi yaka işçi ile derinlemesine mülakat ve iş durum anketi yapıldı. Anket yapılan 7.653 mavi yakalı işçiler fabrikadaki işçilerin yüzde 2,3'üne tekabül etmektedir.

Araştırmanın çalışılan bölümler arasındaki farklılığı da ortaya çıkarması açısından örneklem gruptaki her bölümde kişi sayısı olabildiğince birbirine yakın tutulmuştur. Boyahane bölümünde 40 erkek, 7 kadın toplam 47 kişi, pres bölümünde 45 erkek, 4 kadın toplam 49 kişi, montaj bölümünde 39 erkek, 6 kadın toplam 45 kişi, kaynak bölümünde ise 35 erkek, 5 kadın toplam 40 kişi araştırma kapsamına alınmıştır.

Tablo 2.Örneklem Gruba Ait Özet Tablo

	Sayı	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	159	87,8
Kadın	22	12,2
Yaş		
20-29 arası	43	23,8
30-39 arası	117	64,6
40-49 arası	21	11,6
Çalışma Süresi		
1 yıl ve altı	17	9,4
1-5 yıl	34	18,8
5 yıl üzeri	130	71,8
Eğitim Durumu		
İlkokul	2	1,1
Düz Lise	58	32,0
E.Meslek Lisesi	108	59,7
Ön lisans ve üzeri	13	7,2
Toplam	181	100,0

5.5. Uygulanan Anketler

5.5.1. Tanıma Anketi

Mavi yakalı çalışanlardan oluşan örneklem gruba ait genel bilgileri içeren veriler tanıma anketinde gösterilmiştir. Ad ve soyad bilgileri, mavi yakalı çalışanın kendini güvende hissetmesi ve sorulara rahat bir şekilde cevap verebilmesi açısından ankette belirtilmemiştir. Emegın cinsiyeti, çalıştığı bölüm, tecrübesi, eğitim durumu ve aldığı ücreti araştırmadaki örneklem grup hakkındaki bilgiler açısından önemlidir.

5.5.2. Derinlemesine Mülakat

Örneklem grup içindeki çalışan iş gücüyle birebir görüşmeler derinlemesine mülakatlar şeklinde yapılmıştır. Toplam 54 soru derinlemesine mülakat şeklinde sorulmuştur. Bu başlıklar ve her başlıktaki soru sayısı şu şekildedir:

Teknik bilgi ve beceri; 10 soru, iletişim; 6 soru, eğitim; 7 soru, tecrübe; 7 soru, kurum hakkında; 8 soru, cinsiyet; 5 soru, sosyal yaşam; 7 soru, beklentiler; 4 sorudan oluşmaktadır.

Derinlemesine mülakat sorularındaki başlıklar altındaki soruların bazıları çapraz soru niteliğinde olması nedeni ile değerlendirme ve analiz kısmında sorular farklı başlıklar altında toplanmıştır. Derinlemesine mülakat soruları altı ana başlık altında değerlendirmeye alınmıştır.

5.5.3. İş Durum Anketi

Araştırma sorularına (“Farklı üretim hatlarında çalışan emegın beklentileri değişiyor mu?”, “Teknik bilgi ve beceri arttıkça istek seviyesi azalıyor mu?”, “Emegın yaptığı işten memnuniyet düzeyinin belirleyicileri nelerle ilgilidir?”) ilişkin veri toplamak amacıyla iş durum yapılmıştır.

Bu anket dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde “bireysel” başlığı altında çalışanın işe olan isteğine ilişkin dört soru sorulmuştur. İkinci bölümde “kurum” hakkında değerlendirmeleri içeren dört soru bulunmaktadır. Burada kurumun verdiği ücretten memnuniyet düzeyi, İş Sağlığı ve Güvenlik önlemleriyle ilgili yanıtlar aranmıştır. “Sosyal Statü” ile ilgili bölümde ise kariyer ve gelişim fırsatına ilişkin dört soru sorulmuştur. Dördüncü bölüm “Çalışma Ortamı”yla ilgili dört soruyu içermektedir. Bu bölümde yemek, sağlık, ses, ışık ve molalar ile ilgili değerlendirmeler alınmıştır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Örneklem bilgi formunda işçi profiline ait bilgiler ortaya çıkmıştır. 159'u erkek, 22'si kadın çalışan olmak üzere toplam 181 kişi ile görüşülmüştür. 117 kişi, 30-39 yaş aralığında, 43 kişi 20-29 yaş aralığında, 21 kişi 40-49 yaş aralığındadır. Örneklem grupta 30-39 yaş grubu ağırlıktadır. Beş yıldan fazladır çalışmakta olanlar grubun sayısı 130 kişidir ve çalışma süresine göre en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Eğitim durumu açısından endüstri meslek lisesi mezunları 108 kişi olarak en yüksek gruptur. Örneklem grup içinde evli olanlar 136 kişidir. 51 kişi 1001-1501 TL aralığında ücret almaktadır. 119 kişinin evine başka gelir getiren yoktur. 108 kişinin eşi çalışmamaktadır.

Otomotiv sektöründeki üretim ilişkilerini incelerken beş araştırma sorusu hazırlanmıştır. Bu sorular ve verilen yanıtların yorumları şöyledir:

Soru 1: “İşçinin niteliği işin niteliğine uygun mudur?”

Örneklem alandaki mavi yakalı çalışanlar kendi niteliklerini şöyle tanımlamıştır: Makine kullanmaktadırlar. Çalıştıkları bölümün süreçlerine hâkimdirler. İş gereçleri ile işlerindeki kalite, vb. süreçler hakkında bilgi sahibidirler. İşe uygun eğitim almışlardır ve bununla ilgili sertifikaları vardır. İş için gerekli deneyime sahiptirler.

Örneklem alandaki mavi yakalı çalışanlar, işin niteliğini ise şöyle tanımlamışlardır: İş birbirine bağlı süreçlerden oluşmaktadır. Ekip çalışması uygulanmaktadır. Zaman baskısı ile işin yoğunluğu artmaktadır. Çalışanın iş sonuçları denetlenmektedir. İş bedensel çalışma ağırlıklıdır. Yapılan iş karşılık ücret düşüktür.

Araştırmanın bu sorusuna verilen yanıtlara bakarak, iş gücü yoğun üretim yapan üreticinin, işçinin niteliğinin işin niteliğine uyum göstermesi için tüm çalışanların işe ait bilgilerle geliştirmeye çalışmaktadır. Bölümler içerisinde ekiplerin kurulması ve bir dizi kalite ve yalın yönetim sistemi prosedürünün uygulanmasıyla, işçi sıkı bir kurallar zinciri içinde her dakika ne yapılacağına belirlendiği bir iş örgütlenmesiyle kuşatıldığı duygusuna kapılmaktadır. İşçinin niteliğinin artması işverenin daha çok üretim yapmasını ve daha az hatalı ürün döngüsünü sağlarken işçinin bireysel olarak sosyal ve ekonomik yaşamının nasıl etkilendiği tartışma konusudur.

Derinlemesine mülakatın nitelik başlığı altındaki sorulardan “Bölümünüzün tüm süreçlerine hakim olduğunuzu düşünüyor musunuz? sorusuna yaklaşık yüzde 50 oranında “evet” yanıtı alınırken, “işin tümüne hâkim olup olmadıkları” sorusuna yanıt ise büyük oranda “hayır” olmuştur. Ayrıca çalışılan bölüm ve yaş grubu değişkenlerine göre farklılık göstermiştir. Çalışılan bölüm değişkenine göre montaj hattı çalışanları yaklaşık yüzde 64,4 evet yanıtını verirken, pres hattı yüzde yaklaşık 38 oranında evet yanıtını vermiştir. Üretimin ilk hattı olan pres bölümünde çalışanlar işin tümüne hakim olmadıklarını belirtirken üretimin son noktasında bulunan montaj hattında çalışanlar tüm süreçlere hakim olduklarına ilişkin soruları yanıtlamışlardır. Yaş grubu kriterine göre ise en fazla 20-29 yaş grubu çalışanlar en yüksek oranda evet yanıtını veren grup olmuştur (Tablo 5.1). İşin yapısına ilişkin sorulardan biri olan “Başka bölümler ile ortak projelerde bulunuyor musunuz?” sorusuna verilen yüksek orandaki ‘hayır’ yanıtı da işin tümüne hâkim olabilmek şansının aslında az olduğunu göstermektedir. Bu

yanıtlar, literatür çalışmalarında karşımıza çıkan “yabancılaşma” kavramının günümüzdeki durumunu yansıtmaktadır. Yabancılaşmaya büyük ölçekli üretim tesislerinde uygulanan iş bölümü neden olmaktadır. Sanayi çarşısında otomobil tamircisi olan bir ustanın arabasının tümünde ortaya çıkan bir arızanın giderilmesindeki uzmanlığı, araştırma kapsamında karşılaşılan bu sonucu yansıtmaktadır.

Tablo 3. “Bölümünüzdeki tüm süreçlere hakim olduğunuzu düşünüyor musunuz?” çalışılan bölüm ve yaş değişkeni kriteri

Bölüm		Bölümünüzdeki tüm süreçlere hakim olduğunuzu düşünüyor musunuz?			Toplam	Yaş Grupları		Bölümünüzdeki tüm süreçlere hakim olduğunuzu düşünüyor musunuz?			Toplam
		Hayır	Emin değilim	Evet				Hayır	Emin değilim	Evet	
Boyahane	Sayı(N)	13	14	20	47	20-29 arası	Sayı(N)	11	4	28	43
	Yüzde(%)	27,70%	29,80%	42,60%	100,00%		Yüzde(%)	25,60%	9,30%	65,10%	100,00%
Kaynak	Sayı(N)	4	13	23	40	30-39 arası	Sayı(N)	25	34	58	117
	Yüzde(%)	10,00%	32,50%	57,50%	100,00%		Yüzde(%)	21,40%	29,10%	49,60%	100,00%
Montaj	Sayı(N)	9	7	29	45	40-49 arası	Sayı(N)	7	9	5	21
	Yüzde(%)	20,00%	15,60%	64,40%	100,00%		Yüzde(%)	33,30%	42,90%	23,80%	100,00%
Pres	Sayı(N)	17	13	19	49	Toplam	Sayı(N)	43	47	91	181
	Yüzde(%)	34,70%	26,50%	38,80%	100,00%		Yüzde(%)	23,80%	26,00%	50,20%	100,00%
Toplam		Sayı(N)	43	47	91						
		Yüzde(%)	23,80%	26,00%	50,20%						
Ki-Kare:13,90 p=0,03<0,05					Ki-Kare:14,9 p=0,005<0,05						

Soru 2: “Cinsiyet ile işin niteliği arasında ilişki var mıdır?”

Özellikle sanayi sektöründe kadın çalışanların toplam çalışana oranla çok az olduğu görülmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği firmada kadın çalışanların oranı ise yüzde 18'dir. Ağır çalışma koşullarının kadın çalışanların daha az tercih edilmesine neden olduğu belirtilmiştir. Kadın çalışanın en az olduğu bölümler pres ve kaynak bölümleridir. Çünkü bu bölümdeki işlerin daha çok yapısı bedensel güç gerektirmektedir. Kadın çalışanın en fazla bölüm ise boyahane bölümüdür. Buradaki ince işçiliğin kadınlara uygun olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlara dayanarak işin niteliği ile cinsiyeti arasında bir ilişki olduğu varsayımı yapılabilir.

Tüm örneklem grubunun kadın çalışanlarla ilgili düşünceleri değerlendirildiğinde kadın çalışan sayısı yeterli bulunmuştur. Analiz sonuçlarında işin niteliği nedeniyle çalışma ortamının kadınlar için uygun olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Erkek çalışanlar yaklaşık yüzde 68 oranıyla kadınlara uygun bir çalışma ortamı olmadığını belirtmiştir. Kadın çalışan sayısının artmasını ister misiniz? sorusuna erkek çalışanlar yaklaşık yüzde 64 “hayır” yanıtını verirken kadın çalışanlar yaklaşık yüzde 68 “evet” yanıtını vermiştir (Tablo 4.). Eşleri ile birlikte aynı işte çalışma konusunda olumsuz olanların sayısı çoğunluktadır. Kadın çalışanların kadın yönetici ile çalışma isteği yüksek orandayken erkek çalışanlar kadın yönetici istemediklerini söylemişlerdir yanıtını söylemişlerdir. Kadınların erkeklere oranla çalıştıkları kurumla daha fazla ve işle övünmeleri dikkat çekicidir. Erkek çalışanın hâkim olduğu bir ortamda var olmanın zorluğu görüşmeler sırasında birçok kadın çalışan tarafından belirtilmiştir.

Tablo 4. “İşinizdeki çalışma ortamının kadın çalışanlara uygun olduğunu düşünüyor musunuz?”, “Ekibinizde kadın çalışanların artmasını ister misiniz?”.

		İşinizdeki çalışma ortamının kadın çalışanlarına uygun olduğunu düşünüyor musunuz?						Ekibinizde kadın çalışanların artmasını ister misiniz?			
		Hayır	Kısmen	Evet	Toplam			Cinsiyet	Hayır	Emin değilim	Evet
Erkek	Sayı(N)	109	18	32	159	Erkek	Sayı(N)	102	29	28	159
	Yüzde(%)	68,60%	11,30%	20,10%	100,00%		Yüzde(%)	64,20%	18,20%	17,60%	100,00%
Kadın	Sayı(N)	4	6	12	22	Kadın	Sayı(N)	6	1	15	22
	Yüzde(%)	18,20%	27,30%	54,50%	100,00%		Yüzde(%)	27,30%	4,50%	68,20%	100,00%
Toplam	Sayı(N)	113	24	44	181	Toplam	Sayı(N)	108	30	43	181
	Yüzde(%)	62,40%	13,30%	24,30%	100,00%		Yüzde(%)	59,60%	16,60%	23,80%	100,00%
Kı-Kare:20,79 p=0,00<0,05						Kı-Kare:23,20 p=0,00<0,05					

Soru 3: “Mavi yakalı iş gücünün yaptığı işten memnuniyet düzeyinin belirleyicileri nelerle ilgilidir?”

Motivasyon testi sonuçları değerlendirilerek bu sorunun yanıtı aranmıştır. Örneklem grupta işe istekli gidenlerin oranı yüzde 50'nin altında kalırken değişkenler arasında 5 yılın üstünde çalışanların en istekli grup olduğu görülmüştür. Tüm değişkenlere göre yapılan değerlendirmelerde çalışanlar yüksek oranda ekip çalışmasını tercih etmektedirler. Çalışanlar yoğunluk nedeniyle işleri yetiştirememeye kaygısıyla sıkça karşılaştıklarını bu nedenle stres ve endişe yaşadıklarını belirtmişlerdir. İşlerinin özel yaşamlarına engel olduğunu düşünenlerin oranı yüksektir. Yaptıkları işle ilgili heyecan duyanların oranı yüzde 50'nin altında kalmıştır; işlerini kaybetmekten korkanların oranı ise yüzde 61,9'dur. Daha az yorulacakları ve performanslarını arttıracakları bir bölümü tercih etmektedirler. Çalıştıkları kurumdan emekli olmayı düşünenlerin oranı yüzde 50'nin altındadır.

75

Bu bölümde en önemli kriter ücret konusu olmuştur. Çalışanlar yaptıkları işin yoğunluğu ve baskısı dikkate alınınca ücretlerinin yüzde 64 oranında düşük kaldığını belirtmişlerdir. Yaş değişkeni ve çalışma süresi kriterlerine göre farklılık göstermiştir. Ücretinden memnun olmayan grup 20-29 yaş ve 40-49 yaş aralığı ve 1 yıl üzeri çalışan grup olmuştur. Günümüzde bir işçinin aldığı ücret ile geçimini sağlamasının zor olduğu tahmin edilebilir bir şeydir. Araştırma bulgularından yola çıkarak, yaklaşık 350-400 TL. Ev kirası ödendiği düşünüldüğünde, geri kalanıyla dört kişilik bir ailenin yaşamının sürdürebilmesi, motivasyon konusunda en önemli kriterin ücret olduğunu göstermektedir.

Soru 4: “Farklı üretim hatlarında çalışan emeğin beklentileri değişiyor mu?”

Araştırmada pres, kaynak, boyahane ve montaj bölümlerinden oluşan dört hat üzerindeki çalışanların beklentileri karşılaştırılmıştır. Kaynak bölümü diğerlerine göre en fazla değişkenlik gösteren bölümdür. Kaynak ve boyahane bölümleri çalışanları motivasyon uygulamalarından ve kurumun sağladığı sosyal olanaklardan memnun olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca çalıştıkları kurumla övünme, kariyer fırsatı tanınması, eğitim ve gelişim planlarının sunulması ve yöneticileri ile yapılan performans görüşmelerinden memnuniyet sorularına olumlu yanıtlar en fazla kaynak ve boyahane çalışanları tarafından verilmiştir. Çalıştıkları kurumdan emekli olmayı düşünenler yine aynı bölüm çalışanları olmuştur.

Yukarıdaki verilere dayanarak kurum yetkililerine bunun nedeni sorulduğunda en fazla ekip çalışmasının kaynak ve boyahane bölümlerinde olduğu söylenmiştir. Ancak nedenin sadece bu olmadığı, konunun ayrıntılı bir şekilde sorgulanması gerektiği düşünülmektedir.

Soru 5: “Teknik bilgi ve beceri arttıkça istek seviyeleri azalıyor mu?”

İstek seviyesi yaş, eğitim durumu ve kıdem değişkenlerine göre analiz edildiğinde, aşağıdaki sonuçlar bulunmuştur.

Yaş kriterine göre, işe giderken en istekli olan grup 20-29 yaş aralığındakilerdir. İkinci sırada 40-49 yaş aralığındakiler, en son sırada 30-39 yaş aralığında çalışanlardır. Eğitim durumuna göre ise ön lisans ve üzeri eğitim düzeyleri ilk sırada, ikinci sırada Düz Lise, en son ise Meslek Lisesi mezunları çıkmıştır. İşe duyulan istek sıralamasında 1 yıl ve daha az çalışanlar önce gelmekte, bu grubu 1-5 yıl arası çalışanlar ve 5 yıl üzerinde çalışanlar izlemektedir.

Bu veriler ışığında tecrübe ile istek seviyesi arasında negatif bir ilişkiyi gösterirken, eğitim durumu ile istek seviyesi arasında pozitif bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Araştırmada uygulanan anketlerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, çalışılan bölüm ve kıdem gibi değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği analiz edildiğinde yaş kriterinin sorulara verilen yanıtlarda en fazla yaş kriterinde değişkenliğin yaş kriterinde çıktığı görülmüştür. Farklılıklar genel olarak 20-29 yaş grubuna aittir. Bu yaş grubundaki çalışanlar işyerini tanıdıklarına önerme konusunda diğer yaş gruplarına göre daha olumlu yanıtlar vermişlerdir. Ayrıca kurumun sağladığı sosyal olanaklar ve motivasyon uygulamalarından memnun olduklarını belirtmişlerdir. İşlerinin gerektirdiği bilgiyi elde etmekte güçlükle karşılaşmadıklarını söylemişlerdir. Eşleri ile aynı işte çalışma ve kadın çalışan sayısını artırma konularında diğer yaş gruplarına göre olumludurlar. En dikkat çekici nokta ise aldıkları ücretten memnun olmadıklarıdır. Yine aynı yaş grubundakiler daha çok molaya ihtiyaç duyduğunu ve ailesi ile dostlarına yeterli zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. İş sonuçlarının en fazla denetlendiğini düşünen grup da 20-29 yaş aralığındakiler olmuştur.

40-49 yaş aralığındakiler ise işlerinin denetlendiğini en az düşünen gruptur. İşlerini elde etmekte güçlükle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Molaya en az ihtiyaç duyan ve fazla mesaiye en çok kalan bu gruptur. Yaptıkları işle en çok övünenlerin 40-49 yaş aralığındakiler olması araştırmanın beşinci sorusundaki tecrübe ile işe duyulan istek arasındaki negatif ilişkiyi desteklemektedir.

Araştırmanın değişkenleri arasındaki yaş kriteriyle ilgili sonuçlar Nichols ve Suğur (2005) alan çalışmalarındaki yaş temelli farklılaşma ile paralellik göstermektedir. Genç işçilerin kent kökenli ve ikinci kuşak işçilere göre daha eğitilmiş olmaları onların çalışma yaşamına ilişkin beklentilerini değiştirmektedir. Araştırmada genç ve yaşlı işçilerin beklenti seviyeleri, işçilerin işlerinden tatmin olma düzeyine göre değerlendirilmiştir. Genç işçilerin yönetime karşı daha eleştirel oldukları ve daha çok saygı bekledikleri sonucuna varılmıştır (Nichols&Suğur, 2005:236). Yapılan araştırma sonuçlarının genç yaş aralığındaki işçilerin verdiği yanıtlar doğrultusunda ayrıca tartışılıp, bu yaş aralığındakilerin beklentilerinin başka bir makalenin sonucu olabileceği açısından yararlı görünmektedir.

İktisat alanındaki çalışmalarda yer alan teorilerin günümü koşullarında gerçekleştirilen ampirik bir çalışma ile açıklanmasının zorluğu bir kere daha belirtilmelidir. Araştırma bulguları iktisat alanındaki literatür çalışmaları ile açıklanmaya çalışılmış, sonuçları bazı farklı alan çalışmaları ile kıyaslanmıştır.

KAYNAKÇA

- ALÇIN, S., (2010), *Teknolojik Determinist Kalkınma Aracı Olarak Teknoekonomi Politikaları*, İstanbul: Tarem Yayıncılık, ISBN: 9786058920071.
- AYDOĞANOĞLU, E., (2011), *Fabrikada Emek Denetimi*, İstanbul: Doğa Basım Yayın, ISBN: 9786054156474.
- BAYRAKÇEKEN, H., (2005), Dünya'da ve Türkiye'de Otomotiv Sektörünün Sektörel Analizi, *Makine Teknolojileri Elektronik Dergisi*, 2005(2), 1-11.
- BELEK, İ., (2010), *Esnek Üretim Derin Sömürü*, İstanbul: Kayhan Matbaacılık, ISBN: 9758271709.
- BRAVERMAN, H., (2008), *Emek ve Tekelci Sermaye*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, ISBN: 9789944115053.
- DİKMEN, A. A., (2011), *Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan*, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, ISBN: 9786059020459.
- GÖRENER, A. ve GÖRENER, Ö., (2008), Türk Otomotiv Sektörünün Ülke Ekonomisine Katkıları ve Geleceğe Yönelik Sektörel Beklentiler, *Journal of Yaşar Üniversitesi*, 5, 1213-1232.
- INVEST IN TURKEY, (2012), Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, <http://www.invest.gov.tr/trTR/sectors/Pages/Automotive.aspx>, [Erişim: Ocak 2012].
- MARX, K., (2009), *Kapital, Birinci Cilt*, İstanbul: Sol Yayınları, ISBN: 9799757399321.
- ÖNGEL, F. S., (2011), Küresel Değer Zincirleri ve Mekansal Etkileri: Gebze Örneği, Şehir ve Bölge Planlama Ana Bilim Dalı Şehircilik Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- SMITH, A., (2006), *Milletlerin Zenginliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, ISBN: 9789754589276.
- SUĞUR, N. ve NICHOLS, T., (2005), *Global İşletme, Yerel Emek*, İstanbul: İletişim Yayınları, Birinci Baskı, ISBN: 9789750503306
- ŞAHİN, Ç. E., 2011, *Beşeri Sermaye ve İnsan Kaynakları: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, ISBN: 6055668242.
- T.C. SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI, Türkiye Otomotiv Sektörü Strateji ve Eylem Planı(2011-2014), http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/otomotiv_sektoru_strateji-23052011142305.pdf, [Erişim: Ocak 2012].
- ULUSAL İSTİHDAM STRATEJİSİ, Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı (2012-2023), <http://www.genelis.org.tr/upresimler/resim6/taslak1.pdf>, [Erişim: Şubat 2012].
- URL-1, www.invest.gov.tr, [Erişim: Ocak 2012].
- URL-2, www.sanayi.gov.tr, [Erişim: Ocak 2012].
- URL-3, Türkiye Cumhuriyeti Başkanlık Yatırım Destek Ve Tanıtım Ajansı, Türkiye Otomotiv Sektörü Raporu (2010), <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/infocenter/publications/Documents/OTOMOTIV.SEKTORU.pdf> [Erişim: Aralık 2011].

URL-4, T.C. SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI, Türkiye Otomotiv Sektörü Strateji ve Eylem Planı(2011-2014),
http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/otomotiv_sektoru_strateji-23052011142305.pdf, [Erişim: Ocak 2012].

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 6, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 79-90

E - ISSN: 2148-4139

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: 10.15637/jlecon.6.006

Araştırma Makalesi/Research Article

DÖVİZ KURU RİSKİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ§

EXCHANGE RATE RISK AND AN EVALUATION IN TERMS OF TURKEY ECONOMY

Yağmur AKARSU* & Nur DİLBAZ ALACAHAN**

* Öğr. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, TÜRKİYE, E-mail: ymr.suu@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9277-5019>

** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Banka ve Finans Bölümü, TÜRKİYE E-mail: n_dilbaz@comu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8156-0020>

Geliş Tarihi: 8 Ocak 2019; Kabul Tarihi: 28 Ocak 2019

Received: 8 January 2019; Accepted: 28 January 2019

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte ülkelerdeki ekonomik ilişkilerin temel belirleyicisi olan döviz kurlarının önemi artmıştır. Özellikle, çöken Bretton Woods sisteminin ardından piyasaların da serbest kalması ile birlikte ülkeler birbirlerine daha da yakınlaşmıştır. Ticaret yapan ülkeler arasında herhangi bir ülkenin parasında meydana gelen istikrarsızlık diğer ülkeleri de olumsuz yönde etkileyeceğinden dolayı önemi giderek artan döviz kurlarının belirsizliği çok önemlidir. Kur riskinde kullanılacak stratejileri belirlemek ve kur riskini ortadan kaldırmak ve ya en aza indirmek isteyen işletmeler, bu durumu en iyi şekilde yönetmek zorundadırlar. İşletmeler açısından döviz kuru riskinin ölçülmesi ve doğru bir şekilde yönetilmesi, işletmeler ve genel olarak ülkelerin zayıflıklarını belirlemek ve bunlardan kurtulma yoluna gitmek açısından son derece önemlidir. Bu çalışmanın amacı, döviz kuru riskinin Türkiye açısından değerlendirilmesi ve sonuçlar doğrultusunda döviz kuru riskine karşı alınması gereken önlemleri belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Döviz kuru riski, Risk Yönetimi, Türkiye

JEL Kodları: G10, G15, G20

ABSTRACT

Together with the globalization, the importance of exchange rate, which is one of the main determinants of economic relationships in the countries, increased. Especially after the collapse of

§ Bu makale Rating Academy ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Bakü-Slavian Üniversitesi işbirliği ile organize edilen ve 13-15 Aralık 2018 tarihleri arasında Çanakkale / Türkiye’de düzenlenen 2. Uluslararası Farkındalık Kongresinde sunulmuştur. Çalışmanın özeti sempozyum özet kitabında ve geniş özet olarak da tam metin kitabında yayınlanmıştır.

Bretton Woods system, the markets became free and the countries got closer to each other. Since the instability in any of the trading countries will affect the other countries negatively, the uncertainty of exchange rates is very important. The companies aiming to determine the strategies to be used in exchange rate risk and to eliminate or minimize the exchange rate risk have to manage this situation in the best way. From the aspect of companies, measuring and accurately managing the exchange rate risk is very important for determining the weaknesses of companies and (generally) countries and eliminating them. The objective of this study is to assess the exchange rate risk for Turkey and to determine the measures to be taken against the exchange rate risk.

Keywords: Exchange Rate Risk, Risk Management, Turkey

JEL Codes: G10, G15, G20

1. GİRİŞ

Ekonomideki karar vericilerin ekonomik faaliyetlerini devam ettirirken ve yatırım kararı almadan önce karşı karşıya kaldıkları en önemli ve en büyük risk gelecekteki döviz kurlarını öngörememelerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ve ithalatı ihracatından fazla olan ülkelerin döviz kurunda oluşan dalgalanmalar ve spekülasyonlara karşı çok dikkat etmeleri gerekmektedir. İşletmelerin aktif ve pasiflerinde aynı cinsten para bulunmayışından kaynaklanan kur riskleri, yerli paranın yabancı para karşısında değerinin değişmesinden doğmuştur. Bir işletmenin yabancı para bakımından aktifleri pasiflerinden fazla ise yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması o işletme için zarar demektir. Tam tersi durumda işletmenin yabancı para bakımından pasifleri aktiflerinden fazlaysa yerli paranın yabancı paralar karşısında değer kazanması o işletmeyi kara geçirecektir. Çünkü işletmenin borçlarının yerli para bakımından azalmasından dolayı işletme kara geçmiş olacaktır.

Ülkelerdeki ekonomik ilişkilerin temel belirleyicisi olan döviz kurlarının, küreselleşme ile birlikte önemi artmıştır. Özellikle çöken Bretton Woods sisteminin ardından piyasaların da serbest kalması ile birlikte ülkeler birbirlerine daha da yakınlaşmıştır. Döviz kuru, bir ülke parasının başka bir ülke parası ile ifade edilmesidir. Dünya ekonomisi üzerinde önemli bir yeri olan döviz kurları öncelikli olarak gelişmekte olan ülkeler açısından çok önemlidir. Ülkelerdeki ekonomik istikrarın sağlanması için döviz kurlarının belli düzeylerde seyir etmesi gerekmektedir. Aşırı dalgalanmalar ülkelerin makroekonomik göstergelerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Ticaret yapan ülkeler arasında herhangi bir ülkenin parasında meydana gelen istikrarsızlık diğer ülkeleri de olumsuz yönde etkileyeceğinden dolayı önemi giderek artan döviz kurlarının belirsizliği çok önemlidir.

Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte ard arda yaşanan petrol krizleri sonrasında ekonomiler birbirlerine yakınlaşmıştır. Piyasalarda meydana gelebilecek en ufak bir dalgalanma gerek bireyleri gerekse işletmeleri olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Piyasalarda meydana gelebilecek bu dalgalanmalar sadece ekonomiden etkilenmemekte aynı zamanda sosyal ve siyasal gelişmelere bağlı olarak da değişebilmektedir. Özellikle çöken Bretton Woods sisteminin ardından çeşitli döviz kuru sistemleri kullanılsa da başarıya ulaşılammış ve esnek kur sistemine geçilmiştir. Piyasadaki arz ve talebe göre şekillenen esnek döviz kuru politikasında ise ileriye dönük tahmin yapmak oldukça güçleşmiştir.

Döviz kuru dalgalanmaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde iktisatçılar ve politikacılar arasında tartışılan önemli bir konudur. Döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar tüketici fiyat endeksi, halkın refah seviyesi, enflasyon, işsizlik, faiz oranları gibi ülkelerin ekonomik göstergeleri üzerinde hakimiyet yetkisine sahiptir.

Bu çalışmanın amacı, döviz kuru riski ve yönetiminin genel değerlendirmesi ile Türkiye açısından değerlendirilmesi ve sonuçlar doğrultusunda döviz kuru riskine karşı alınması gereken önlemleri belirlemektir.

2. LİTERATÜR

Ulusal ve uluslararası literatür tarandığında Türkiye için döviz kuru riskinin ithalata ve ihracata etkisi ölçen bir çok çalışma yapılmıştır. Ulaşılan sonuçların farklı olması, yapılan çalışmaların dönemlerinin, kullanılan yöntemlerin ve değişkenlerin farklı olmasıyla açıklanabilir.

Döviz kurundaki oynaklıkların Türkiye'nin ihracatını nasıl etkilediğine dair yapılan çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir. Yapılan çalışmalarda döviz kurundaki dalgalanmaların Türkiye'nin ihracatını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte yapılan çalışmalarda döviz kurundaki olası bir artışın ihracatı etkilemeyeceği sonucuna da varılmıştır. Yani, bazı çalışma sonuçları döviz kuru oynaklığının ne kısa ne de uzun dönemde ihracat üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı yönündedir.

Döviz kurundaki oynaklıkların Türkiye'nin ithalatını nasıl etkilediğine dair yapılan çalışmalardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir. Yapılan çalışmalardan bazılarında döviz kurundaki dalgalanmaların Türkiye'nin ithalatını olumsuz etkilediği sonucuna varılırken, bazı çalışmalarda etkinin anlamlı bazılarında ise etkinin anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Acaravcı ve Öztürk, 2002 yılında, 1989-2002 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile eş bütünleşme analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi olumsuz bulmuştur.

Kasman, 2003 yılında, 1989-2002, dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile eş bütünleşme analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi olumsuz bulmuştur.

Saatçioğlu ve Karaca, 2004 yılında, 1981-2000 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile eş bütünleşme analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi olumsuz bulmuştur.

Köse ve diğerleri, 2008 yılında, 1995-2008 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile eş bütünleşme analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi olumsuz bulmuştur.

Tarı ve Yıldırım, 2009 yılında, 1989-2007 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile eş bütünleşme analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatına etkisi kısa dönemde anlamsız, uzun dönemde olumlu olarak bulunmuştur. Erden ve Sağlam, 2009 yılında, 1989-2008 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile ARDL analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi olumsuz bulmuştur.

Sarı, 2010 yılında, 1982-2006 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile ARCH analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi olumsuz bulmuştur.

Kızıldere ve diğerleri, 2013 yılında, 1994-2010 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile ARDL analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatına etkisi kısa dönemde olumsuz, uzun dönemde olumlu olarak bulunmuştur. Tapşın ve Karabulut, 2013 yılında 1980-2011 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkisini Toda ve Yamamoto Nedensellik testi ile inceleyerek sonucunda etkiyi anlamlı bulmuştur. Kızıldere ve diğerleri ise aynı yıl, 1994-2010 dönemleri için döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkisini ARDL analizi ile incelemiştir. Sonuç olarak etki anlamsız bulunmuştur.

Balcılar ve diğerleri, 2014 yılında, 1995-2012 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile ARDL analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi anlamsız bulmuştur.

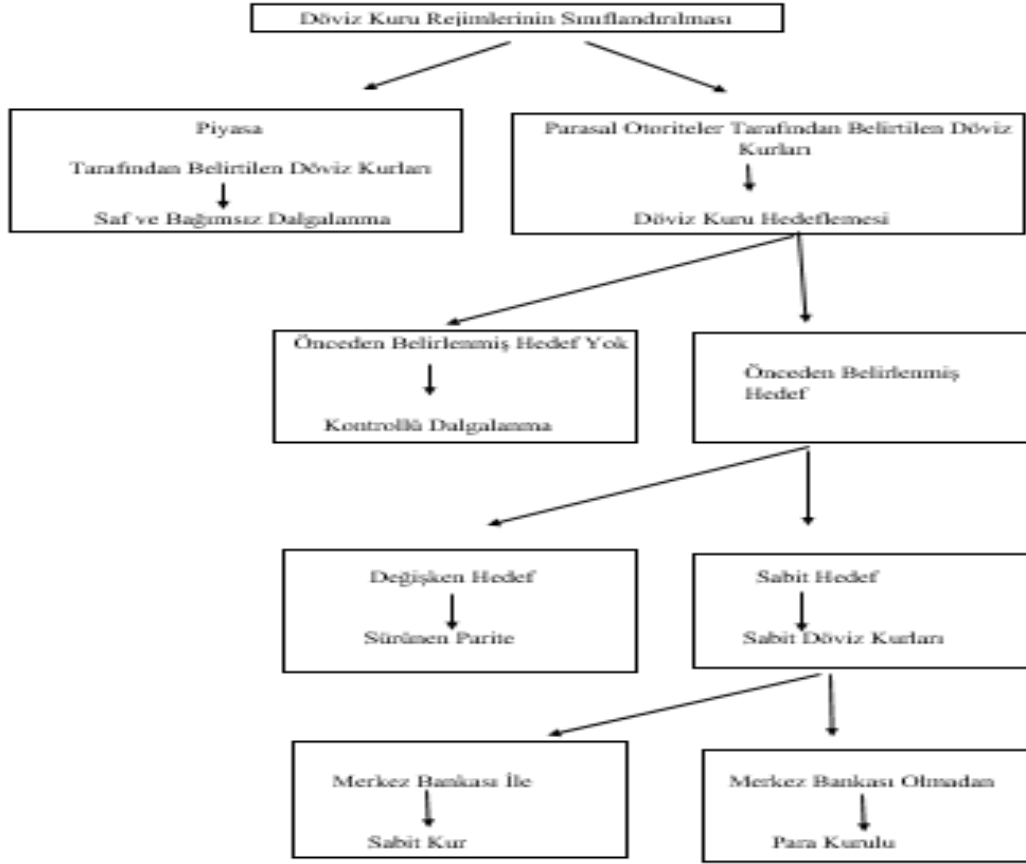
Kılıç ve Yıldırım, 2015 yılında, 2005-2012 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ithalatı arasındaki ilişkiyi Panel veri analizi ile analiz etmiştir. Sonuç olarak etkiyi olumsuz bulmuştur.

Sevim ve Doğan, 2016 yılında, 2002-2014 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ihracatı üzerindeki etkisini incelemek amacı ile ARDL analizi yapmıştır. Sonuç olarak döviz kuru belirsizliği ile Türkiye'nin ihracatı arasındaki etkiyi anlamsız bulmuştur. Doğan ve Kurt, 2016 yılında, 2003-2015 dönemleri arasında döviz kuru belirsizliğinin Türkiye'nin ithalatı üzerindeki etkisini VAR analizi ile inceleyerek sonucunda etkiyi anlamlı bulmuştur.

3. DÖVİZ KURU REJİMLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Küreselleşme ile birlikte ülkelerin ticaret olgusu daha da gelişmiş ve karşılıklı etkileşimleri daha da artmıştır. Buna bağlı olarak kur politikaları ülkelerdeki makroekonomik değişkenleri etkilemekte ve önem arz etmektedir. Bir ülke parasında meydana gelen değişiklik o ülke ile ticaret yapan bütün ülkeleri de etkileyecektir. Yıllar boyunca değişiklik gösteren döviz kuru rejimleri ekonomik faktörlerden ötürü ülkeleri etkilemektedir. Her döviz kuru rejiminin üstünlükleri ve zayıflıkları olmakla birlikte her ülkede doğru döviz kuru rejiminin uygulanması ülkenin ekonomik başarısına doğrudan tesir eder.

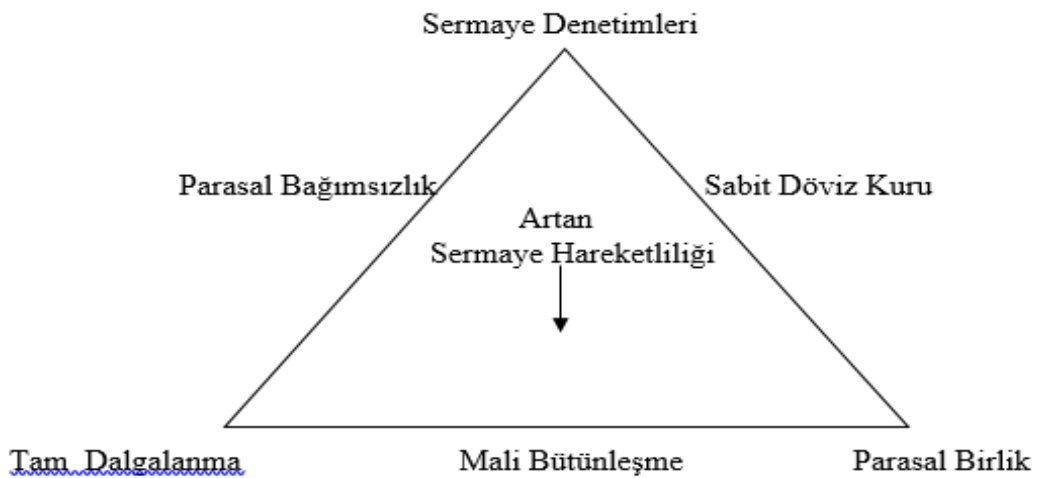
Tablo 1: Döviz Kuru Rejimleri

Kaynak: Bofinger ve Wollmershäuser, 2001:5.

Tablo 1’de döviz kuru rejimlerinin sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Ülkelerin uyguladıkları çeşitli döviz kuru rejimleri ülkelerin içinde buldukları ekonomik koşullara göre değişmektedir. Kur rejimlerinde önemli olan iki unsur vardır. Bunlar; ülkelerin dışa açıklık dereceleri, ekonomik büyüklükleri gibi makroekonomik göstergeleri ile Frankel tarafından ortaya atılan imkansız üçleme hipotezidir.

Tablo 2: İmkansız Üçleme (Impossible Trinity)

Kaynak: Frankel, 1999: 8.

Tablo 2’de 1999 yılında Frankel tarafından ortaya atılan imkansız üçleme hipotezine yer verilmiştir. Bu teoriye göre, mali bütünleşme, sabit döviz kuru uygulamaları ve para politikalarının bağımsız olması aynı anda imkansızdır. Bir ekonomide mali bütünleşme yani sermaye hareketlerinin serbest olduğu bir durum ile sabit döviz kur uygulaması varsa aynı zamanda para politikalarının bağımsız olması beklenemez. Eğer ekonomilerde sermaye hareketleri bağımsız değil denetim altında ise o ekonomide ya bağımsız para politikası uygulanacak ya da sabit döviz kuru uygulaması olacaktır.

4. DÖVİZ KURU RİSKİ VE YÖNETİMİ

Döviz kuru riskini 1984 ilk defa Adler ve Dumas, beklenmeyen döviz kuru değişimleri olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan hareketle döviz kurlarında olası ve beklendik değişimler döviz kuru riskini vermemektedir. İşletmelerin ekonomik faaliyetlerinin ülkelerin ekonomik kalkınması üzerinde önemli etkileri vardır. Ülke ekonomilerinin gelişmesi hedef alınarak, küreselleşme ve liberalleşme ile birlikte ülkeler hem tüketim hem de üretim açısından kendilerini geliştirmektedir. Aynı zamanda ülkelerin birbirlerine yakınlaşması ve uluslararası ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacı ile bireyler, işletmeler ve bu döngü içinde olan ülkeler bu dönüşümün farkına vararak karşılaşılabilecek riskleri göz önünde bulundurmalarıdır. (Ksendzuk ve Syvak, 2017:56).

Döviz kuru riski çok uzun yıllardan beri ülkelerin karşı karşıya kaldığı tehditlerden birisidir. Döviz kuru dalgalanmaları sadece ülke ekonomisi başarımını değil aynı zamanda işletmelerin de başarımlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerine etkisi daha fazla olan döviz kuru dalgalanmalarına karşı bu etkiyi hafifletmek amacıyla gerekli önlemler hükümetler tarafından alınmalıdır. (Williams, 2018: 2).

Döviz piyasası diğer piyasalara oranla piyasa hacmi ve değeri açısından daha büyüktür. Özellikle Bretton Woods sisteminin çöküşü ile birlikte döviz kurlarının piyasalar tarafından belirlenmesi ve ardından gelen petrol şokları, bunalımlar ve siyasi gerginliklerle birlikte küresel pazar zorluk çekmiştir. Birçok işletme uluslararası ticaret ve yurtdışından gelebilecek nakit akışı nedeniyle döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaları risk olarak değerlendirmelidir. Bretton Woods sisteminin çökmesi ile birlikte döviz kurlarının günlük olarak piyasa tarafından belirlenmesi kurların tahmin edilmesini bir hayli zorlaştırmıştır. Bu bağlamda tahmin edilemeyen döviz kurlarından dolayı ülkelerin karlılığı da risk altında olmaktadır (Sivarajadhanavel ve Chandrakumaramangalam, 2012: 8; Endrop ve Passau, 2014:1; Çiftçi ve Yıldız, 2013: 95).

Döviz piyasaları günümüzde en çok işlem gören piyasa olduğundan dolayı buradaki istikrarlılık çok önemlidir. Çünkü, döviz kuru oynaklığı önceden öngörülemediği ve işlem hacminin de yüksek olmasından dolayı ülkelerin makroekonomik göstergelerinde önemli bir yeri vardır (Sağlam ve Başar, 2016: 2).

Dünya finans sektöründe son zamanlarda ülkelerin de bütünleşmesi ile birlikte döviz kurlarında yaşanan değişiklikler özellikle ülke ekonomilerini ve dolaylı yoldan bankacılık sektörünü de etkilemektedir. Bu bütünleşme ile birlikte ülkeler gerek kendi para birimleri gerekse ortak para birimleri cinsinden ticaret yapmaktadırlar. Uluslararası ticaret yapan işletmeler, işlem riski ve ekonomik risk ile karşı karşıya kalmaktadırlar. İşlem riski işletmelere kısa süreli risk sağlarken, ekonomik risk, daha uzun vadeli olarak işletmelerin değerlerine etki etmektedir. İşlem riski döviz kurundaki değişimlere bağlı olarak görülen kısa çaplı risklerdir (Gökçe ve Sarıtaş, 2017: 3-4).

Ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin artması ve ya azalması döviz kuru riskini oluşturmaktadır. Bu riskin ortaya çıkmasında her ülkenin farklı para birimine sahip olması ve ticaretin bu farklı para birimleri arasında yapıyor olması etkili olmuştur. Sonuç

olarak her ülkenin para birimi birbirleri karşısında farklı değere sahiptir. Döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalar ithalat ve ihracat yapan işletmeler açısından son derece önemli ve önlem alınması gereken bir risk unsuru oluşturmaktadır (Doğanay, 2016: 151).

Döviz kuru riskini yönetmek ithalat ve ihracat yapan işletmelerin verecekleri kararları etkilemektedir. Kur riskinde kullanılacak stratejileri belirlemek ve kur riskini ortadan kaldırmak ve ya en aza indirmek isteyen işletmeler, bu durumu en iyi şekilde yönetmek zorundadırlar. Kur riski yabancı para varlıklarını ve yükümlülüklerini ifade ettiğinden dolayı ekonomide ayrı bir önemi vardır. Döviz kuru riski, döviz kurlarında beklenmedik değişiklikleri ifade ettiğinden dolayı işletmelerin üzerlerinde etkisi vardır. İşletmeler açısından döviz kuru riskinin ölçülmesi ve doğru bir şekilde yönetilmesi, işletmelerin ve genel olarak ülkelerin zayıflıklarını belirlemek ve bunlardan kurtulma yoluna gitmek açısından son derece önemlidir. Tabii ki bir ülke ne kadar çok ticaret yapıyorsa o denli döviz kurundaki değişikliklerden etkilenecektir. Dış sektöre bağlı olan ülkeler olası döviz kuru dalgalanmaları karşısında ekonomik büyümelerinde ve milli gelirdede değişikliklere neden olabilmektedir. Ayrıca bu dalgalanmalar, işletmeler arası rekabet gücünü de etkilemektedir (Papaioannou, 2006: 3-4-14; Sang, 2018: 1).

Döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar sadece ticaret yapan işletmeler yoluyla ülkeleri olumsuz etkilememektedir. Aynı zamanda, borçluların bilançolarında meydana gelen bozulmalar ile borç verenlerin verdikleri borç karşısında aldıkları risk aracılığıyla da ekonomik piyasaları etkilemektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar ulusal paranın değerini kaybetmesiyle birlikte halkın refah seviyesini azaltmaktadır (Avdjiev, Bruno, Koch ve Shin, 2018: 1; Edeme ve Okafor, 2017: 58).

Yerli paraların yabancı paralar karşısında değerinin artması ya da azalması olarak tanımlanan döviz kuru riskine karşı ekonomik ve muhasebe riski olarak ikiye ayrılmaktadır. Para birimlerinin birbirlerine konvertible edilmesi sonucunda değil de belli bir para birimi cinsinden ifade edilmesi sonucu ortaya çıkan muhasebe riski ekonomik risk kadar etkili değildir. Ekonomik riskin muhasebe riskine nazaran işletmelerin değerleri üzerinde etkileri vardır. İşletmeleri sadece ekonomik anlamda etkilemeyen bu risk çeşidi aynı zamanda işletmelerin üretimi, pazarlaması ve tedarik sürecini de etkilemektedir (Doğanay, 2016: 520).

Tablo 3: Riskten Korunma Araçlarının Sınıflandırılması

Literatürde Riskten	Mali Korunmalar	Operasyonel Korunmalar
Korunmanın Sınıflandırılması		
Mali Tabloların Sınıflandırılması	Türev Korunmalar	Doğal Korunmalar
Örnekler	forwards (futures), options, swaps	Döviz Borcu, Ulusal Para Birimine Karşı Çeşitlendirme, Harcamalar ve Gelirin Operasyonel Eşleştirilmesi

Kaynak: Döhring, 2008:5.

Tablo 3'te riskten korunma araçlarının sınıflandırılmasına yer verilmiştir. Mali ve Operasyonel Korunma yöntemleri mevcut olmakla birlikte çeşitli korunma yöntemleri vardır. Kur riskine karşı kullanılabilecek araçlar, forward, futures, opsiyon sözleşmeleri, swap anlaşmaları ile leasing, faktöring, forfaiting gibi varlığa dayalı menkul kıymetlerdir. Ayrıca

işletmeler döviz kuru risklerinden ve piyasalardaki belirsizliklerden dolayı zararlarını minimuma indirmek amacıyla hedging'e başvurabilirler.

5. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE DÖVİZ KURU RİSKİ BAĞLAMINDA GELİŞMELER

Hükümetlerin hedefi ülke ekonomilerinin istikrarlı bir şekilde büyümesini sağlamaktır. Bu amaçla, ekonomik karar vericiler ekonomideki dalgalanmalardan en az hasarla kurtulmak için çeşitli politikalar geliştirmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası döviz kurunda meydana gelen dalgalanmaları bunalımları tetikleyecek bir etken olarak görmekte ve döviz kurunda istikrarı sağlama niyetinde olsa da döviz piyasasında denetime sahip değildir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası sadece elindeki araçlarla piyasaları etkin konumda tutmayı sağlamaya çalışmaktadır (Berument ve Dinçer, 2004: 2429).

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran'ın ardından denetlenmeye başlanılan döviz piyasaları ve ardından 1930 yılında çıkartılan Türk Parasını Koruma Kanunu, yine aynı yıl kurulan Merkez Bankası ve ardından 1933 yılında Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'nun çıkartılması ile birlikte Türkiye sabit kur rejimine geçmiştir. 1947 yılına kadar geçerli olan bu sistemden sonra Türkiye önce IMF'ye daha sonra Dünya Bankası'na üye olmuştur ve sabit kur rejiminden ayarlanabilir sabit döviz kuru rejimine geçmiştir. Türkiye, 24 Ocak 1980 kararlarına kadar, ithal ikameci sanayileşme modelini uygularken mali serbestleşme ile bu yıldan sonra ihracata dönük büyüme modelini uygulamaya başlamıştır. 1980'den sonra dalgalı kur rejimine geçen Türkiye'nin Dünya Ticaret Örgütü ve Gümrük Birliği'ne girmesi ile birlikte ticaret hacmi de genişlemiştir. 1980 yılına kadar olan dönemde Türk lirasının değeri Merkez Bankası tarafından belirlenmekteydi. Bu dönemde sabit döviz kuru kullanan Türkiye'de, Merkez Bankası kurlarda herhangi bir oynaklık olduğu zamana piyasaya müdahale edip devalüasyonla birlikte yeni bir döviz kuru belirliyordu. 2001 krizini yaşayan Türkiye bu yıldan sonra Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte yüksek faiz- düşük kur belirlemeyi hedef alırken döviz kurlarının belirlenmesi piyasalara bırakılmıştır (Alacağın ve Akarsu, 2017: 332-333).

Türkiye'de, bu zamana kadar gerek yakından gerekse uzaktan etkilenmiş olduğu tüm krizler ve bundan sonra yaşanması ihtimali olabilecek krizlere karşı Merkez Bankası'nın bağımsız olarak fiyat istikrarını koruma görevini sonuna kadar yerine getirmesi ve olası döviz kuru risklerine karşı gerekli önlemleri alabilmesi gerekmektedir. Döviz kuru üzerinde fazlasıyla etkili olan siyasi belirsizliklere karşı da Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin türev piyasalara yönelimini sağlayacak faaliyetlerin etkin bir şekilde yapılması gerekmektedir. Türkiye'de henüz yeteri kadar bilgi sahibi olunamayan türev piyasaların geliştirilmesi amacı ile hükümetin gerekli çalışmaları yapması gerekmektedir.

Tablo 4: 1980-2018 Yıllarına Ait Reel Döviz Kurları, İhracat ve İthalat Verileri

YILLAR	REEL DÖVİZ KURU	İHRACAT	İTHALAT
1980	100,35	2,91	7,909
1981	93,24	4,703	8,933
1982	91,74	5,746	8,843
1983	90,32	5,728	9,235
1984	90,68	7,134	10,757
1985	82,85	7,958	11,343
1986	68,2	7,457	11,105
1987	66,35	10,19	14,158
1988	60,66	11,662	14,135
1989	75,74	11,625	15,792
1990	83,21	12,959	22,302
1991	80,29	13,593	21,047
1992	81,72	14,715	22,871
1993	89,4	15,345	29,928
1994	68,06	18,106	23,27
1995	73,32	21,637	35,709
1996	72,33	23,224	43,627
1997	82,43	26,261	48,559
1998	85,96	26,974	45,921
1999	90,54	26,587	40,671
2000	104,97	27,775	54,503
2001	82,71	31,334	41,399
2002	89,18	36,059	51,554
2003	100	47,253	69,34
2004	103,21	63,167	97,54
2005	112,87	73,476	116,774
2006	111,23	85,535	139,576
2007	119,14	107,272	170,063
2008	118,45	132,032	201,964
2009	110,33	102,143	140,928
2010	120,73	113,883	185,544
2011	106,51	137,907	240,842
2012	109,07	152,462	236,545
2013	107,19	151,803	251,661
2014	101,74	157,61	242,177
2015	98,99	143,85	207,207
2016	98,8	142,61	198,577
2017	98,7	157,094	234,156

Kaynak: www.tcmb.gov.tr, www.tuik.gov.tr. (Milyon \$)

Tablo 4'te 1980 yılından 2017 yılına kadar olan reel döviz kurları ile ithalat - ihracat verilerine yer verilmiştir. Yıllar itibari ile hem reel döviz kurunda hem de ihracat ve ithalatta artış ve azalışlar mevcuttur. İhracatın ve ithalatın artması ya da azalması sadece reel döviz kurlarına bağlı olmayıp bazı dış engellerden de kaynaklanabilmektedir. Bunlar; ülkenin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik alanda yaptığı politikalar, üye olduğu ekonomik kuruluşlar, yatırım ve teşvikler, ülkede var olan ya da var olabilecek şoklar ya da bunalımlardan kaynaklanabilir.

6. SONUÇ

Bireylerin, işletmelerin ve ülkelerin döviz kuru riskinden etkilenmemesi için hükümetlerin döviz kurunu korumaya yönelik gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Çünkü ülkelerin döviz kuru istikrarlı iken ekonomik ilişkilerin istikrarlı, döviz kurunun dalgalı olduğu dönemlerde ise ticari ilişkilerin istikrarsız olduğu aşikardır.

Döviz kurlarında yaşanan olası bir risk ülkelerin yapmak istedikleri yatırımları doğrudan etkilemekle birlikte ülkelerin ekonomik açıdan büyümesine de engel teşkil

etmektedir. Döviz kurlarında meydana gelebilecek bir artış ya da azalış önceden öngörülemez olduğundan dolayı özellikle işletmelerin portföylerini çeşitlendirerek sadece dövizle bağlı kalmayıp olası bir risk karşısında en az zarar ile kurtulma yoluna gitmelidirler. Döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaların tek bir nedeni olmadığından bu durum ülkeler açısından bir tehdit unsuru oluşturmaktadır. Çünkü gelir ve enflasyon düzeylerinin yanı sıra banka işlemleri dış ticaret hareketleri faizlerdeki farklılıklar merkez bankalarının uygulamış oldukları politikaların yanı sıra döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmaların en önemli nedeni siyasi belirsizliklerdir.

Ayrıca döviz kurundaki dalgalanma yurtiçi fiyatlara da yansiyarak ulusal para cinsinden ithalat ve döviz cinsinden ihracat fiyatlarını da etkilemektedir. Kurun yükselmesi ile birlikte yurtiçi fiyatların artması ki fazla artması durumunda enflasyon ve paranın değer kaybı sorunlarını ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar bu durumda ihracat artıp, ithalat azalsa da gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde ihracat mallarında ithal girdi kullanımını dış ticaret açığını gerektirdiği ölçüde azaltamamaktadır. Bu nedenle denebilir ki döviz kuru ticarete konu olan mallar, ithal edilmiş ara mallar ve bunların enflasyonist beklentiler üzerindeki etkisi aracılığıyla enflasyonu etkilemektedir. Bu etki özellikle gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi fiyatlar ve döviz kuru arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Döviz kurundaki oynaklık enflasyonu tetiklemekte ve bu da ekonomide istikrarsızlığa sebep olmaktadır.

Sonuç olarak gerek mikro bazda gerekse de makro bazda döviz kurundaki aşırı oynaklık bir ülke ekonomisi açısından son derece önemli sorunlar doğurmaktadır. Bu oynaklıkla karşı karşıya kalınmaması ülke parasının değerinin kura karşı değerli olması sayesinde olmaktadır. Bir ülke parasının değerli olması o ülke ekonomisinin güçlü olması ile bağdaştırılır bu ise çok çeşitli nedenlere bağlansa da temel neden ülkede üretimin olmasıdır.

KAYNAKÇA

- ACARAVCI, A., ÖZTÜRK, İ., (2002), “Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, Review of Social, Economic & Business Studies.
- ALACAĞAN, N., AKARSU, Y. (2017), “Türkiye Dış Ticaretinde Döviz Kuru Belirsizliği”, Journal Of Awareness, 2(3), 331-348,
- AVDJIEV, S., BRUNO, V., KOCH C., and SHIN, H. S., (2018), “The Dollar Exchange Rate As A Global Risk Factor: Evidence From In Vest Ment”, BIS Working Papers , Monetary and Economic Department , 1-43.
- BALICILAR, M., BAL, H., ALGAN, N., DEMİRAL, M., (2014), “Türkiye’nin İhracat Performansı: İhracat Hacminin Temel Belirleyicilerinin İncelenmesi (1995-2012)”, Ege Akademi Bakış Dergisi, İzmir.
- BERUMENT, H., DİNÇER, N., (2004), “The Effects of Exchange Rate Risk on Economic Performance: The Turkish Experience”, Applied Economics, 36, 2429–2441.
- BOFINGER P., WOLLMERSHÄUSER, T., (2001), “Managed Floating: Understanding The New International Monetary Order”, Würzburg Economic Papers, 1-78.
- ÇİFTÇİ, F., YILDIZ, R., (2013), “Dış Ticarete Kur Riski Yönetimi: Temsili Bir Türk Dış Ticaret Firması İçin Uygulama Örnekleri” Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5 (9), 93-112.
- DOĞAN, Z. KURT, Ü., (2016), “Türkiye Ekonomisinde Reel Döviz Kuru Ve İthalat İlişkisi”, The Journal of Academic Social Science Studies, Elazığ.
- DOĞANAY, M. (2016), “Döviz Kuru Riski Yönetimine Sektörel Bir Yaklaşım”, International Journal of Cultural and Social Studies(IntJCSS) , 2(1),149-164.
- DOĞANAY, H. (2016), “Döviz Kuru Riski Yönetimi: Türkiye Tütün Endüstrisi Örneği”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(1), 518-537.
- DÖHRING, B., (2008), “Hedging And Invoicing Strategies To Reduce Exchange Rate Exposure: A Euro-Area Perspective”, Economic Papers 299, 1-22.
- EDEME, R., OKAFOR, C., (2017), “Exchange Rate Fluctuations And Household Welfare In Nigeria”, International Journal of Economics, Business and Management Research, 1(1), 56-68.
- ERDEN, L. SAĞLAM, G., (2009), “Türkiye’de Döviz Kuru Oynaklığının Sektörel İthalata Etkileri: Bir ARDL İthalat Model Analizi”, Hacettepe Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi, Ankara.
- ENTROP, O., MERKEL, M. (2017),” “Exchange Rate Risk” With In The European Monetary Union? Analyzing the Exchange Rate Exposure of German Firms”, <https://ssrn.com/abstract=2893714>, 1-65.
- FRANKEL, J., (1999), “No Single Currency Regime Is Right For All Countries Or At All Time” NBER Working Paper Series 7338, 1-49.
- GÖKÇE, A., SARITAŞ, H., (2017), “Döviz Kurlarındaki Değişmelerin Türkiye’deki Özel Sermayeli Bankaların Bilançoları Üzerine Etkiler”, Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, 28, 1-18.
- KASMAN, A., (2003), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru Oynaklığı ve Bunun İhracat Üzerine Etkisi: Sektörel Bir Analiz”, Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Bursa.

- KILIÇ, E., YILDIRIM, K., (2015), “Sektörel Reel Döviz Kuru Oynaklığı İthalat Hacmini Etkiler Mi? Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Kütahya.
- KIZILDERE, C., KABADAYI, B., EMSEN, Ö., (2013), “Dış Ticaretin Döviz Kuru Değişmelerine Duyarlılığı: Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme”, Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Erzurum
- KSENDZUK, V., SYVAK, O., (2017), “Currency Risks in Foreign Trade as Challenges for Enterprises Management System in Poland and Ukraine”, Journal of Corporate Responsibility And Leadership, 55-71.
- PAPAIOANNOU, M., (2006), “Exchange Rate Risk Measurement and Management: Issues and Approaches for Firms”, IMF Working Paper, 1-22.
- SAATİÇİOĞLU, C., KARACA, O., (2004), Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği, Doğu Üniversitesi Dergisi, İstanbul
- SAĞLAM, M., BAŞAR, M. (2016), “Döviz Kuru Oynaklığının Öngörülmesi: Türkiye Örneği”, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 18 (31), 23-29.
- SANG, K., H., (2018), “How Do Exchange Rate Movements Impact Firm Performance in Korea?”, Korea Institute for International Economic Policy.
- SARI, A., (2010), “Döviz Kuru Oynaklığının İthalata Etkileri: Türkiye Örneği”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi, İstanbul.
- SEVİM, C., DOĞAN, T., (2016), “Türkiye Ekonomisinde İhracat ve Döviz Kuru Oynaklığı İlişkisi”, Ege Akademik Bakış, İzmir.
- SIVARAJADHANAVEL, P., CHANDRAKUMARAMANGALAM, S., (2012), “Exchange Rate Risk in the Foreign Exchange Market: A Challenge on Corporate Profitability”, Bonfring International Journal of Industrial Engineering and Management Science, 2(3), 8-11.
- TAPŞIN, G., KARABIYIK, A., (2013), “Reel Döviz Kuru, İthalat Ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Antalya.
- TARI, R., YILDIRIM, D., (2009), “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye İçin Bir Uygulama, Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Manisa
- WILLIAMS, H., T., (2018), “An Empirical Investigation Of The Impact Of Exchange Rate Fluctuations On The Performance Of Selected Listed Firms In Nigeria”, Journal of Business Management and Economic Research, 2(3), 1-10.
- <http://siteresources.worldbank.org/EXTFINANCIALSECTOR/Resources/282884-1303327122200/266Gray-121203.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2018).
- www.tcmb.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.11.2018).
- www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.11.2018)

Journal of Life Economics

Cilt / Volume 6, Sayı / Issue 1, 2019, pp. 91-118

E - ISSN: 2148-4139

URL: <http://www.ratingacademy.com.tr/ojs/index.php/jlecon>

DOI: 10.15637/jlecon.6.007

Araştırma Makalesi/Research Article

İSLAMİ FİNANSAL ENSTRÜMANLARDAN BİRİSİ OLARAK SUKUK: HİBRİD SUKUK İÇERİSİNDE YER ALAN MURABAHA SÖZLEŞMELERİNİN İSLAMİ HÜKÜMLERE UYGUNLUK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ[§]

SUKUK AS ONE THE ISLAMIC FINANCIAL INSTRUMENTES: INVESTIGATION OF THE MURABAHAH CONTRACTS IN THE HYBRID SUKUK IN TERMS OF COMPLIANCE WITH THE ISLAMIC PROVISION

İsabet Ebru YAZICIOĞLU * & Hasan KAZAK **

* Doktora Öğrencisi, KTO Karatay Üniversitesi, TÜRKİYE, Email: ebrugltn@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2560-1174>

** Öğr. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, TÜRKİYE, Email: hkazak@hotmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0699-5371>

Geliş Tarihi: 19 Aralık 2018; Kabul Tarihi: 27 Ocak 2019

Received: 19 December 2018; Accepted: 27 January 2019

ÖZET

Sukuk, İslami finansta kullanılmak üzere geliştirilen faizsiz sermaye piyasası araçlarıdır. Sukuk, geleneksel tahvillere alternatif olarak geliştirilen ve yapı itibariyle geleneksel finansal piyasa araçları olan bono ve tahvillerden, varlığa dayalı menkul kıymet ve gelir ortaklığı senetlerinden farklı özelliklere sahip varlığa dayalı olarak çıkarılan ve varlıklar üzerinde ortak mülkiyet hakkını temsil eden İslam'a uygun sertifikalardır. Yatırımcısı tarafından ihtiyaç duyulan finansmanın sağlanması amacıyla piyasaya sürülen sukuk sertifikaları bir yönüyle tahvillere benzer gibi görünmektedir. Ancak tahviller yapı itibariyle borç senedi hükmünde olup yatırımcısına faiz geliri sunmakta iken, sukuk bir borç enstrümanı değildir, mutlaka bir varlığa dayalı olmak zorundadır ve yatırımcısına sabit bir faiz geliri değil dayanak varlıktan elde edilecek gelirden istifade hakkı sunmaktadır. Sukuk diğer yandan şirketlere ortaklık ve yönetim hakkı tanıyan şirket hisse senetlerinden de farklıdır. Sukuk sertifika sahiplerine sukuka konu edilen dayanak varlıklar üzerinde mülkiyet hakkı tanımakla birlikte bu mülkiyet hakkı, dayanak varlıklar üzerinde yönetim vb. haklar içermeyen sınırlı bir hak yapısına sahiptir.

Bu çalışmada öncelikle olarak Sukuk kavramından ve öneminden bahsedilmiş, geleneksel finansal piyasa araçları arasındaki farklar ortaya konmuştur. Daha sonra Dünya ve Türkiye'deki sukuk ihraçlarından ve bu ihraçların çeşitlerinden bahsedilmiştir.

[§] Bu makale Rating Academy ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Bakü-Slavian Üniversitesi işbirliği ile organize edilen ve 13-15 Aralık 2018 tarihleri arasında Çanakkale / Türkiye'de düzenlenen 2. Uluslararası Farkındalık Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur. Çalışmanın özeti sempozyum özet kitabında ve geniş özet olarak da tam metin kitabında yayınlanmıştır.

Çalışmanın amacı; sukuk türlerinden birisi olan ve hem Dünya’da hem de ülkemizde büyük rakamlarla ihraç edilen hibrid (hybrid) (diğer adlarıyla melez ya da karma) sukuk içerisinde yer alan murabaha sözleşmelerinin İslam’a uygunluk yönünün incelenmesidir. Yaptığımız bu çalışmada hibrid sukuk içerisine murabaha sözleşmelerinin konulması ve buna rağmen ikinci el piyasalarda işlem görebilmesinin İslam açısından uygun olduğu ile ilgili tutarlı bir fıkhi dayanak tespit edilememiştir. Buna göre önemli bir finansman kaynağı olan hibrid sukuka dayanak varlık sepeti içerisine ikinci el piyasalarda işlem görme sorunu yaşanacağından murabaha sözleşmeleri konulmamalıdır. Murabahaya dayalı sukuk ayrı bir şekilde ihraç edilmeli ve bu sertifikalar ikinci el piyasalarda işlem görmemelidir.

Sonuç olarak; Hibrit sukuk içerisine murabaha sözleşmelerinin konulması ikinci el piyasalarda işlem görme yasağı oluşturacağından uygun değildir. İslami finans konusunda çalışma yapan başta İslami bankacılık faaliyetleri olmak üzere tüm tarafların bu konuda daha hassas olmaları İslami finans piyasasının geleceği açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sukuk, İslami Finans, Hibrit sukuk, Murabaha Sukuk

JEL Kodları: G20, G21, G23

ABSTRACT

Sukuk is an interest-free Capital market tool developed for use in Islamic finance. Sukuk is an Islamic compliant certificate, which is developed as an alternative to traditional bonds and which is based on asset-based securities with different characteristics from bond-based securities and revenue-share certificates, which are traditional financial market instruments by structure. It is seen that sukuk certificates resemble bonds in order to provide the financing required by the investor. However, while bonds are indebted to the structure while investors offer interest income, sukuk is not a debt instrument, but should be based on an asset and its investor, not a fixed interest income, but right to benefit from the income from the underlying asset. Sukuk, on the other hand, is also different from the company shares that give the company the right to partnership and management. Although the sukuk may grant the right of ownership to the holders of the underlying rights subject to sukuk, this right of ownership has a limited rights structure that does not contain any management exc. rights on the underlying assets.

In this study, firstly, types of sukuk and its importance are mentioned and the differences between the traditional financial market instruments are revealed. Then, it is mentioned about the issue sukuk and types of issues in the World and Turkey.

Purpose of the study; one of the types of sukuk, and both in the World and in our country is issued with large numbers of hybrid sukuk which is including in murabahah sukuk are examined the direction of conformity to Islam. In this study, it was found that there was no consistent legal basis for the use of murabahah in the hybrid sukuk and the fact that it was/was not suitable for Islam in the secondary markets.

According to this, an important financial source hybrid sukuk based asset pool in the secondary markets will be experienced in the process of trading problems should not be placed in murabahah contracts. Murabahah sukuk should be issued separately and these murabahah certificates should not be traded in the secondary markets.

As a result; The insertion of murabahah contracts into hybrid sukuk is not appropriate as it will create a ban on trading in the secondary markets. The fact that all parties, especially Islamic Banking activities are more sensitive about this issue is very important for the future of Islamic financial market.

Keywords: Sukuk, Islamic Finance, Hybrid Sukuk, Murabahah Sukuk

JEL Codes: G20, G21, G23

1. GİRİŞ

İslami finans ve bankacılık, sukuk alanında özellikle son on yılda büyüme kaydetmiştir. Sukuk alanında yeni finansal araçlar geliştirilmiş, sukuk ihraçlarını arttırmaya yönelik İslami finansal düzenlemeler yapılmıştır. 2002 yılında Bahreyn ve Malezya öncülüğünde başlayan sukuk ihraçları günümüzde Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye, İngiltere, Almanya, Endonezya gibi daha pek çok Müslim ve Gayri Müslim ülkede yapılar hale gelmiştir. Günümüzde kırka yakın ülkede hem devlet (sovereign sukuk) hem de özel sektör (kurumsal) (corporate sukuk) sukuk ihraçları yapılmaktadır.

Sukuk, İslami finans sektöründe fon ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılır. Sukukun ivme kazanması İslami finans pazarının genişlemesine de olanak sağlamıştır. Genellikle büyük konut projelerinde, havaalanı, otoyol, köprü ve daha birçok alanda fon temini için kullanılan sukuk, konu olduğu alışverişin türüne göre isim alır. İcara, hibrid, mudaraba, vakala, istisna sukuk yaygın olarak kullanılan sukuk çeşitleri olarak sayılabilir.

Sukukun hayata geçirilmesinde varlığa dayalı menkul kıymetlerden (VDMK) esinlenilmiştir. Hisse senetleri, bonolar ve tahviller borca dayalı menkul kıymetler oldukları için faiz içermektedirler. Dolayısıyla İslam hukukuna aykırı özelliktedirler. Menkul kıymetleştirme üzerinden fon sağlama borca dayalı olarak değil, varlığa dayalı olarak yapılmaya başlanmış ve İslami sermaye piyasası aracı olan sukuk hayata geçirilmiştir.

2. SUKUK KAVRAMI

Sukuk sözlükte ‘ticari varlıklar üzerindeki şayi hisseli mülkiyeti anlatan ve eşit değerde ihraç edilen finansal sertifikalar’ olarak tanımlanır. Sukuk, ‘bir mal, hizmet, kullanım hakkı ya da belirli bir yatırım aktivitesinin mülkiyetine dair eşit değere sahip’ belgeleri ifade etmektedir (Cebeci, 2016). Tahvillere (faizli sistemde) benzer faydalara sahip bir alternatif bulma fikri şeriata uygun finansal araç olarak sukukun gelişimine yol açmıştır (Muhammad & Ramli, 2016:9). Bu bakış açısıyla ortaya çıkan ve “İslami tahvil” olarak da ifade edilen sukuk, gerçek bir varlık üzerinde mülkiyet hakkı sağlayan ve mülkiyet hakkına dayanarak ilgili varlıktan gelir elde edilemeyei sağlayan faizsiz bir yatırım aracıdır (Yean, 2011:3).

Bir uluslararası teşkilat olan İslam Konferansı Örgütü’nün İslam Hukuku Akademisine göre; “... bir senet veya tahvile temsil eden ve bu senet veya tahvilin piyasa fiyatından satılmasına imkân verecek yapıda olan, çoğunluğu fiziki varlık ve finansal haklardan, azınlığı ise nakit ve kişilerarası borçlardan oluşan varlık topluluğuna’ sukuk denir (IIFM, 2010, s.4).

İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions – AAOIFI) tarafından yapılan sukuk tanımı ise; “Sukûk, mevcut mal (ayn), menfaat veya hizmet hâlinde bulunan varlıklar üzerindeki mülkiyette veya belirli bir projenin varlıklarında ya da özel bir yatırım faaliyetinde şayi payları ifade eder şekilde ve birbirine eşit değerde ihraç edilen sertifikalardır” şeklindedir (AAOIFI, 2015:460). AAOIFI tanımının devamında “Ancak bu sertifikalar (sukûk), sertifika bedelleri tahsil edildikten, ihraç gerçekleşip arz tamamlandıktan ve bunlar ihraç edildikleri amaç için kullanılmaya başlandıktan sonra varlıklar üzerinde eşit değerde ortak mülkiyet ifade ederler” (AAOIFI, 2015:460) şeklinde sukuk sertifikalarının temsil ettiği ortak mülkiyet tanımlanmıştır.

Dünya’daki gelişiminin ardından finansal sertifikaların Türkiye’de 23 Aralık 2012 tarihinde SPK’nın 61/1 maddesiyle İslami sermaye piyasasındaki hareket başlamıştır (SKP, 2012:61/1). SPK’nın yayınladığı bu bildiğe, genel hatlarıyla, kira sertifikalarının ihraç ve satışıyla ilgili usul ve esasları, SPV’ ye (Özel Amaçlı Şirket) (Türkiye’deki ismiyle Varlık Kiralama Şirketleri, VKŞ) görev ve sorumluluklarını içeren 5 maddeli bir kanundur. Adı geçen kira sertifikaları, Türkiye’de sukukun ihraç edilme şeklidir. Dünyadaki diğer İslami finans

ülkelerinde farklı şekillerde de yapılan sukuk ihraçları ülkemizde kira sertifikası adıyla ihraç edilmektedir. Bu konu ilerleyen bölümlerde detaylandırılacaktır.

Sukuk ihraç işlemindeki taraflar şunlardır (Ayub, 2017: 417):

- Sukukun kaynağı veya sukuk ihraç eden, söz konusu malı SPV' ye satar ve kazanılan fonları kullanır. Buradaki kaynak kuruluş genellikle hükümetler, büyük şirketler, İslami finans kurumları olabilir.
- Sukuk ihracı süreci ve ihracın yönetilmesi için kurulan SPV tüzel bir kişiliği ifade eder. SPV bazen ihraççı olarak da adlandırılır. SPV, varlıkların kaynak kuruluştan satın alımını yapar ve satın alma bedelini sukuk ihracıyla karşılar.
- Yatırım bankaları; sukuk için yüklenici, potansiyel müşterilerin yönetilmesi ve kayıt altına alınma işlemlerini, bir bedel veya komisyon alarak yapan ihraç aracılarıdır.
- SPV' nin ihraç ettiği sukuk işlemlerine dahil olan merkez bankaları, İslami bankalar-bankacılık dışı finans kurumları ve bireysel katılımcılar sukuk ihracının katılımcılarıdır.

Sukuk yatırımcısı faiz kazancı değil, varlığın finanse edilmesi sonucu kazanılan gelir/kârdan pay alır. Bu yönüyle sukuk konvansiyonel finanstaki tahvillerle mukayese edilerek değerlendirilmektedir. Sukuk varlığa dayalı sertifikalarken, tahviller borca dayalı sertifikalardır. Yani sukuk ihracı için gerçek bir ticari ilişki ve maddi gerçekliğe sahip bir mal olması gerekmektedir (Tok, 2009:13-14). Yani sukuk genel olarak bir borcu değil, yatırımcıların belirli varlık/proje/hizmetlerde bölünmez hisse ve haklarını temsil eder. Buna karşın tahviller ihraç edenin borcudur. Sukukun maddi varlıklara dayanma borcuna karşın tahvilde bu gereklilik yoktur. Sukukta anapara ve gelir ihraç eden tarafından garanti edilemezken, tahvilde bu garanti verilmektedir.

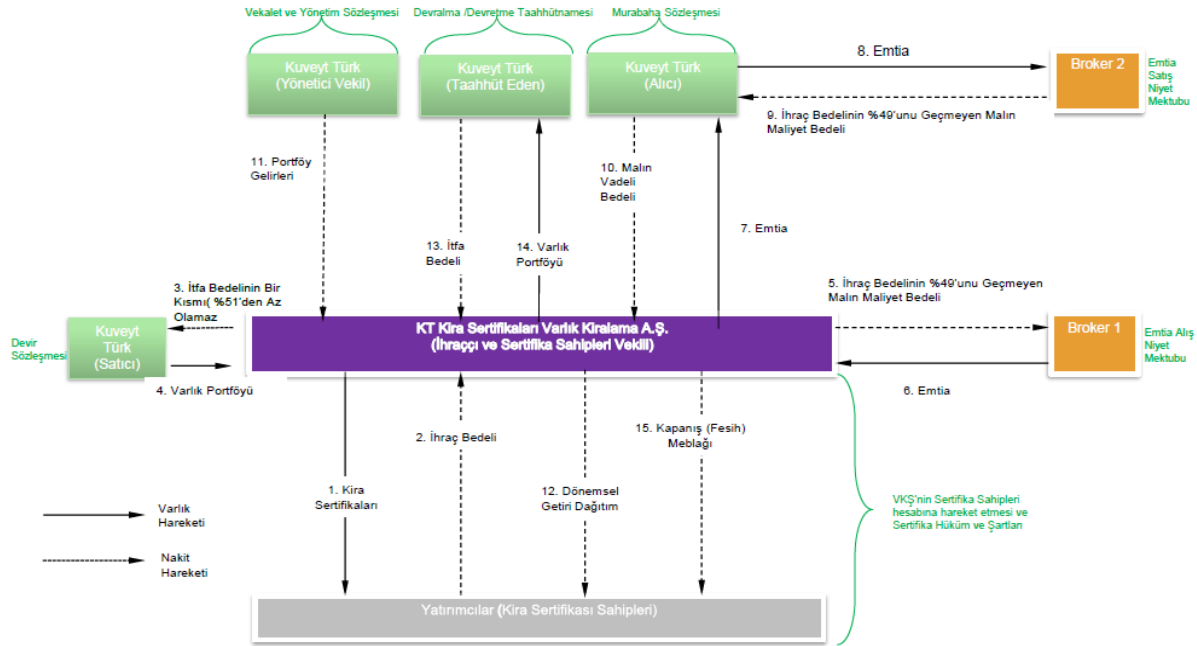
94

Sukukun yapısıyla ilgili, oluşturulma şekilleriyle ilgili ve sahip olduğu prensiplerle ilgili özellikleri şöyle sıralanabilir (Durmuş, 2010: 144, Erkuş, 2016: 249):

- Sukuk, bir mal, hizmet veya menfaat üzerindeki pay hakkını belirtir.
- Sahibinin hak ve yükümlülüklerini belirtmek amacıyla çıkarılan senetler olarak kullanılan sukuk sertifikaları, nama ve hâmiline yazılarak ihraç edilebilir.
- Sukuk, İslam hukukuna uygun olarak yapılan işlemlerdir.
- Sukukun ikinci el piyasalarda işlem görmesi bazı çeşitleri için mümkünken, bazıları için caiz değildir.
- Sukuk yatırımcıları sukuk ihracında ilan edilen oranlar dahilinde kâra, ortaklıktaki paylarına göre ise zarara iştirak ederler.
- Sukuk yatırımlarını yönetenler yatırımcılara herhangi bir sermaye ve/veya kâr garantisi vermemektedirler. Çünkü sukukta kâr oranları ile ilgili herhangi bir belirleme yapılması uygun değildir. Yani sukuk risk içeren bir enstrümandır.
- Sukuk işlemlerinin İslam hukukuna uygun olması için yüksek belirsizlik içeren işlemlerden uzak olmalıdır.

Sukukun (kira sözleşmesi) yapısal özellikleri ele alındığında üç taraflı bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bu taraflar kaynak kuruluş, varlık kiralama şirketi ve yatırımcılar (kira sertifikası sahipleri) olmak üzere üç ana unsurdan oluşmaktadır. Bu tarafların haricinde aracı kurum ve kuruluşlarda bu ilişkide destek unsur olarak görev yapmaktadırlar. Aşağıda (Şekil 1) Kuveyt Türk Katılım Bankasına ait örnek bir kira sertifikasının taraflar ve işleyiş şeması verilmiştir.

Şekil 1. Bir Örnek Sukuk'un (Yönetim Sözleşmesine ve Alım Satım Birlikte Dayalı Kira Sertifikası) Tarafları Bazında Yapısal Akışı

(Küveyt Türk Kira Sertifikası Sunumu, Eylül 2014, <http://www.ktksvks.com.tr>, Erişim Tarihi: 15/12/2018)

3. SUKUK ÇEŞİTLERİ

Günümüzde çeşitli sukuk türleri kullanılmaktadır. Sukuk çeşitliliği İslami finanstaki sözleşmelere dayanır. İslami finanstaki sözleşmeler esas alınarak çeşitlendirilen sukuk, genellikle konu olduğu sözleşmenin ismiyle adlandırılmaktadır.

Sukuk çeşitlerinin sayısındaki artış, fon temin etmek isteyenlerin kendisine uygun sukuk yapısını seçmeleri için onları sukuk kullanımına teşvik etmede önemli faktörlerden biridir. Bu durum global sukuk pazarının genişlemesi için sağlıklı bir yoldur (Shahiha & Sapiyi, 2013: 551-573).

Sukukun AAOIFI tarafından kabul görmüş 14 çeşidi mevcuttur. Sukuk çeşitleri Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Sukuk Çeşitleri

1- İcara (Sukuk al-ijarah)	8- Murabaha (Sukuk al-murabaha)
2- İcara movsufa bitihima (Sukuk ijarah movsufa bi-thima)	9- Muşaraka (Sukuk al-musharaka)
3- Manfa icara (Sukuk manfaa ijarah)	10- Mudaraba (Sukuk al-mudharaba)
4- Manfa icara movsufa bitihima (Sukuk manfaa ijarah movsufa bi-thima)	11- Vekâlet (Sukuk al-wakala)
5- Mülkiyet kadamat (Sukuk milkiyat al-khadamat)	12- Muzraa (Sukuk al-muzra'a)
6- Salam (Sukuk al-salam)	13- Musaka (Sukuk al-musaqa)
7- İstisna (Sukuk al-istisna'a)	14- Mukarasa (Sukuk-al-muqarasa)

Kaynak: AAOIFI, 2015

3.1. İcara Sukuk

İslami finans sektöründe ‘icara’ terimi ‘bir varlığın intifa hakkının, kendisinden talep edilen bir rant karşılığında başka bir kişiye intikalinin devri’ veya tam anlamıyla kira anlamına gelmektedir (islamicmarkes.com). Kiralama, islami finansa uygun olarak sermaye piyasasındaki şekli icara sukuktur.

İcara sukuk, islami sermaye piyasasında en çok kullanılmakta olan sukuktan birisidir. Bu sukuk türünde mülkiyet ve yararlanma hakkı birlikte bir taşınmaz üstünde uygulanma alanına sahiptir. Özel ve kamu kuruluşları sukuk ihracının sahibi olabilir. (Özel Amaçlı Kurum, Special Purpose Vehicle, SPV). Bu kuruluşlar bir taraftan sukuk ihracını gerçekleştirirken, diğer taraftan taraflar arasında uyum ve düzeni sağlar. Hatta SPV anaparanın ödenmeme riskine önlem olarak sigorta yapabilir (Kasımoğlu ve d. 2018: 21).

Tablo 2. Dünyada Kamu ve Özel Sektör Tarafından Gerçekleştirilen İcare Sukuk İhracı (Ocak 2016-Aralık2016 Dönemi, 200 Milyon \$’ dan Fazla Olan)

İHRAÇ YILI	İHRAÇÇI ÜLKE	İHRACI GERÇEKLEŞTİRİLEN KURUM/KURULUŞLAR	YEREL / ULUSLARARASI	KAMU / ÖZEL SEKTÖR	MİLYON \$	VADE (YIL)
2016	Türkiye	T.C. Hazine Müsteşarlığı	Yerel	Kamu	2.059	3
2016	Pakistan	Pakistan Hükümeti	Yerel	Kamu	1.876	3
2016	Bahreyn	Bahreyn Hükümeti	Uluslararası	Kamu	1.450	5
2016	Endonezya	Endonezya Hükümeti	Yerel	Kamu	11.385	6
2016	Türkiye	T.C. Hazine Müsteşarlığı	Uluslararası	Kamu	1.000	5
2016	Umman	Umman Hükümeti	Uluslararası	Kamu	500	6
2016	Birleşik Arap Emirlikleri	Şarika İslam Bankası	Uluslararası	Özel	500	5
2016	Suudi Arabistan	Rawabi Vallianz Offshore Hizmetleri	Yerel	Özel	267	5

Kaynak: IIFM, 2017: 18-21, TKBB, 8: 77

Tabloya bakıldığında özellikle hükümetler tarafından kullanılan icara sukuk, yerel yatırımcılar için olduğu gibi, uluslararası yatırımcılar için de ihraç edilebilmektedir. Ancak ülkemizde kamu tarafından sadece icara sukuk ihraç edilebilir. Çünkü Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanununun 7/A maddesi sadece bu sukuk türünün ihracına izin vermektedir (TKBB, Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar, 76).

Ülkemizde de en yaygın ihraç edilen ve mevzuatta yer alan sukuk türü icara (finansal kiralama) sukukudur. Bu yöntem uygulamada devret-geri kirala şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu işlem banka veya diğer finansal kuruluşlar aracılığıyla söz konusu gayrimenkulün (sukuka ihracına konu) alınıp sahibine tekrar kiraya verilmesi ve bu şekilde fon ihtiyacının karşılanması amacıyla sukuk ihraç edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Projenin proje maliyeti ve muhtemel kira gelirleri hesaplanıp, kiralama işlemi gerçekleştirilir ve alım işlemi için gerekli fon sağlanmış olur. Vadesi geldiğinde toplanan kira gelirleri belli aralıklarla sukuk sertifika sahiplerine kazanç olarak aktarılır. Bu işlemde aracı kurum veya bankanın kazancı, vekil olarak gerçekleştirdiği işlemin işletim komisyonu veya mudarib olarak payına düşen kârdır. Eğer projeye kendisi de sermaye yatırırsa, bu durumda ortak olarak da kira gelirinden payına düşeni alır (Bayındır: 2015: 96,97).

3.2. Murabaha Sukuk

Murabaha bir mal alımı için kullanılan taksitli bir satış sözleşmesidir (Lackmann, 2008:7). Murabaha sukuk murabaha üzerinden mal alımını finanse etmek amacıyla ihraç edilen ve murabaha mallarının sahibi olmayı sağlayan eşit değerdeki sertifikalardır (Vishwonath ve Azmi, 2009: 65). Murabaha sukuk kısa ve orta dönem murabaha satışları ihraç etmek için kullanılır (Hassan ve Levis, 2007: 52). Hukuki olarak işlem gören murabaha sukuk sadece birincil piyasada işlem görebilir. Sukukun ciro edilmesi ya da ikincil piyasada işlem görmesine İslam hukukunda izin verilmez. Bunun nedeni sertifika sahiplerine borcu temsil eder ve borç vadeli olarak alınıp satılmış olur. Bu durum da ribayı doğurur ve caiz değildir (Tok, 2009: 21). Murabaha sukuku; toplanan fonların, malların peşin alımında kullanılmasına ve eklenen kar oranıyla vadeli olarak satılmasını ve yatırımcının bu fiyat üzerinden alacak hakkına sahip olmasını öngörür.

Murabaha sukukun işleyiş biçimi Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Murabaha Sukukun İşleyişi (Aktepe, TKBB/9:206)

97

Kaynak kuruluş, almak istediği bir malın finansmanını karşılamak için SPV 'ye başvurur. SPV, işleme konu olan malı satın alabilmek amacıyla piyasaya sukuk ihraç eder ve yatırımcılar sukuka yatırım yaparak mal alımı için gerekli fonu sağlamış olur. SPV, konu olan malı kaynak kuruluş için satın alır ve kaynak kuruluşa taksitli olarak satar. Bu satım işlemi ile kaynak kuruluş SPV' ye dönemsel olarak taksitlerini öder ve bu gelir yatırımcılara SPV tarafından aktarılır. Vade bitiminde sukuka sertifikası alanlar payları oranında anapara + gelir toplamını alırlar (Aktepe, TKBB/9: 77).

Tablo 3. Dünyada Kamu ve Özel Sektör Tarafından Gerçekleştirilen Murabaha Sukuk İhracı (Ocak 2016-Aralık2016 Dönemi, 200 Milyon \$'dan Fazla Olan)

İHRAÇ YILI	İHRAÇÇI ÜLKE	İHRACI GERÇEKLEŞTİRİLEN KURUM/KURULUŞLAR	YEREL / ULUSLARARASI	KAMU / ÖZEL SEKTÖR	MİLYON \$	VADE (YIL)
2016	Malezya	Danainfa Nasioanl	Yerel	Özel	899	28
2016	Malezya	Pengurusan Havayolları	Yerel	Özel	225	7
2016	Birleşik Arap Emirlikleri	Emaar Gayrimenkul	Uluslararası	Özel	750	10
2016	Malezya	Maxis Broadband	Yerel	Özel	551	5
2016	Malezya	Malezya Hükümeti	Yerel	Kamu	9.551	11

Kaynak: IIFM (2017: 18-21)

3.3. Selem Sukuk

Selem, ödemenin nakit olarak alınıp, satın alınan malın veresiye verildiği satış şeklidir. Burada dikkat edilecek husus malın miktarının, özelliklerinin, teslimata dayalı hususların belirlenip karara bağlanmış olmasıdır (Şekeroğlu ve Özer, 2017: 12).

Selem sukuk; finansman ihtiyacı olan satıcının alacağını gelecekte tedarik edeceğini taahhüt ettiği sukuk ihraç türüdür. Burada mal teslim edildikten sonra, konu olan ürün fiyatına kâr marjı eklenmesi ile ürünün satılıp iki fiyat farkından doğan kazancı sağlamasıdır (Orhan, 2018: 6). Bu kazanç sukuk yatırımcılarına payları oranında dağıtılır. Selem sukuk ikinci el piyasada işlem göremeyen İslami finans araçlarıdır.

Şekil 3. Selem Sukuk İşleyiş Şekli (Aktepe TKBB/9:206)

3.4. İstisna Sukuk

Günümüzde genellikle inşaat, gemi inşası, toplu konut projeleri gibi büyük hacimli projelerde kullanılan istisna akdi üretim ile ilgili sözleşmelerdir. İstisna genel olarak bir ürünü belirlenen şekliyle üretilmesi için sipariş vermektir (Yanpar, 2014: 98).

İstisna sukuk yukarıda belirtilen tarzdaki projelerin finansmanı için kullanılmaktadır. Gerekli fon ihtiyacını karşılamak için sukuk ihracı yapılan proje, taahhüt edilen süre sonunda elde edilen bedelin aracı şirket tarafından sukuk yatırımcılarına aktarılmasıyla son bulur.

İstisna sukuk sertifikalarının ikinci elde satımı mümkün değildir.

Şekil 4. İstisna Sukuk İşleyiş Şekli (Aktepe TKBB/9:207)

3.5. Mudaraba Sukuk

Mudaraba sukuk mudaraba işlemini konu alan sukuk türüdür. Mudaraba taraflardan birinin emek, bilgi, tecrübe; diğerinin sermaye (para) ortaya koyduğu İslami finansal araçtır. Mudaraba şirketi, sermaye sahibinin işi yapacak kişinin uyması gereken birtakım kuralların olup olmamasına göre mutlak ve mukayyet mudaraba şeklinde iki kısma ayrılır. Mutlak mudaraba sermaye sahibinin sadece kârın paylaşılma şeklini ve zamanını belirlediği mudaraba; mukayyet mudaraba ise sermaye sahibinin işletmecinin uyması gereken bazı kuralların konulduğu mudaraba çeşididir (Döndüren, 2012: 431).

Mudaraba sukuk ile yatırımcılarla fona gereksinim duyan girişimcilerin bir araya gelerek finansal yatırımın ve reel girişimin önu açılmış olur. Mudaraba sukuk aynı zamanda ikincil piyasalarda işlem görebilir (Tekin, 2017: 164).

Mudaraba sukukta dağıtılacak kârların yatırımcılara aktarımı dönemsel olarak yapılmaktadır. Ortaklık bitiminde kârlar ortaklık payına göre dağıtılır.

Şekil 5. Mudaraba Sukuk İşleyiş Şekli (Aktepe, TKBB/9: 208)

3.6. Muşaraka Sukuk

Muşarakayı iki veya daha fazla kişinin bir araya gelerek ticaret yapıp, kâr elde etmek için kurdukları adi ortaklık türü olarak tanımlayabiliriz. Muşaraka sukuk, muşaraka ortaklığı prensipleri çerçevesinde bir proje veya faaliyet üzerindeki mülkiyet belgesiyle hem ihraççı hem de yatırımcıların projenin sermayesine katkıda bulunmaktadır (Mohamad, 2012: 170).

Muşaraka sukuk ilk olarak kâr ve zarar paylaşımı temelinde yeni fon kaynaklarını temsil etmesi yönüyle önemli bir araçtır. İkinci olarak, vakıf topraklarının geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır. İslami finans kurumlarında yeni finansal enstrümanlar tarafından değerlendirilmeyi bekleyen fazla miktarda nakit vardır. Muşaraka sukuk bu fonların sadece vakıf sektörüne değil tüm ekonomi için harcanmasına öncü olmaktadır (Hassan ve Shahid, 2010:321).

Şekil 6. Muşaraka Sukuk İşleyiş Şekli (Aktepe, TKBB/9:208)

Muşaraka sertifikaları ikincil piyasada işlem görebildikleri gibi kıymetli evrak olarak devri de mümkündür. Bu sukuk türüne konu olan projenin bitmesi ile elde edilen gelir, kâğıt sahipleri arasında sözleşmede yer aldığı şekilde bölünür. Sukuk kuponunun taahhüt ettiği tarihte ise ortaklara kâr payı ödemesi gerçekleştirilir (Aktaş, 2016:483,484).

3.7. Wakala (Vekalet) Sukuk

Wakala (Vekalet) acentecilik sözleşmesine benzer bir sukuk türüdür. Bu sukuk türünde sukuk ihraç edenler vekil konumunda, sukuk sahipleri ise müvekkil konumundadır. Sukuk çıkaranlar sukuk sertifikalarını alanlar adına çeşitli kâr/zarar ortaklıklarına vekil sıfatıyla girerler ve elde edilen kar/zarara sukuk sertifika sahipleri ortak olurlar.

Bu sukuk türünde vekil islami olan tüm yatırım ve finansman işlemlerini yapabilir. Bu nedenle wakala (vekalet) sukuk icara, istisna, selem, murabaha vb. veya bunların kombinasyonundan oluşabilir. Burada dikkat edilmesi gereken temel husus ikinci el piyasalarda işlem görmesi yapılan finansman türlerine bağlıdır.

Şekil 7. Wakala Sukuk Yapılış Şekli (Aktepe, TKBB/9:207)

100

Diğer Sukuk Türleri

Mülkiyet Kadamat (Sukuk milkiyat al-khadamat): Satış öncesi istenilen hizmet ve faydaların maliyetinde kullanılan sukuk türüdür.

Bunun yanında icara sukuktan türetilmiş sukuk türleri vardır. Bunlar:

İcara movsufa bitihima (Sukuk ijarah movsufa bi-thima): Kiralanan maddi duran varlıkların satın alma maliyetinde kullanılan sukuk türüdür.

Manfa icara (Sukuk manfaa ijarah): Seküritizasyon için mevcut kiralanan varlıkların intifası için kullanılan sukuk türüdür.

Manfa icara movsufa bitihima (Sukuk manfaa ijarah movsufa bi-thima): (İleri kira sözleşmesi) Menkul kıymetleştirmeye sahip olunacak varlıkların kiralınması ve intifasında kullanılan sukuk türüdür.

Bunların yanında bir de ziraat ortaklıklarında kullanılan sukuk türleri vardır. Bunlar (Özcan, 2015:69-73; Özcan ve Elitaş, 2015:563):

Muzraa Sukuk: Muzraa sözleşmesi tarım yapmak, tarım toprağının ekilip biçilmesine dayalı olarak yapılan ziraat sözleşmesidir. Başka bir deyişle ziraat alanındaki çalışmalar için iki ya da daha fazla kişinin bir araya gelerek anlaşma yapmasıdır. Muzraa sukuk bu işlemler için fon sağlamada kullanılır.

Müşakat Sukuk: Müsakatta toprak sahibinin bağ ve bahçenin bakımının, sulama işlemlerinin başkasına verilmesidir. Bunun karşılığında görevli olan kişi bağ ve bahçenin

hasılatından pay alır. Müsakat sukuk bu bakım ve sulama mobilizyonunu sağlamak için fon sağlamada kullanılır.

Mugarese Sukuk: Boş araziye fidan dikilmesi ile emek-tarla ortaklığı yapılmasıdır. Tarlaya dikilen fidanların üzerinde iki taraf da hak sahibidir. Mugarese sukuk arazi ve bitki bakımı tarımsal fon sağlamaya dayalı olmaktadır. Mugarese sukuk genellikle Suriye’de kullanılan sukuk çeşididir.

Yukarıda açıklanan sukuk türlerine ek olarak hibrid sukuk türü çalışmanın altıncı (6.) bölümünde detaylı olarak açıklanacaktır.

4. SUKUK ÇEŞİTLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Sukuk çeşitleri ve özelliklerine göre gruplandırma tablosu aşağıda (Tablo 4) verilmiştir.

Tablo 4. Sukuk Çeşitlerinin Özellikleri

Sukuk Özellik	Murabaha	Müşaraka	Mudaraba	İcara	Salam	İstisna	Vekâlet
Sahiplik	Fiziki/ Kullanım	Fiziki/ Kullanım	Fiziki/ Kullanım	Mülkiyet Hakkı vermez	Fiziki/ Kullanım	Fiziki/ Kullanım	Kullanım
Likidite	Likit	Likit	Likit	Likit	Likit	Likit	Likit
Piyasa	Sadece Birincil	Birincil ve İkincil	Birincil ve İkincil	Birincil ve İkincil	Birincil ve İkincil	Sadece Birincil	Birincil ve İkincil
Getiri Oran	Sabit	Sabit / Değişken	Sabit / Değişken	Sabit / Değişken	Sabit	Sabit / Değişken	Sabit
Temsil	Varlık	Öz kaynak	Öz kaynak	Varlık	Varlık	Varlık	Varlık
Ciro	Ciro edilemez	Ciro edilebilir	Ciro edilebilir	Ciro edilebilir	Vade sonu gelmeden Ciro edilemez	Ciro edilemez	Ciro Edilemez
İhraç	Özel/Kamu Şirketleri/ Bankalar	Özel/Kamu Şirketleri/ Bankalar	Özel/Kamu Şirketleri/ Bankalar	Özel/ Kamu Şirketleri/ Bankalar	Özel/ Kamu Şirketleri/ Bankalar	Özel/ Kamu Şirketleri/ Bankalar	Özel/Kamu Şirketleri/ Bankalar

Kaynak: Özcan ve Elitaş, 2015: 567

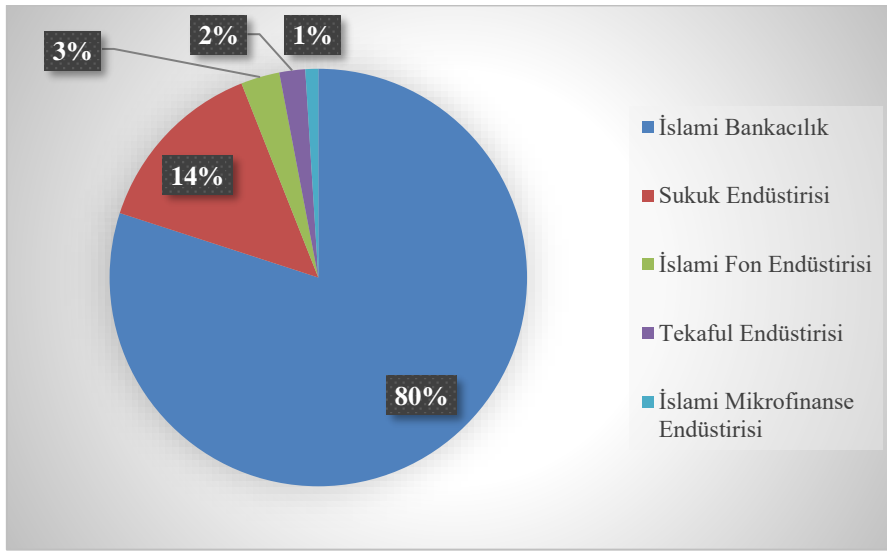
Tablo 4’de görülebileceği gibi yapıları farklı olan vekalet (vakala), istisna ve murabaha gibi sukuk türleri ikincil piyasada işlem göremezler. Bunlar dışında kalan sukuk türleri hem birincil hem de ikincil piyasalarda işlem görebilmektedir. Selem sukuksa diğerlerinden farklı olarak vade sonu gelmeden ciro edilmesi mümkündür ancak ikincil piyasada işlem göremez (Özcan, 2015: 68).

Görüldüğü gibi, sukuk ihraçları finansman modelinin türüne ve işleyişine göre gerçekleşmektedir. Sukuk piyasasının ikinci eli de mevcuttur. İkincil piyasalar elinde sukuk sertifikası bulunan yatırımcının isteği dahilinde bu sertifikayı satarak nakde dönüştürüldüğü piyasalardır. Ancak burada önemli olan konu borç finansmanına dayalı sukuk türlerinin ikinci el piyasalarda işlem görmelerinin uygun olmamasıdır. Bunun sebebi buradaki işleme konu olan alışverişin, bir varlığı değil bir borcu içermesidir. Bu durumda sukuk sertifikasının ikinci elde işlem görmesi söz konusu maldan bağlantıyı kaybettiği ve borca dönüştüğü içindir. Böyle bir durum İslami finans prensiplerine aykırıdır (Tunç, 2013:157). Sukuk sertifikalarının ikinci el piyasadaki işlemlerin detayı AAOIFI 17. Faizsiz Finans Standardı 5/2 ‘Yatırım Sertifikalarının İkincil Piyasalarda İşlem Görmesi ve Geri Alınması’ başlığı altındaki 18 maddede ilgili hükümlerle açıklanmıştır (AAOIFI, 2015: 473-477).

5. DÜNYADA SUKUK

Dünyada katılım bankacılığının yaygınlaşmasının ardından yeni İslami finansal ürünlere olan ihtiyaç artmıştır. İslami bankacılıkta fonların aktarımı için sukuk ihracı yöntemi geliştirilirken muhtemeldir ki, konvansiyonel finanstaki menkul kıymetleştirmeden etkilenilmiştir. Ancak sukuk, İslami finanstaki çeşitli fon kullandırma araçlarını kullanarak menkul kıymetleştirme yapılmasıdır. Yani sukuk, daha önceden birbirinden bağımsız olarak üretilmiş olan modern İslami sertifikaların neredeyse tümünü kapsayan karma özellikte bir üründür. Aşağıdaki grafikte 2017 yılında İslami finans sektöründeki varlıkların sektörde ne kadar kullanıldıklarını gösterilmektedir. Buna göre İslami bankacılık %80 gibi bir oranla sektördeki en büyük paya sahipken, sukuk endüstrisi %14'lük dilime sahiptir. Sektörün geri kalanını ise küçük oranlardaki İslami fon, tekafül ve mikro finanse endüstrileri oluşturmaktadır.

Grafik 1. İslami Finans Sektörü

Kaynak: URL-1, 2017

Dünyada ilk sukuk ihracı Ürdün'de 1977 yılında mudaraba sukuk şeklinde piyasaya sürülmüştür. Ardından 1981'de Pakistan, 1983'te Malezya'da mudaraba sukuk sertifikaları piyasaya sürmüştür. Malezya İslam Bankası'nın (Bank İslam) kurulmasıyla 1995 yılında günümüzdeki şekliyle ilk modern sukuk ihracı geliştirilmiş ve 350 Milyon\$ değerinde tahvil ihraç edilmiştir. Bahreyn hükümeti 2001 yılında havalimanı inşaatında icara senetlerini sukuk şeklinde piyasaya ihraç ederek İslam dünyasına bu türde bir öncülük etmiştir. Günümüzde özellikle Malezya ve Körfez ülkelerinde yaygın olarak kullanılan sukuk sertifikaları, birçok Ortadoğu ve İslam Ülkeleri ile bazı batı ülkelerinde kullanılan İslami sermaye piyasası araçlarıdır. Murabaha sukuk ihraç modelinin yaygınlaşması Malezya Devleti yoluyla olmuştur. Ancak murabaha sukuk ikinci el piyasada işlem göremediğinden dolayı diğer ülkelerde fazla tercih edilmemiştir. Ancak Malezya Borsası'nın sukuk bonolarının işlem görmesi için oluşturduğu platform, piyasanın derinlik kazanmasını sağlamıştır (Bayındır, 2015:97-98) (Özeroğlu, 2014:755,756).

2000'li yıllarda özel sektör aracılığıyla büyüme sağlayan sukuk piyasası, 2002'de ilk devlet sukukunun yapılmasıyla hızla büyümeye başlamıştır. Devlet sukuku (sovereign sukuk), İslami finans kurallarına uygun olarak sermaye piyasalarına referans fiyat oluşturması bakımından ihraç edilmeye başlamıştır. Ayrıca devlet sukuku merkez bankalarının likidite yönetimlerinin yapılmasına yardımcı olmaktadır (Ulusoy & Ela, 2016: 348-349).

Sukuk piyasasına son yıllarda Müslüman olmayan ülkeler de dahil olmuşlardır. Dünyadaki global (küresel) sukuk ihraçlarının hızlı artışının sebepleri şöyle sıralanabilir (Aktaran: Ulusoy & Ela, 2016: 348-349):

- İslami yatırımcıların şeriata uygun olan sukuka yatırım yapma isteklerinin artması ve Müslüman olmayan yatırımcıların da sukuk ihracı yapmaları,
- Yatırımcı duyarlılığının artışı ve bunun doğurduğu sukuk talebinin arzı aşması,
- İslam ülkelerindeki devlet fonlarına (ulusal varlık fonu) yapılan yatırımlardaki artış,
- Sukuk ihraçlarında yapılan vergi reformları ve altyapı çalışmaları,
- Devletlerin ihtiyacı olan likiditeyi sukukla arttırma yolunu tercih etmeleri,
- İslam ülkelerinde genişleyen ölçekteki altyapı ve gelişim projelerinin finansmanı için sukuk kullanımının artması,
- Petrol gelirlerinin artmasıyla Körfez ülkelerindeki likiditenin artması,
- Global ekonomik büyümenin uzun vadede devam etmesi,
- Girişim sermayesine olan ihtiyaç,
- Sınır ötesi bölgelerin fon elde etmek için daha çekici hale gelmesidir.

Sukuk ikinci el piyasada ilk defa 2000 yılında Bahreyn’de işlem görmüştür. Ardından Malezya, diğer İslam Ülkeleri ve gayri Müslim ülkelerde de ikinci elde işlem görmüştür. Bunun yanında 2006 yılında Lüksemburg Borsası’nda, ardından Londra Borsası’nda kullanımıyla global yatırım aracı haline gelmiştir (Tokul, 2012: 4).

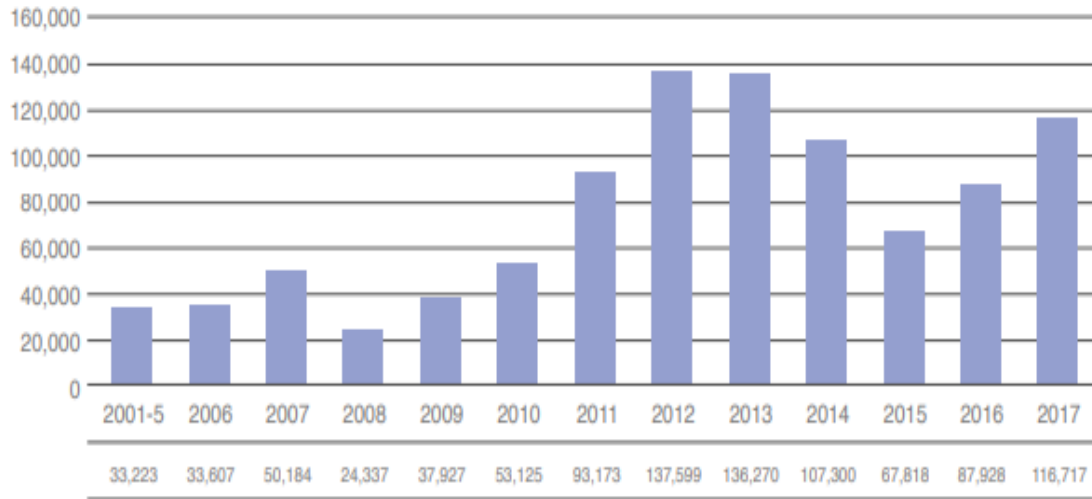
Tablo 5. Dünyadaki İlk Sukuk İhraçları ve Özellikleri

103

1990	Sheel MDS	Dünyadaki ilk yabancı ve İslami olmayan şirket tarafından ihraç edilen ilk ringgit	RM 125 (USD 33)
2001	Kumpulan Guthrie	Dünyadaki ilk küresel özel sektör sukuk	USD 150
2002	Malezya Hükümeti	Dünyadaki ilk küresel kamu sukuku	USD 600
2003	Uluslararası Sukuk Şirketi	Uluslararası kurum tarafından ihraç edilen ilk ringgit sukuk	RM 500 (USD 132)
2004	Caqamas MBS	Dünyanın ilk İslami mortgage destekli yerleşim bölgesi menkulleri	RM 2050 (USD 540)
2005	PLUS	Karmaşık ve yenilikçi yapı, PLUS'ın mevcut borçlarının İslami finansmana çevrilmesi	RM 9170 (USD 2860)
2006	Rafflesia Capital	Dünyanın ilk değiştirilebilir sukuku	USD 750
2007	AEON Kredi Servisi	Japonya şirketi tarafından yapılan ilk sukuk	RM 400 (USD 125)
2007	Nucleus Avenue Malakoff Şirketi	Dünyadaki ilk hibrid sukuk	RM8000 (USD 2500)
2007	Khazanah Nasional Cherating Capital	O zamana kadarki en yüksek aşırı talep oranı	USD 850
2007	Maybank	Birinci uluslararası destekli sukuk	USD 300
2010	Malezya Hükümeti	Dünyanın en büyük global kamu sukuk ihracı	USD 1250

Kaynak: Ahmed ve Radzi, 2011: 38

Grafik 2. Toplam Global Sukuk İhracı, Milyon \$ (Ocak 2001-Aralık 2017)

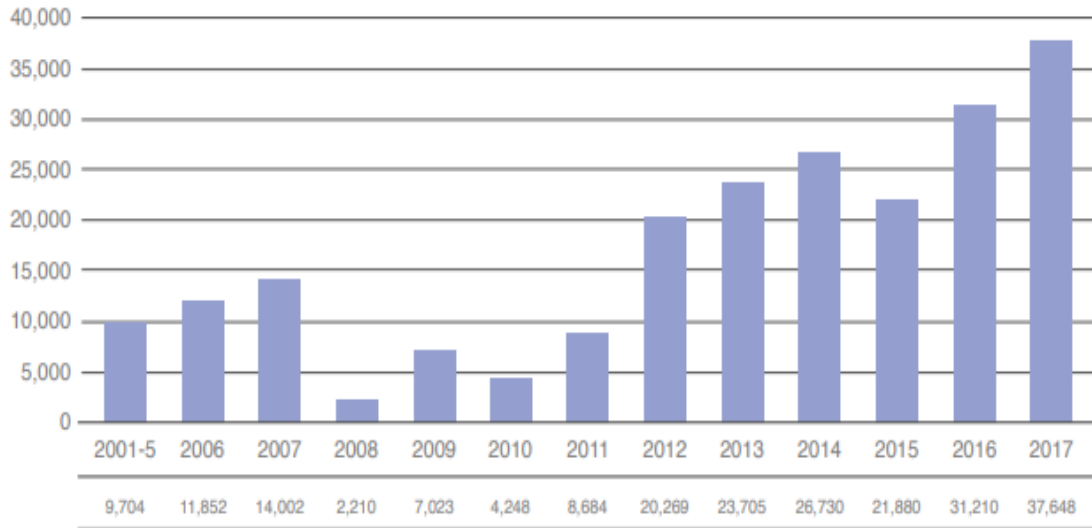

Toplam global sukuk ihracı:979.209 Milyon \$

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 21

2001-2017 yılları arasındaki Global sukuk ihracına bakıldığında toplamda 989.209 Milyon \$ değerinde sukuk ihracı gerçekleştiği görülmektedir. İlk sukuk ihracının yapıldığı 2001 yılından başlayarak 2017 yılına kadar gelen sürede global sukuk ihraçlarının arttığı gözlenirken, sektörün ulaştığı en üst nokta 2012-2013 yıllarında yaşanmaktadır. 2015 yılındaki ciddi düşüş ile birlikte, 2016 yılından 2017 yılına geçerken %32 sıçrama yaşanmıştır. Global sukuk ihraçlarının önümüzdeki yıllarda çok daha fazla olması beklenmektedir.

Grafik 3. Toplam Uluslararası Sukuk İhracı

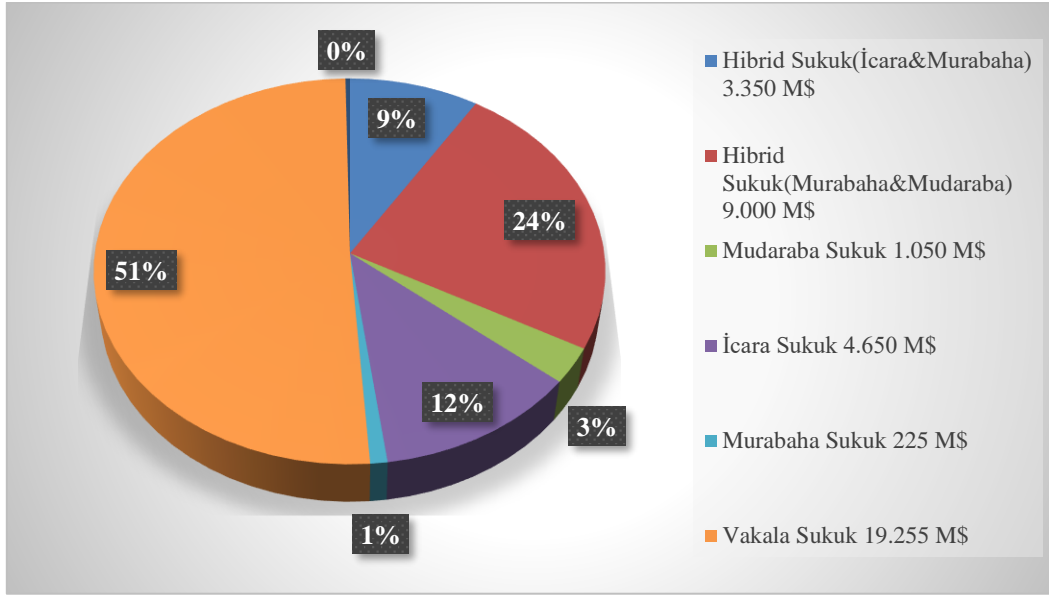

Toplam uluslararası sukuk ihracı: 219.165 Milyon \$

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 21

Uluslararası sukuk ihracında, global piyasadaki kadar ciddi düşüşlerin yaşanmadığı ancak yine de yaşanan krizlerden ve ekonomik küçülmelerden etkilendiği görülmektedir. Özellikle 2016 ve 2017 yıllarındaki sıçramayla uluslararası sukuk ihraçları zamanın en yüksek seviyesindedir.

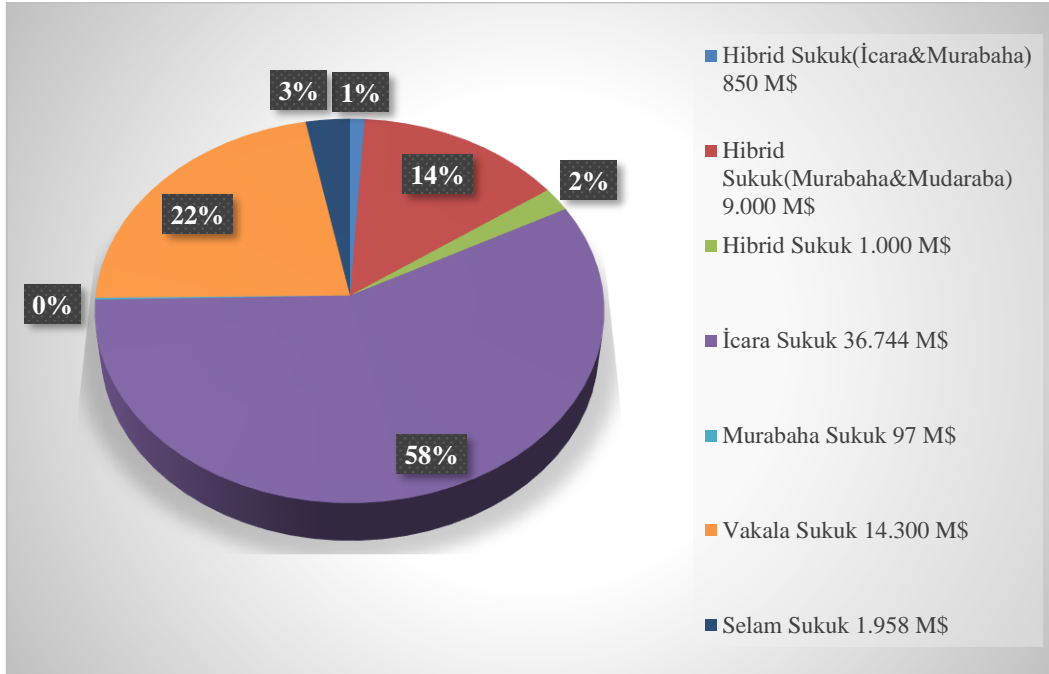
Grafik 4. Uluslararası Sukuk İhracı Ocak- Aralık 2017

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 49

Uluslararası sukuk ihraçlarına sukuk çeşitliliği bazında bakıldığında en yüksek paya %51 değeriyle 19.255 M\$ değerindeki vakala sukukun sahip olduğu görülmektedir. Ardından %24 ile Hibrid sukuk (murabaha ve mudaraba içeren), daha sonra da Hibrid sukuk (icara ve murabaha içeren) olduğu görülmektedir. Pastada en düşük pay ise %1'lik oranıyla murabaha sukuktur.

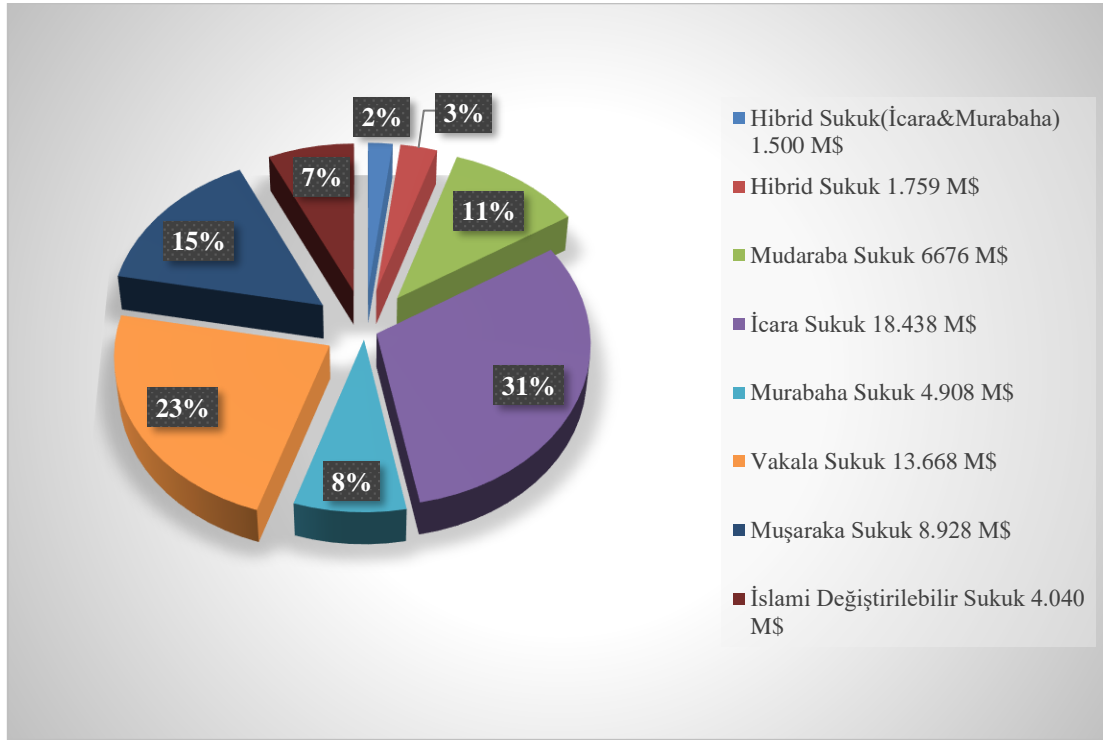
Grafik 5. Uluslararası Devlet Sukuk İhracı (Ocak 2011-Aralık 2017)

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 51

2001-2017 yılları arasında devlet tarafından yapılan sukuk ihraçları içerisinde en yüksek oran %58'le icara sukuka, ardından %22'yle vakala sukuka aittir. Devlet ihraçları arasındaki en düşük pay payı %1'den de az olan murabaha sukuktur.

Grafik 6. Uluslararası Özel Sektör İhracı (Ocak 2011-Aralık 2017)

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 52

2001-2017 arası dönemde özel sektör tarafından yapılan sukuk ihraçlarında en yüksek paya %31 ile icara sukuk sahip olurken, en düşük paya icara ve murabaha içeren Hibrid sukuka aittir.

106

2017 yılında uluslararası sukuk pazarında gerçekleştirilen birkaç kilometre taşı şunlardır:

- Suudi Arabistan Hükümeti'nin yaptığı yaklaşık 9 Trilyon\$ değerindeki sukuk
- Dubai Yatırım Bankası'nın 1 Trilyon \$ değerindeki yarı kamu sukuku ihracı
- Nijerya merkezli Afrika Finans Kurumu tarafından yapılan 150 Milyon \$'lık sukuk ihracı (IIFM Report, 2017: 52-55).

6. TÜRKİYE'DE SUKUK

Türkiye'de sukuk (kira sertifikaları) ile ilgili ilk yasal düzenleme 1992 yılında yapılmıştır. Ardından bu yasaya eklenen bir madde, alacak ve duran varlıklar üzerinden menkul kıymet (sukuk) ihracının yapılmasının yolunu açmıştır. 'Kira Sertifikası' adının geçtiği ilk yasal düzenleme ise 2010 yılında yapılmıştır (Bayındır, 2017:194). SPK tebliğinde sukuka benzer bir enstrüman olan Kira Sertifikalarının sermaye piyasasına sunulduğunun belirtmesiyle birlikte 2012 yılında yapılan ilk ihracıyla başlayan bu işlemlerle katılım bankalarının likidite fazlalarının İslami kurallara uygun yeni bir menkul kıymete aktarımı sağlanmıştır (Tekin, 2017: 167). 30/12/2012 tarihinde yürürlüğe giren 6362 sayılı Sermaye Piyasası kanunu ile yapılan yeniliklerle, uluslararası sermaye piyasalarındaki gelişmeleri doğrultusunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerle uluslararası piyasada kabul görmüş 5 yeni sukuk (kira sözleşmesi) çeşidi (sahipliğe, yönetim sözleşmesine, alım-satıma, ortaklığa ve eser sözleşmesine dayalı) tanımlanmıştır. Ayrıca Türkiye'deki aracı kurumların (VKŞ) başka şirketlerin finansman ihtiyaçları doğrultusunda kira sertifikası ihracına da olanak sağlanmıştır.

Bununla birlikte VKŞ'lere aynı anda birden fazla kira sertifikası ihraç edebilmesine olanak tanınmıştır (SPK, 2012/61.1). VKŞ tarafından, Kira Sertifikası Tebliği'ne göre a) sahipliğe, b) yönetim sözleşmesine, c) alım-satıma, d) ortaklığa, e) eser sözleşmesine dayalı olarak sukuk ihracı gerçekleştirilmektedir (katilimfinansdergisi.com.tr, Erişim tarihi: 01/12/2018).

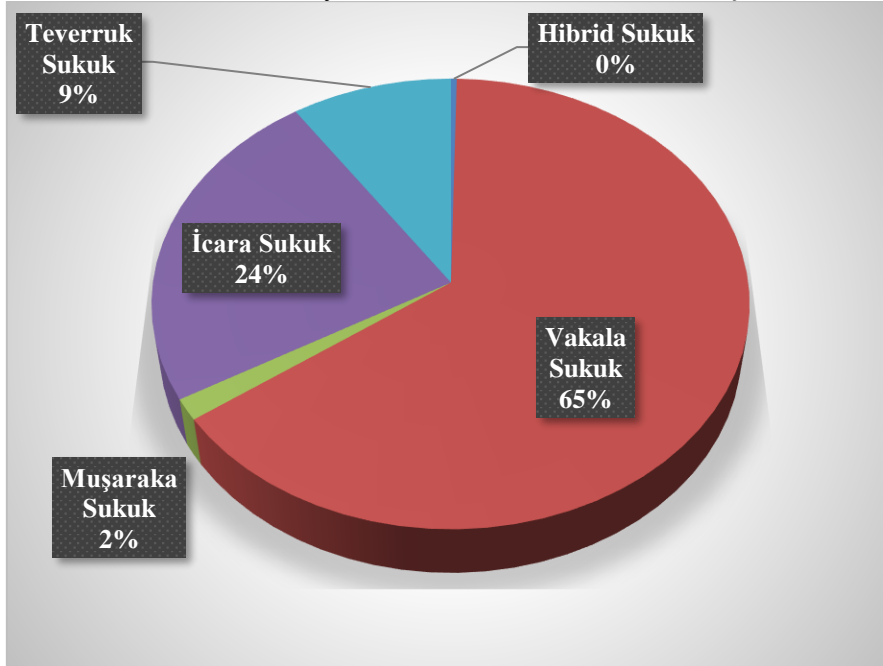
Dünyada 2000'li yılların başlarından itibaren işlem gören sukuk sertifikaları, Türkiye'de ancak 2010 yılında işlem görmeye başlamıştır. Aradan geçen 10 yıl boyunca ülkemiz sukuk piyasasına girmeyerek, piyasanın gerisinde kalmıştır (Yardımcıoğlu vd. 210).

Katılım Bankası Kuveyt Türk, 2010 yılında Türkiye'de ilk sukuk ihracını yapmıştır. Ardından 2. Sukuk ihracı 2011 yılında tekrar sukuk ihraç eden Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın ardından 2013 yılında Albaraka Türk ve Türkiye Finans'ın sukuk ihraçlarıyla 1.405.000 Bin TL'ye ulaşmıştır. Devlet katılım bankası olarak Türkiye'de hizmet vermeye başlayan Ziraat Katılım da 2016 yılında iki sukuk ihraç etmiştir (URL-2, 2017).

Türkiye'de 2012 yılında T.C. Hazine Müsteşarlığı toplamda 4.302.483 Bin TL değerinde iki sukuk ihracının ardından yer yıl yaptığı ihraçlarla toplam ihracını 28.042.449 Bin TL'ye yükseltmiştir (2012-2016 yılları toplamında).

Türkiye'de özel sektör tarafından yapılan ilk kurumsal kira sertifikası ihracı ise 2017 yılında KT Sukuk Varlık A.Ş. aracılığıyla DRD Filo Kiralama için 50 Milyon TL değerindeki sukuk ihracıdır (URL-6, 2018).

Grafik 7. Türkiye'deki Özel Sektör Sukuk İhraçları

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 181

Grafik 7 'de Türkiye'deki özel sektör tarafından yapılan sukuk ihraçları gösterilmektedir. Buna göre ülkemizde vakala sukuk en yüksek oranla (%65) ilk sırada yapılırken, icara sukuk %24'lük payla ikinci sıradadır.

Türkiye'deki Katılım Bankalarının Toplam Sukuk İhraçları: (01/01/2010-17/10/2018)

Yurtiçi İhraçlar (TL cinsi): ₺31.604.628.871

Yurtdışı İhraçlar (USD): 4.275.817.800\$

Türkiye Hazine ve Maliye Bakanlığı Toplam Kira Sertifikaları İhracı

Yurtiçi İhraçlar: ₺26.055.219.000

Yurtdışı İhraçlar: 6.000.000.000\$

Tablo 6. Türkiye'deki Katılım Bankalarının Toplam Sukuk İhraçları

BANKALAR	İHRAÇ MİKTARLARI (TRY)	İHRAÇ MİKTARLARI (USD)	TL CİNSİNDEN TOPLAM İHRAÇ TUTARI
ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	₺3.350.000.000	\$890.000.000	₺5.561.581.000
ASYA KATILIM BANKASI A.Ş. (2010 - 2016)	₺654.230.824	\$0	₺654.230.824
KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	₺10.654.704.800	\$2.036.704.000	₺15.551.889.800
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş.	₺6.395.600.000	\$1.349.113.800	₺9.147.227.000
VAKIF KATILIM BANKASI A.Ş.	₺6.098.994.047	\$0	₺6.098.994.047
ZİRAAT KATILIM BANKASI A.Ş.	₺3.689.000.000	\$0	₺3.689.000.000
TOPLAM İHRAÇ TUTARI*	₺30.842.529.671	\$4.275.817.800	₺40.702.922.671

*Katılım bankalarının iştiraki olan varlık kiralama şirketleri üzerinden ihraç edilen "1.588.510.000 TL" tutarındaki ihraçlar hesaplamalara dahil edilmiştir.

Kaynak: TKBB Sukuk İhraçları (30/11/2018)

Tablo 7. Türkiye'deki Katılım Bankalarının 2018 Yılı Sukuk İhraçları

BANKALAR	İHRAÇ MİKTARLARI (TRY)	İHRAÇ MİKTARLARI (USD)	TL CİNSİNDEN TOPLAM İHRAÇ TUTARI	YURT İÇİ İHRAÇLAR (TRY)	YURT DIŞI İHRAÇLAR (USD)
ALBARAKA TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	₺2.090.000.000	\$90.000.000	₺2.467.856.000	₺14.951.094.047	\$90.000.000
KUVEYT TÜRK KATILIM BANKASI A.Ş.	₺4.285.000.000	\$0	₺4.285.000.000		
TÜRKİYE FİNANS KATILIM BANKASI A.Ş.	₺2.458.100.000	\$0	₺2.458.100.000		
VAKIF KATILIM BANKASI A.Ş.	₺3.828.994.047	\$0	₺3.828.994.047		
ZİRAAT KATILIM BANKASI A.Ş.	₺2.289.000.000	\$0	₺2.289.000.000		
TOPLAM İHRAÇ TUTARI*	₺14.951.094.047	\$90.000.000	₺15.328.950.047		

*TL cinsinden verilen toplam rakamlarda ihraç tarihindeki TCMB kurları hesaplanmıştır.

Kaynak: TKBB Sukuk İhraçları (30/11/2018)

7. HİBRİD (MELEZ&KARMA) SUKUK

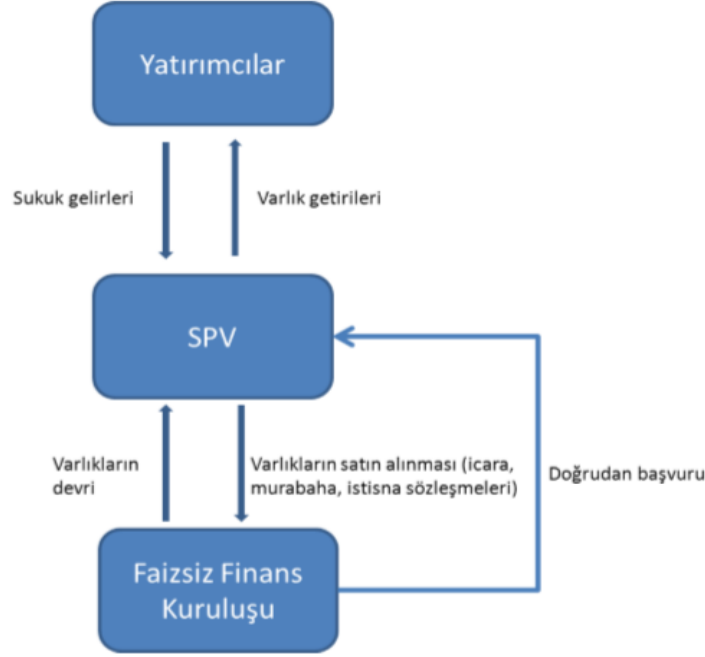
Hibrid sukuk, son zamanlarda ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkan, farklı finansal yatırım araçlarını bünyesinde barındırın sukuk türüdür.

7.1. Hibrid Sukuk Tanımı ve Önemi

Hibrid sukuk iki veya daha fazla sukuk türünü içeren sukuktur. Genellikle icara, mudaraba, istisna sukuk gibi sukuk yapısını birleştirerek bir varlık havuzu oluşturmak suretiyle yapılandırılır (Alsaid,2013: 69). Bu tür farklı özelliklere sahip varlık havuzu, fonların daha hareketli olması (Yakar ve diğ, 2013: 83) ve yatırımcıların farklı taleplerine hitap etmesi nedeniyle, diğer sukuk türlerine kıyasla daha kapsamlı olan hibrid sukuk, dünya islami finans

piyasasında ihraç edilmeye başlamıştır. (Avcu, 2015: 50). Hibrid sukukun getirisi sabit getirili (önceden belirlenmiş) olabilmektedir (Aslan, 2012: 83).

Şekil 8. Hibrid Sukuk Yapılış Şekli (Güngören, 2011: 113)

Hibrid sukukun adımları şöyledir:

Faizsiz finans kuruluşu, maddi varlıkların ve murabaha işlemlerinin SPV' ye devrini gerçekleştirir. Ardından SPV katılım sertifikası yayımlayarak sukuk sahiplerine fon toplar. İslami finans koordinatörü toplanan bu fonları kullanır ve SPV' den bu varlıkları belirlenen bir vadede satın alır. Yatırımcılar da bu varlıklardan sabit bir getiri kazanmış olurlar (Günaydın, 2013:61,62).

109

İlk Hibrid sukuk, İslami Kalkınma Bankası tarafından ihraç edilmiştir. Bu sukukun içeriği %68 icara sukuk, %30,73 murabaha sukuk ve %3,4 istisna sukuk şeklindedir. Bu sukuk, uluslararası pazarlanabilirlik sağlamak amacıyla IDB garantörlüğünde piyasaya sürülmüştür. 400 Milyon\$' değerinde sukuk ihraç eden Solidarity Trust Services A.Ş. Jersey Kanalı Adalarında faaliyet göstermektedir. Bu varlıkların net konsolide aktif değeri üzerinden IDB'den alan Özel Sektörün Gelişimi İçin İslami İş Birliği Örgütü, Solidarity Trust Service'e satılması için aracılık görevi yapmıştır (Güngören, 2011: 113).

7.2. Dünya ve Türkiye'de Hibrid Sukuk

Dünyada ve Türkiye'de yapılan hibrid sukuk ihraçları Tablo 8, 9, 10'da gösterilmektedir.

Tablo 8. 2017 Yılı Landmark Sabit Faizli Sukuk İhraçları (Hibrid Sukuk)

Yıl	İhraç Eden	Sukuk Şekli	Uluslararası/ Yerel	Para Birimi	USD Milyon/ Eşdeğeri	Vade	Hibrid İçeriği
2017	Bahreyn Merkez Bankası	Devlet	Uluslararası	USD	850	8	İcara + Murabaha
2017	Damac (Alpha Star Holding)	Özel	Uluslararası	USD	500	5	İcara + Murabaha
2017	Suudi Arabistan Hükümeti	Devlet	Uluslararası	USD	4500	5	Murabaha + Mudaraba
2017	Suudi Arabistan Hükümeti	Devlet	Uluslararası	USD	4500	10	Murabaha + Mudaraba
2017	Darul Erkan	Özel	Uluslararası	USD	500	5	İcara + Murabaha
2017	Equate Petrokimya Şirketi	Özel	Uluslararası	USD	500	7	İcara + Murabaha
2017	Suudi Arabistan Hükümeti	Devlet	Yerel	SAR	3240	5	Murabaha + Mudaraba

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 23

Tablo 9. Hibrid Sukuk İhraçları

(2017, 2018, 2019 Yıllarına Ciro Edilen ve Değeri 100 Milyon \$'dan Büyük Olan)

Yıl	İhraç Eden	İhraç Eden Ülke	Uluslararası /Yerel	Sukuk Şekli	Değeri	Vade	Ciro Tarihi
2013	Darul Erkan	Suudi Arabistan	Uluslararası	Özel sektör	300	5	25.11.2018
2012	Ahu Dhabi İslamic Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	Uluslararası	Fls	1000	6	12.11.2018
2017	AL Hilal Bank	Birleşik Arap Emirlikleri	Uluslararası	Fls	100	2	07.08.2019
2014	Kuveyt Türk Katılım Bankası	Türkiye	Uluslararası	Fls	500	5	26.06.2019
2013	Bgsm Managemnet Sdn Bhd	Malezya	Yerel	Özel sektör	232	4	18.04.2017
2012	Çagamas Berhad	Malezya	Yerel	Özel sektör	173	5	25.06.2017
2010	Celcom Transmissin Sdn Bhd	Suudi Arabistan	Yerel	Özel sektör	1867	7	05.05.2017
2013	Çagamas Berhad	Malezya	Yerel	Özel sektör	105	5	28.10.2018
2013	Gamuda Berhad	Malezya	Yerel	Özel sektör	127	5	28.10.2018
2013	Marafiq Sukuk	Suudi Arabistan	Yerel	Özel sektör	667	5	21.05.2018
2013	Almarai Company	Suudi Arabistan	Yerel	Özel sektör	347	5	31.03.2018
2013	Gamuda Berhad	Malezya	Yerel	Özel sektör	126	5	21.03.2018
2014	Gamuda Berhad	Malezya	Yerel	Özel sektör	122	5	13.03.2019
2013	Malakoff Power Sdn Bhd	Malezya	Yerel	Özel sektör	232	6	18.04.2019
2012	Al Marai Company	Suudi Arabistan	Yerel	Özel sektör	266	7	07.03.2019

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 60-72

Tablo 10. 2017 Yılı Toplam Global Hibrid Sukuk (Değeri 100 Milyon \$' dan Büyük)

Yıl	İhraç Eden	Sukuk Şekli	Uluslararası/ Yerel	Para Birimi	USD Milyon/ Eşdeğeri	Vade	Hibrid İçeriği
2017	Suudi Arabistan Hükümeti	Devlet	Yerel	SAR	15755	7	Murabaha+Mud araba
2017	Suudi Arabistan Hükümeti	Devlet	Uluslararası	USD	9000	7.5	Murabaha+Mud araba
2017	Bahreyn Hükümeti	Devlet	Uluslararası	USD	850	8	İcara+Murabaha
2017	Equate Petrokimya Şirketi	Özel	Uluslararası	USD	500	7	İcara+Murabaha
2017	Darul Erkan	Özel	Uluslararası	USD	500	5	İcara+Murabaha
2017	Damac Properties	Özel	Uluslararası	USD	500	5	İcara+Murabaha
2017	Suudi Aramco	Yarı Devlet	Yerel	SAR	30375	7	Murabaha+Mud araba

Kaynak: IIFM Sukuk Report, 2017: 38-40

2001-2017 yılları arasındaki Hibrid Sukuk ihraç rakamları şöyledir (IIFM Sukuk Report, 2017: 48-60):

Global Kısa Dönem Hibrid Sukuk İhraçları (Milyon \$)

01/2001-12/2017: 2.789 (%1)

01/2017-12/2017: İhraç yok.

Uluslararası Hibrid Sukuk İhraçları (Milyon \$)

01/2010-12/2015: 8.322 (%8)

01/2017-12/2017: Hibrid (icara+murabaha) 3.350 (%9)

: Hibrid (murabaha+mudaraba) : 9.000 (%24)

Yerel Hibrid Sukuk İhraçları (Milyon \$)

01/2010-12/2015: 17.950 (%4)

01/2016-12/2016: Yok

01/2017-12/2017: 18.870 (%24) Hibrid (murabaha+mudaraba)

Sukuk Şekline Göre Uluslararası Hibrid Sukuk İhraçları (Milyon \$)

a) Devlet Sukuk:

01/2001-12/2017: Hibrid 1.000 (%2)

: Hibrid (icara+murabaha) 850 (%1)

: Hibrid (murabaha+mudaraba) 9.000 (%14,07)

01/2017-12/2017: Hibrid (icara+murabaha) 850 (%5)

: Hibrid (murabaha+mudaraba) 9.000 (%50)

b) Yarı Devlet:

01/2001-12/2017: Hibrid (icara+murabaha) 1.000 (%1)
: Hibrid 600 (%1)

01/2017-12/2017: Yok.

c) Özel Sektör

01/2001-12/2017: Hibrid 1.759 (%3)

01/2017-12/2017: Hibrid (icara+murabaha) 1.500 (%52)

d) Fls

01/2001-12/2017: Hibrid 5.450 (%23)

01/2017-12/2017: Yok

Sukuk Şekline Göre Yerel (Domestic) Hibrid Sukuk İhraçları (Milyon \$)

a) Devlet Sukuk:

01/2001-12/2017: Hibrid 1.738 (%0)

: Hibrid (murabaha+mudaraba) 15.756 (%3,31)

01/2017-12/2017: Hibrid (murabaha+mudaraba) 15.756 (%36)

b) Yarı Devlet:

01/2001-12/2017: Hibrid (murabaha+mudaraba) 3.038 (%6)

: Hibrid 974 (%2)

01/2017-12/2017: Hibrid (murabaha+mudaraba) 3.038 (%50)

c) Özel Sektör

01/2001-12/2017: Hibrid 20.244 (%10)

01/2017-12/2017: Yok

d) Fls

01/2001-12/2017: Hibrid 2.995 (%11)

: Hibrid (murabaha+mudaraba) 77 (%0,29)

01/2017-12/2017: Hibrid (murabaha+mudaraba) 77 (%1)

112

7.3. Murabaha Sukukun Hibrid Sukuk İçerisinde Yer Alması

7.3.1. Genel Değerlendirme

Murabaha akdine dayalı olarak ihraç edilen sukuk ikinci el piyasalarda işlem görme yasağına sahip olan sukuk çeşididir. Bu şekilde ihraç edilen sukukun temel özelliği malın nihai tüketiciye satılması sonucu oluşan ticari kârdan sukuk hissedarlarının kazanç elde etmesidir. AAOIFI Faizsiz Finans Standardı 17. bölüm Madde 5/1/5/5-Murabaha Sukuk bahsinde ..."Arz sonucunda sukuk satın alan yatırımcılar, sukuklaştırılarak satılan murabaha malının maliki olurlar ve bu mal satıldığında satış bedelini hak ederler." denilmektedir. Bu nedenle murabaha akdinin sukuk ihracına konu olabilmesi için nihai satıcıya satış işleminin yapılmamış olması

gereklidir. Nihai satıcıya satış gerçekleştikten sonra artık işlem nihai satıcının aldığı mal karşılığı ödeme yükümlülüğünü belirten borç senedine dönüşmüştür. Bu durumda olan yani nihai işlem gerçekleşmiş olan murabaha sözleşmeleri sukuka konu olamaz.

Murabahaya dayalı sukuk sertifikaları ikinci el piyasalarda işlem görme yasağı olan sertifikalardır. Bunun nedeni yukarıda açıklandığı gibi nihai satıcıya satış gerçekleştikten sonra artık işlem nihai satıcının aldığı mal karşılığı ödeme yükümlülüğünü belirten borç senedine dönüşmüş olmasıdır. Bu konuda AAOIFI Faizsiz Finans Standardı 17. bölüm Madde 5/2/15’de “Murabahaya konu mal müşteriye teslim edildikten sonra murabaha sukukun ikincil piyasalarda işlem görmesi caiz değildir. Ancak bu tür sertifikaların, ilgili mal satın alınıp henüz müşteriye satılmadan önce ikincil piyasalarda işlem görmesi caizdir.” denilmektedir. Bu maddeye göre murabahaya dayalı sukukun ikincil piyasalarda işlem görmesi ve aynı zamanda ihraç için temel şart malın nihai müşteriye satışının yapılmamış olmasıdır. Murabahaya dayalı sukuk işleminde malın nihai müşteriye vadeli satışını gerçekleştiren (malın sahibi olan) sukuk sertifikası sahipleridir. Sukuk sertifikası sahiplerinin geliri de bu vadeli satıştan elde edilecek olan kârdır.

Yukarıda açıklandığı gibi hibrid sukuk, sukuk ihracına konu olan varlık sepeti içerisine birden fazla çeşit sukuk çeşidinin yer almasıdır. Bu sukuk türünde yine yukarıda detayı verildiği gibi çoğu zaman murabaha sukuku da yer almaktadır. Bu konuda herhangi bir sorun yoktur. Nasıl ki tek başına murabaha sözleşmelerine dayalı sukuk ihracı mümkün ise, hibrid sukuk içerisinde de murabahaya dayalı sukuk yer alabilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, nihai satışının gerçekleştiği murabaha sözleşmeleri ne murabahaya dayalı sukuk ihracına ne de hibrid sukuk içerisindeki varlık sepetinde yer almasına uygun olmamasıdır. Bu tür murabaha sözleşmeleri alışveriş akdi hükmünden çıkıp, borç-alacak hükmüne dönüştüğünden hiçbir sukuk ihracına konu olamaz.

Burada sorun bu tür sukukun ikinci el piyasalarda işlem görüp göremeyeceği ile ilgilidir. Daha önce yukarıda açıkladığımız gibi murabaha sözleşmelerine dayalı sukukun ikinci el piyasalarda işlem görmesi caiz değildir. Fakat uygulamada hibrid sukuk içerisinde murabaha sözleşmeleri yer almasına rağmen ikinci el piyasalarda işlem görmektedir.

113

7.3.2. Hibrid Sukuk İçerisinde Murabaha Sukukun Yer Alması Halinde İkinci El Piyasalarda İşlem Görme Durumu

Hibrid sukuka dayanak oluşturan varlık sepeti içerisinde murabaha sözleşmelerinin de yer alması halinde ikinci el piyasalarda işlem görme yasağının söz konusu olup olmadığı konusunda kafa karışıklığı söz konusudur. Dünya ve Türkiye’deki uygulamalarda hibrid sukuk içerisinde murabaha sözleşmeleri yer almasına rağmen ikinci el piyasalarda işlem görmektedir.

Bu konu hakkında şunlar söylenebilir.

- a) Öncelikle AAOIFI ‘nin Faizsiz Finans Standartları Sukuk bahsinin işlendiği 17. Bölümde bu konuda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Yukarıda verdiğimiz ilgili standardın 5/2/15. maddesinde murabaha sukukun müşteriye satış aşamasından sonra ikinci el piyasalarda işlem görmesinin caiz olmadığı açıkça belirtilmektedir. Hibrid sukuk içerisinde yer alması halinde bir istisna olacağından bahsedilmemektedir.
- b) Uygulamada hibrid sukuk içerisine murabaha sukukun konulması halinde de ikinci el piyasalarda işlem görme yasağının olmayacağı görüşünün dayanağı AAOIFI ‘nin Faizsiz Finans Standartları Menkul Kıymetler bahsinin işlendiği 21. Bölüm 3/19 maddesidir. Bu maddede standart şöyle demektedir:

“Eğer şirketin varlıkları mal, menfaat, para ve alacaktan müteşekkil ise şirkete ait hisse senetlerinin alım satımına dair hüküm, şirketin faaliyet alanı ve kuruluş amacına göre değişir. Eğer şirketin kuruluş amacı ve ana faaliyet alanı mallar, menfaatler ve haklar üzerine ise hisse senetlerini alıp satmak, sarf (döviz alım satımı) ya da alacaklar üzerinde tasarrufta bulunma hükümlerine riayet gerekmeksizin caizdir. Ancak bunun için malların, menfaatlerin ve hakların piyasa değeri mal, menfaat, hak, para ve para hükmünde varlıklara (başkalarındaki alacaklar, başka bankalardaki cari hesaplar, alacağı temsil eden vesaik) sahip şirketin toplam varlığının %30’undan aşağı olmamalıdır. Bu şart gerçekleştiği takdirde nakit ve alacakların miktarına bakılmaz; çünkü onlar tabi hâlde kabul edilirler.

Şirketin ana faaliyet alanı ve kuruluş gayesi altın, gümüş veya para ticareti ise hisse senetlerinin satımında sarf hükümlerine riayet gerekir. Şirketin faaliyet alanı ve kuruluş gayesi alacaklar (kredi, finansman) üzerine ise hisse senetlerinin alım satımında alacaklarla ilgili hükümlere uymak gerekir.”

Görüldüğü gibi bu maddede hisse senetlerinin devri bahsi işlenmekte ve varlıkları mal, menfaat, para ve alacaktan müteşekkil bir şirketin kuruluş amacı ve ana faaliyet alanı mallar, menfaatler ve haklar üzerine ise bu şirketin sahip olduğu para ve alacaklarının olması sebebiyle bunların sarf ve alacak devri hükümlerine bağlı olmaksızın hisse devrinin yapılabileceğini belirtilmektedir. Burada sadece temel şart “malların, menfaatlerin ve hakların piyasa değeri mal, menfaat, hak, para ve para hükmünde varlıklara (başkalarındaki alacaklar, başka bankalardaki cari hesaplar, alacağı temsil eden vesaik) sahip şirketin toplam varlığının %30’undan aşağı olamayacağı” hükmüdür.

Uygulamada hibrid sukuk içerisine murabaha sukukun konulması halinde de ikinci el piyasalarda işlem görme yasağının olmayacağı görüşünü savunanlar hibrid sukuk içerisinde ikinci el piyasalarda işlem görme yeteneğine sahip olan sukuk çeşitlerinin minimum %30 olması halinde yukarıdaki hükümden kıyasla ikinci el piyasalarda işlem görebileceğini savunmaktadırlar.

Bize göre bu görüşün tutarlı bir tarafı yoktur. Öncelikle yukarıdaki düzenleme üretim işletmeleri dışında varlıkları mal, menfaat, para ve alacaktan müteşekkil ticari işletmelerin hisse senetlerinin devri ile ilgilidir. Burada amacı alacakların veya hazır değerlerin (para ve benzerleri) devri değil, şirketin hisse senetlerinin satılması, el değiştirmesi olan sermaye piyasası işlemlerinin bir düzenlemeye tabi tutulması bu konuda bir standardın oluşturulmasıdır. Bu tür şirketlerin hisse senetlerinin devrinde malların, menfaatlerin ve hakların piyasa değerinin toplam şirket varlığı içerisinde %30’dan aşağı olması halinde durum para ve alacakların devri niteliği taşıyacağından hareketle %30 sınırı konmaktadır. Oysa hibrid sukuk ihracı bir şirket hisse senedi devri değildir. Ortada bir şirket faaliyeti söz konusu değildir. Şirketin kuruluş amacı bahsi dahi anlamlı değildir.

Tüm bu nedenlerle AAOIFI ‘nin Faizsiz Finans Standartları Menkul Kıymetler bahsinin işlendiği 21. Bölüm 3/19 maddesi hibrid sukuk için uygulanamaz.

- c) Günümüzün fıkıh konusunda önemli otoritelerinden sayılan Âlimlerden bazıları çeşitli platformlarda hibrid sukuk içerisine murabaha sukukun konulması halinde ikinci el piyasalarda işlem göremeyeceğini açıkça söylemektedirler (Örneğin; Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN).

8. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüzün en önemli problemlerinden birisi İslami hassasiyete sahip olan firmaların finansman ihtiyacının çözülmesi, bireylerin ellerindeki tasarrufları helal yollarla değerlendirebilmesi sorunudur. Varlığa dayalı olarak çeşitli şekillerde ihraç edilen ve menkul kıymet borsalarında işlem görerek İslami finans piyasasına canlılık katan sukuk önemli bir finansman enstrümanıdır.

Sukuk çok önemli bir İslami finansman enstrümanı olmakla birlikte hakkında oluşacak şaibeler ve şüpheler bir taraftan yatırımcıların ondan kaçmasına sebep olmakta diğer taraftan da sukuk ihraç edenlerin manevi sorumluluklarına sebep olabilmektedir. Bu konuda en önemli sorunlardan bir tanesi hibrid sukuk ihracına dayanak varlık sepeti içerisinde murabaha sukukun konulmasıdır.

Bu çalışmamızda bu konu ele alınmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Öncelikle murabahaya dayalı sukuk ihracı mümkündür.
- Murabahaya dayalı sukuk ihracında temel şart murabahaya konu edilen sukuk sertifikalarında müşteriye malın teslim edilmemiş olması şartıdır. Müşteriye malın teslim aşaması gerçekleşmiş ise artık bu murabaha işlemi sukuka konu edilemez. Çünkü murabahaya dayalı sukukta malı alıp mülküne sahip olan ve vadeli olarak nihai alıcıya satan sukuk sertifikası sahipleridir. Nihai alıcıya satış işlemi gerçekleşmiş bir murabaha işlemi artık satışa konu edilemez, işlem borç-alacak hukukuna dönüşmüştür.
- Murabahaya dayalı sukuk ihracı yapıldıktan sonra ikinci el piyasalarda işlem görmesi caiz değildir. Her ne kadar halen nihai tüketiciye yapılmamış satışları içeren murabaha sözleşmeleri olsa da bunların durumunu takip etmek ihraçtan sonra mümkün değildir. Bu nedenle murabahaya dayalı sukuk ikinci el piyasalarda işlem görmemelidir.
- Hibrid sukuk ihracında, ihraca dayanak varlık sepetinde murabahaya dayalı sukukun da eklenmesinde bir sakınca yoktur. Burada sakınca bu sukukun ikinci el piyasalarda işlem görüp göremeyeceği ile ilgilidir.
- Hibrid sukuk içerisinde murabahaya dayalı sukukun yer alması halinde oranı ne olursa olsun ikinci el piyasalarda işlem görmesi doğru değildir. Bu durum hibrid sukuk içerisindeki diğer sukuk çeşitlerini de etkileyeceğinden ve ikinci el piyasalarda işlem yasağı doğuracağından hibrid sukukun içerisinde murabaha sukuku konulmamalıdır. Murabahaya dayalı sukuk ayrı şekilde ihraç edilmeli ve ikinci el piyasalarda işlem görmemelidir.

İslami finans ve bunu gerçekleştirecek enstrümanlar oldukça önemlidir. Bu konuda tüm tarafların kâr ve ticaret gayesinin üzerinde daha ulvi gayelerle hareket etme zorunlulukları vardır. Sırf ticari kâr adına İslami hükümlerin zorlanması ve uygun olmayan yöntemlerin ortaya konulması doğru değildir. Bu çalışma ile biz bu konuya dikkat çekerek önemli bir sorunu ortaya koymaya çalıştık. Bu konuda fıkıh Âlimi değil, finans uzmanı, İslami finans okuyucusu ve araştırmacısı olmamız hasebi ile yanlış bir değerlendirme yapmış isek bu konunun fıkıh uzmanları tarafından yapılacak olan ilmi çalışmalarla makalemizin tenkit edilerek doğrunun ortaya konulması oldukça önemlidir. Aslında bu düzenlemenin AAOIFI tarafından ele alınarak standart halinde getirilmesi ve sukuk başlığı altında yer alması en doğrusu olacaktır.

KAYNAKÇA

- AAOIFI, Yayın No:10/2015. *Faizsiz Finans Standartları*, s.l.: TKBB Yayınları.
- Abul , H. & Shahid, A., 2010. *Management and Development of the Awq of Assets*. Bangi, 7. International Conference- Zakat and Waqf Economy.
- Aktaş, M. M., 2016. *Ortaklığa Dayalı İslami Yapılandırılmış Finansman Ürünü- Muşaraka Sukuk*. s.l., Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12016 Afro- Avrasya Özel Sayısı.
- Aktepe, A. E., Yayın no:9. *Katılım Finans*, s.l.: TKBB Yayınları.
- Alpaslan, H. İ., 2014. Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Sukuk (Kira Sözleşmesi ve Muhasebeleştirilmesi). *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 6(11), pp. 15-31.
- Avcu, E. C., 2015. *Katılım Bankacılığı ve Sukuk Modelleri*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi.
- Ayub, M., 2017. *İslami Finansı Anlamak*. s.l.:İktisad Yayınları.
- Bayındır , S., 2015: 97,98. *Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans*. s.l.:s.n.
- Bayındır, S., 2017. 2. *Uluslararası İslam Hukuku Kongresi 'Günümüzdeki Meseleler'*. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Yayınları.
- Döndüren, H., 2012. *Delilleriyle Tiraret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Durmuş, A., 2010. Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukuk ve Fıkhi Açından Tahlili. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Issue 16, pp. 141-156.
- Erkuş, H. & Çenberlitaş, İ., 2016. İslami Finansal Araçlardan Olan Sukukların Muhasebeleştirilmesi. *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(11).
- Günaydın, F., 2013. *Yapılandırılmış Finansman Modeli Olarak Sukuk ve Proje Finansmanında Kullanımı*. Ankara: s.n.
- Güngören, M., 2011. Katılım Bankalarında Menkul Kıymet İhracının (Seküritizasyon) Yapısal Farklılık Gösteren Finansal Piyasalarda Uyum Modellemesi; Sukuk Örneği.
- International Islamic Financial Market (IIFM), Sukuk Report, 2010
- Katılım Finansmanında Yeni Yaklaşımlar, Yayın No:8. s.l.: TKBB Yayınları.
- Muhammad, D. M. & Ramli, R., 2016:9. s.l.:COMCEC Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of The Organization of Islamic Cooperation.
- Ola, A., 2013. Sukuk Risk Analysis and Management. *EJASSR*. 1(3).
- Özcan, S., 2015. *Finansman Aracı Olarak Sukuk ve Muhasebe Sistematiği*, Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Özcan, S. & Elitaş, C., 2015. Finansman Aracı Olarak Sukuk ve Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* , 17(3), pp. 559-586.
- Özeroğlu, A. İ., 2014. Sukuk ve Türkiye'de Sukukun Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(19), pp. 751-772.
- Shahiha, S. & Sapiyi, S., 2013: 551-573. Why do Firms Issue Sukuk Over Bonds? Malaysian Evidence. *EKONIS- UKIM Faculty of Economics and Management*.

- Shamsiah, M., 2012. Case Study On Sukuk Musharakah Issued in Malaysia. *Department of Fiqh and Usul Academy of Islamic Studies. University of Malaya, Malaysia*, pp. 168-175.
- Şekeroğlu, S. & Özer, K., 2017. Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (Bafad)*, 4(2).
- TDV, 2016. *İslam Ansiklopedisi*. www.tdv.org/sukuk dü. s.l.:s.n.
- Tekin, A., 2017. Türkiye Kira Sertifikaları İle İslami Finans Piyasalarındaki Eşdeğer Ürünler Arasında Bir Karşılaştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 20(2), pp. 160-174.
- Tokul, E., 2012. *Proje Bazında Finansman Kaynağı: Sukuk*. İstanbul: s.n.
- Tokul, E., 2012. *Proje Bazında Finansman Kaynağı: Sukuk*, İstanbul: Fatih Üniversitesi Yüksek Lisans Projesi.
- Tunç, H., 2013. *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: s.n.
- Ulusoy, A. & Ela, M., 2016. *Türkiye'den Devlet Sukuku İhraçları ve İhtiyacı*. s.l., 2. Uluslararası Çin'den Adriyatik Sosyal Bilimler Kongresi.
- Wahida, A. & Rafisah, R., 2011. Sustainability of Sukuk and Conventional Bond during Financial Crisis: Malaysia's Capital Market. *Global Economy and Finance Journal*, 4(2), pp. 33-45.
- Yakar, S., Kandır, S. & Önal, Y., 2013. Sukuk-Kira Sertifikası ve Vergisel Boyutunun İncelenmesi. *Bankacılar Dergisi*, Issue 84.
- Yanpar, A., 2014. *İslami Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Yardımcıoğlu, M., Ayriçay, Y., Sabuncu, İ. & Gerekli, İ., 2014. Türkiye'de Sukuk: Kira Sertifikaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*, 4(1), pp. 199-222.
- Yean, Tan Wan, "Sukuk: Issues and the way Forward", International Lawyers Network Articles, (http://www.iln.com/articles/pub_1674.pdf, erişim tarihi: 10/12/2018).

İnternet Kaynakları:

- URL-1: <http://www.alhudacibe.com/> E.T: 20/11/2018
- URL-2: <http://www.tkbb.org.tr/> E.T: 29/11/2018
- URL-3: http://www.iifm.net/system/files/private/en/IIFM%20Sukuk%20Report%20%287th%20Edition%29_0.pdf E.T: 30/11/2018
- URL-4: <http://katilimfinansdergisi.com.tr/islam-hukuku-acisindan-yatirim-sertifikalari> E.T: 2/12/2018
- URL-5: <https://www.isra.my/> E.T: 20/11/2018
- URL-6: <https://www.kuveytturk.com.tr/> E.T: 15/11/2018
- URL-7: <http://aaofii.com/> E.T: 30/11/2018
- URL-8: <http://www.ticaretkanunu.net/spk-madde-61/> E.T: 16/11/2018
- URL-9: http://www.ktksvks.com.tr/Assets/DocumentPool/20140919_KT_SUKUK_Ihrac_Sunumu.pdf
E.T: 15/12/2018